

CALL No. {

ACC. No. 4926

AUTHOR

TITLE

عقود

Date	No.	Date	No.

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over - due.

باسمہ سبحانہ

حامداً و مُصلّياً

اتحاد گلستانِ سعدیؒ

باب سوم

افضلیتِ قناعت

حکایت ۱۔ خواہندہ مغربی درصفتِ بزازانِ حلب می گفت
 اے خداوندانِ نعمت! اگر شمارا انصاف بودے و ما را قناعت رسمِ سوال
 از جہاں برخاستے۔ . . . . قطعہ

اسے قناعت اتوانگر مگرواں کہہ و اسے تو ہیج نعمت نیست
 کُنجِ صہبخت یا لقمان است ہر کرا صہب نیست حکمت نیست
 حکایت ۲۔ وہ امیر زادہ بودند در مصر یکے علم آموختے و دیگرے
 مال اندوختے۔ اس علامہ عصمتد۔ و آن غلبہ زمیں میں تو انگریز بیتم حقارت

درفتہ نظر کرو گوت۔ من سلطنت رسیدم و تو پہچان و رسالت بمانوی۔
گفت اسے پر اور اشکائے نیت باری تعالیٰ مرا می یا یہ گفتن کہ میراث پیغمبران
یا تم یعنی علم۔ و تو میراث فرعون یعنی ملک مصر **مشنوی**
من آن مورم کہ در پایم بالند نہ ز نورم کہ از نیشم بسا لند
چگاہہ شکر این نعت گذارم کہ زور مردم آزاری ندارم
حکایت ۳۔ درویشی را دیدم کہ در آتش فاقہ می سوخت و خرقہ بر خرقہ
می دوخت۔ و لیکین خاطر خود را می گفت

مہبت

بنان خشک فناعبت کنیم و جامہ دلق
کہ بار محنت خود بہ زبانت خلق
کسے گفتش چہ نشینی کہ فلان دریں شہر طبعے کریم دار و کر مے عیلم میان
بخدمت آزادگان بستہ است و برورد لہا نشستہ۔ اگر بر صورت حالت چنانکہ
ہست و قوت یابد۔ پاس خاطر عزیزت را منت دار و عظمت شمار دگفت
خاموش کہ در گرگی مردن بہ کہ حاجت پیش کسے بردن۔ **قطعہ**
ہم رقعہ دوختن بہ و الزام کنج صبر کز بہر جامہ رقعہ بر خواجگان نوشت

حکا کہ با عقوبتِ دفعِ برابر است رفتن پاپے مردی ہمایہ و بہشت
 حکایت ۴ - یکے از ملکِ عجم طیبے حاذقِ خدمتِ مصطفیٰ صلی اللہ
 علیہ وسلم فرستاد۔ سالے در دیارِ عرب بود کہسے تجریتے پیش او نیامد و معائنہ
 نخواست روزے پیشِ پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گلہ کرد کہ مرا برائے سعادت
 اصحاب فرستاد و اندو کہسے درین مدت التفاتے نکرد ناخدا خدائے کہ برین بند
 معین است بجا آورد۔ رسول صلعم فرمود کہ اس طائفہ را طریقی است کہ تا ایضا
 اگر تنگی غالب شود چیزے نخورند و منوزا شتہا باقی بود کہ دست از طعام بردارند
 حکیم گفت موجبِ تندرستی ہمین است۔ زمینِ خدمتِ بوسید و برفت۔

مثنوی

سخن آنکہ گند جاکیم آغاز یا سرانگشت سوے لقمہ دراز
 کہ زناگفتش حسل زاید یا زنا خوردش بجان آید
 لاجرم حلتش بود گفتار خوردش تندرستی آرد با
 حکایت ۵ - در سیرتِ اردشیر با بجان آمدہ است کہ حکیم عرب
 را پرسید کہ روزے چہ مقدار باید خوردن؟ گفت سدوم سنگ کفایت کند۔
 گفت این مقدار چہ قوت دہد؟ حکیم گفت۔ هَذَا الْمِقْدَارُ يَجْعَلُكَ وَمَا تَرَدُّ

عَلَىٰ ذَٰلِكَ فَأَنْتَ حَامِلَةٌ لِّعَنِي ایتقد ترا برپایے دارد۔ و ہرچہ بریں زیادہ کنی
تو حال آئی۔

بیعت

خوردن برائے زمین و ذکر کردن است
تو معتقد کہ زمین از بہر خوردن است

حکایت ۳۔ دور ویش خراسانی در ملازمت صحبت یکدیگر سیاحت
کردند۔ یکے ضعیف بود کہ روزہ داشتے و بعد از دو شب افطار کردے و
دیگرے قوی کہ روزے سہ بار خوردے قضا را بر در شہرے بہت جاسوسی
گرفتار آمد نہ و ہر دورا جس کردند۔ و در زندان بگل بر آوردند۔ بعد از دو ہفتہ
معلوم شد کہ بے گناہ اند و ربکا شادند قوی را دیدند مردہ و ضعیف جان سلامت
بروہ دریں عجیب مانند حکیمے گفت اگر برخلاف آن بودے تعجب بودے
زیرا کہ آن بسیار خوار بود طاقت بینوائی نیاورد و سختی ہلاک شد و آن دیگر بخت
دار بود بر عادت خود صبری کرد و سلامت ماند۔

قطعه

چو کم خوردن طبیعت شد کسے را
چو سختی پیشش آید سہل گیرد
و گرتن پر درست اندر فراخی
چو تنگی بسند از سختی بمیرد

بیت

تو ز شکم و مبدم تانستن مصیبت بود روز نایافتن
 حکایت ۷ - یکے از حکما پیرانہی کردے از خوردن بسیار کہ بیری
 شخص رانچور کند - گفت - اسے پیرا اگر سنگی مردم را کشتن شنیدہ ہ کہ ظریفان
 گفتہ اند کہ بیری مردن یکہ بگر سنگی جاں سپرون - پد گرفت اندازہ گسار -
 قولہ تعالیٰ - کُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا

بیت

نہ چنداں بخور کردانت برآید نہ چند آنکہ از ضعف جانب برآید

قطعه

با آنکہ در وجو و طعام ست خطانض رنج آہ و طعام کہ بیش از قدر بود
 گر گلشکر خوری بکلفت زیاں بود و زنان خشک ویر خوری گلشکر بود
 حکایت ۸ - رنجورے را گفتند کہ دلست چه می خواهد ؟ گفت آنکہ

بیت

دل چیزے نخواہد -
 معده چو پد گشت و شکم درو خاست سود ندارد ہمہ سبب راست

۱۵ رنجورید و بنوشید و بیجا صرف نمئید - ۱۲

حکایت ۹ - بقالے راوے چند برصوفیاں گردآمدہ بود۔ ہر روز مطالبہ کر دے و خنہائے باختونت گفتے۔ اصحاب از تعنت او خستہ خاطر امی بودند و جز تکل چارہ نبود۔ صاحبہ نے بشنید و بخندید و گفت نفس را و غدا وادن بطعام آساں تراست کہ تقال را بدرم۔

قطعہ

ترک احسانِ نواجہ اولیٰ تر کا احتمالِ جفا ہے تو اباں
 بتمنائے گوشتِ مردن یہ کہ تقاضائے زشتِ تھنا با
حکایت ۱۰ - جو المزدے را در جنگ تانار جراتتے ہولناک رسید
 کے گفتش فلاں بازار گال نوشہار و دارد۔ اگر نخواہی باشد کہ قدرے بد ہو
 گوینہ کہ آں بازار گال یہ بخل چنان معروف بود کہ حاتم طائی بسجا۔

پہیت

گر بجائے نانش اندر سفرہ بودے آفتاب
 تا قیامت روز روشن کس نہیرے در جہاں
 جو المزدے گفت نوشہار و از دے نخواہم کہ بہر یاند بہر منفعت کند یا کمنہ بار سے
 خواستہن از وزہر کشہ است۔ - پہیت

هر چه از دوناں بختِ خواستی در تن افزودی و از جان کاستی
 حکما گفته اند اگر آبِ حیات فرو شوند - فی المثل با بروی دانا نخورد که مردن بخت
 به از زندگی بزلت - **بیت**

اگر خنظل خوری از دستِ خنخوی - یہ از شیرینی از دستِ ترش روی
حکایت ۱۱ - یکے از علما خوردہ بسیار داشت - و کلمات اندک
 با یکے از زرگان کہ حسن ظن بلیغ در حق او داشت - حال خود بگفت روی
 از نوعِ او در ہم کشید - و تعرضِ سوال از اہل ادب در نظرش قبیح آمد قطعہ -
 ز بخت روی ترش کرده پیش یار عزیز - مرو کہ عیش برویسی تلخ کردانی
 بحاجتے کہ روی تازہ رو و خندان رو - فرو نہ بستد و کار کشادہ پیشانی
 آورده اند کہ در وظیفہ او زیادت کرد و از اداست کم - پس از چند روز چون برقرار

مہوش ندید - گفت **مشعر**

بشش املطاً عوہ جین اللیل تکبہما القدر منسب و القدر منفقو

بیت

تا نم افزود و آبرویم کاست - سپہ نوانی بہ از بدلتِ خواست

۱۲ - بست ہد مہاسے کہ کبھی آنی آنہا اوقتِ خوارای دیگہ بر کرد شدہ ہست تہہ و منزلتِ بیت

حکایت ۱۲ - درویشے راضی و تپش آمیز۔ کسے گفتش فلاں نعمت
 بیقیاس دارد۔ اگر بر حاجت تو وقوف یابد۔ ہمانا کہ در قضاے اس توقع را
 ندارد۔ گفت من اور امید انم۔ گفت منت رہبری کنم و تپش گرفت و بمنزل آس
 شخص در آورد۔ درویش یکے را دید لب فروخته و ابرو بہم کشید۔ ہ وقتند و ترش
 نشسته۔ برگشت و سخن گفت۔ کسے گفتش ہچہ گفتی۔ و چکر دی گفت عطائے
 بقائے او بخشیدم۔

قطعه

میر حاجت بنزدیک ترش رو کہ از خوے ہش فرسودہ گروی
 اگر گوی غم دل با کسے گوے کہ از رویش بقدر آسودہ گروی
حکایت ۱۳ - سالے و اسکندرینہ خشک سالی پیدا آئے۔ چنانکہ
 عنان طاقت درویشاں از دست رفتہ بود۔ و در ہائے آسماں بزمیں بستہ و
 فریاد اہل زمیں با آسماں در پیوستہ۔ **قطعه**
 مانند جانور از وحش و طیر و ماہی و مور کہ بر فلک نشد از نامرادی افغانش
 عجب کہ دو دودل خلق جمع می نشود کہ اگر گرد و سیلاب دیدہ بارانش
 زشت خوئے دراں سال نعمت بکراں داشت تنگدستان را زروسیم دادے

وسا فرماں راسخہ نہادے گروہے ورویشاں کہ از جو رفاقمہ بجائ آمدہ بودند بنگ
دعوت اور کند و من مشاورت آوردند۔ سراز موافقت ایشاں باز دم گفتیم۔

قطعه

نخورد شیر نیم خورده سنگ و سختی بسیر و اندر غار
تن پیچ پارگی و گرسنگی بنہ و دست پیش سفلہ مدار
گرفریدوں شود بہ نعمت و جاہ بے سہرا ہیچکس مشا ر
پدنیان و نسبیج برنا اہل لاجورد و طلاست بر دیوار

حکایت ۱۴۔ حاتم طائی را گفتند از خود بزرگ ہمت تر در جہاں
کسے دیدہ گفت۔ بے روزے چہل شتر قربان کر وہ بودم و امر اے عرب را طلب
نمودہ۔ ناگاہ بجاحتے بگوشہ صحرا رفتم۔ خار کشتے را دیدم پشتہ خار فراہم آوردہ۔
گفتم۔ مہمانی حاتم چرا زوی ہ کہ خلقے رسا را او گرد آمدہ اند گفت۔

بیت

ہر کہ ناں از عمل خویش خورد منت حاتم طائی نبرد
من اورا بہمت و جوانمردی برتر از خود دیدم۔

حکایت ۱۵۔ موسی (علیہ السلام) درویشے را دید کہ از بنگی بریگ انہ شد

گفت اے موسیٰ! دعا کن تاملی تعالیٰ مرا کذا فی وہد موسیٰ دعا کرو و برقت پس از
چند گاہے دیدش گرفتار حلقہ بر گرد آیدہ گفت ایس راجہ حالت ستہ گفتند
خمر خوردہ است و عہدہ کردہ ویکے راکشہ کنوں بہ قصاص فرمودہ ایز۔

گرتہ سکیں اگر پروا شستہ ^{نظم} تخم خجنگ از جہاں برداشتہ

بیت

عاجز با شستہ کہ دست قدرت یابد بر نیز و دست عاجزان برتابد
موسیٰ (علیہ السلام) بحکمت جہاں آفرین اقرار کردہ و از تجا سہر خویش استغفار
قَالَ اللهُ تَعَالَى وَكَلَّمَ مُوسَى الْوَلَدِ بَسَطَ اللهُ السَّرِقَ لِيُعْبَادَنَا لِيَتَّبِعُوا فِي الْآلَةِ وَضُر
مَادَا أَحَاضَرْتِ يَا مَعْشَرَ وَدِي الْفَلْ حَتَّى هَكَكْتَ فَيَتَّعَلُّ كَمْ تَطِيرُ

سفلہ چو جاہ آرد سیم و زیش ^{نظم} کی خواہد تحقیقت سرش
آں نشاندی کہ تیسہ چہ گفت مور تہاں بہ کہ نباشد ہر ش

سبحانہ کہ فرخ کنہ اللہ تعالیٰ روزی را بر بندگان خود ہر سیمہ نافرمانی کنند روزتیں ۱۲

تہا چہ چیز است کہ اذاعت ترا سے فریب خوردہ در ترس تا نیست شری و عاش کہ در چینی بہ

حکمت - پیرا عمل بسیار است۔ اما پیر گرمی و در بہت بہت
 آگس کہ تو انگریز نہی گرداند از بصلحت تو از تو بہت رواند

حکایت ۱۶ - اغزائی را دیدم کہ در صافہ جوہریان بصرہ حکایت
 می کرد کہ وقتے در بیابانے راہ گم کردہ بودم۔ و از زاد بامن چیز سے خانہ دل
 بر ہلاک نہادم ناگاہ کیسہ یافتم پرا در وارید کہ بہر گز آن ذوق و شادای
 فراموش کنم کہ پنداشتم کہ اندم بریان ست و بازان تلخی دنا میدی چون معلوم کروم
 کہ مر وارید است۔ ^{قطعه}

در بیابان نشک ریگ روان تشہ را در بان چہ در چہ صد نش
 مرد بے توشہ کا وفتا و از پا در کمر سپندا و چہ زر چہ خذفت
حکایت ۱۷ - یکے از عرب در بیابان از غایت تشکی میگفت۔

شعر

يَا لَيْتَ بَدَلِي يَوْمًا فَوْزًا يُسَلِّتِي   نَوْمًا نَاظِرًا عَمْرًا كَبَّرِي فَاظَلَّ امْرَأَةً فَرِي

اچھنیں در قاع لہ بیط مسافر سے را دگم کردہ و تو ست و تو تش بہتر آردہ و در سے چند
 لے اسے کاش پیش از مرگ خود روزے در سے ہار روزے خود جو سے آسینہ را نہیچ بوج

نہ است تا اسے مراد بودے کہ در و پکرے سے تشک خود را ۱۲

برمیاں داشت۔ بسیار بگردید۔ راہ بجائے نبرد و سختی ہلاک شد۔ طایفہ بریڈ
درہارا دیدند پیش رویشیں نہادہ و بر خاک نشہ۔

قطعہ

گر ہم سر زہ جعفری وارد مرد بے توشہ بر نگیرد کام
در بیابان فقیر گرسند را شلغم پختہ بزفتہ خام
حکایت ۱۸۔ ہرگز از جو زمان نالیبہ بودم و از گوشل سماں
روسے در ہم کشیدہ۔ مگرتے کہ پام بر سہنہ بود و استطاعتِ پامے پوشے نہام
بجام کوفہ در آدم دل تنگ یکے را دیدم کہ پامے نہ داشت فکر نعمت حق
بجا آوردم۔ و بر سب کفشی صبر کردم۔ قطعہ

ورغ بریان پیشم مردم سیر کمتر از برگ ترہ بر خوان است
وانکہ را دستگاہ قدرت نیست شلغم پختہ مرغ بریان است

حکایت ۱۹۔ یکے از لہوک باتنے چند از خاصان در شکار گاہے
بزستان از شہر دور افتادہ۔ شب درآمد ز دور ہے دیدند ویراں و خانہ
دہقانے دراں۔ ملک گفت۔ شب آنجا رویم تا زحمت سہرا کمتر باشد
یکے از وزرا گفت۔ لائق قدر بلند پادشاہ نباشد بخانہ دہقانے رکک التجار کو

ہمیں جاخیمہ بزیم و آتش بر فروزیم و ہتھال را خبر شد۔ ماحضرے ترتیب کرد و پیش
 سلطان حاضر آورد و زمین خدمت بوسید و گفت۔ قدر بلند سلطان بہ نزول کردن
 و حسانہ دہتھال نازل شدے ولیکن نحو استند تا قدر دہتھال بلند شود۔
 ملک را سخن او مطبوع آمد۔ شبانگاہ بمنزل او نقل کردند۔ و ہتھال خدمت پسندیدہ
 کرد یا مداداں ملک با و خلعت و نعمت داد۔ شنیدم کہ قدمے چند در رکاب سلطان
 میرفت و می گفت۔

قطعه

ز قدر و شوکتِ سلطان گشت چیز بکم
 ز انفات بہمان سراے دہتھالے
 کلاہ گوشت دہتھال با آفتاب رسید کہ سایہ بر سرش افکند چون تو سلطانے
 حکایت ۲۰۔ گداے سول را حکایت کنند کہ نعمت وافر اند و ختم بود
 یکے از پادشاہاں گفتش کہ می نماید کہ مال بیکراں داری بہ رنے ازاں ماراوشکیگی
 کن کہ مہے پیش آمدہ است چون ارتفاع برسد و فاکر وہ شود۔ گفت اسے خداؤ
 روے زمین۔ لائق قدر بزرگوارے نباشد دست بال چوں من گداے آلودہ
 کردن کہ جو جو بگدائی فراہم آوردہ ام۔ گفت غم نیست کہ بتا ماسید ہم ...
 شنیدم کہ سر از فرمان ملک باز زد۔ و حجت پیش گرفت و شرح پیش نمود ملک فرمود

تا مضمونِ خطِ اباءِ زجر و توبیح از دوسے مخلص کردند۔

مثنوی

بطافت چو بر نیاید کار سر یہ سیر ہستی کشد ناچار
ہر کہ بر خویش تن نہ بخنجداید : مگر نہ بخشد کسے برو شاید

حکایت ۲۱۔ باز گمانے را دیدم کہ صد و پنجاہ شتر بار داشت

و پہل بندہ خدمتگار۔ شبے در بنیزہ کیش مرا بجزوہ خویش برد و ہمہ شب نیرا رسید
از سخنہاے بریشان گفتن۔ کہ فلاں انبارم بترستان است۔ و فلاں بضاعت
بہندوستان۔ و این قبائل فلاں زمین است و فلاں مال را فلاں کس زمین
گاہ گفتے کہ خاطر اسکندریہ دارم کہ ہوائش خوش است و باز گفتے۔ نے دریایے
مغرب مشوش است سعید یا سرفے و گیر در پیش است۔ اگر آں کر وہ شود لقبیت
عمر بگوشتہ بنشینم۔ گفتم آں کہ نام سرفاست ہا گفت گوگرد پارہ سی پچین خواہم برد
کہ شنیدم قیمتِ عظیم دارد۔ و از آنجا کاسب چینی بروم برم و دیباے رومی بہند
و پولاد ہندی چلب و آگینہ چلبی بہین و ہردیانی بیارس از آں پس ترک سفر
کنم و بہ کالے نشینم۔ چندانے ازین مایحویا فروگفت کہ بیش طاقت گفتنش
ماند۔ گفت اسے سعوی تو ہم سخنے بگو از انہا کہ دیدی و شنیدی گفتم۔

آن شتیدی کہ وقتے تاجرے دریا یانے بیٹنا د از سترے
 گفت چشم تنگ دنیا دار را یا قناعت پر کند یا خاک گور
 حکایت ۲۲ - مالدارے را شنیدم کہ بہ نکل چناں معروف بود
 کہ حاجم طائی بنجانا ہر حالش منت دنیا آراستہ دست لفس در نہاد مشر
 ہچناں منگن تا بجایے کہانے را بجائے از دست ندادے و گر بہ ابو ہریرہ
 را بقلعہ نوازخے و سگ اصحاب کہف را استخوانے بنڈانخے۔ فی الجملہ کہے
 خانہ اور اندیکے در کشادہ و عنبرہ اور ہر کشادہ

بیت

در دیش بجز بوسے طعمائش نشید سب
 مرغ از پس ناں خوردن اوریزہ نچید
 شنیدم کہ در دریای مغرب راہ مصر برگرفتہ بود و خیال فرعون فرسودہ
 پائے مخالف گزشتی برآمد و دریا در جوش آمد۔ حتی إذا أدركه الغرور

بیت

باطح ملولت چه کند دل که ننازد شرطه ہمہ وقتے نبود لائق کشتی
 دست دعا بر آورد و فریاد بیفائده کردن گرفت - فَأَذَاكَ كَبُؤًا فِي الْفُلِّ لِيَرْسُوهُ اللَّهُ
 مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ -

بیت

دست تضرع چه سود بنده محتاج را وقت دعا بر خدا وقت کرم در نیل
 قطع

از دروسیم راحتے بریاں خویشتن ہم تمتعے برگیر
 وانکہ این خانہ از تو خواهد ماند خستے از سیم و خستے از زرگیر
 آورده اند کہ در مصر اقارب درویش داشت - بعد از ہلاک او ببقیت مال او
 توانگر شدند و جامہاے کہنہ برگ او بدیدند خستند و میاطی بسریدند -
 ہم دران ہفتہ یکے را دیدم از ایشان برباد پائے روان و خلاصے در پے دوا
 با خود گفتم -

لہ - پس رفتے کہ سوار شوند در کشتی یاد کنند خدا را و حالیکہ تخاصص گروانندہ اند گردن

قطعہ

وہ کہ گمرہ باز گردیدے میان قبیلہ و پویند
 ڈمیراٹ سخت تڑپوے واٹھاں راز مرگ خویشاوند
 بسابقہ معرفتہ کہ در میان مایو دآستینش گرفتہ گوئتم۔

بیت

بخورے نیک سیرت سرہ در کاں نگوں بخت گرد کرد و نخواست
 حکایت ۲۲ - صیادے ضعیف را ما ہی قوی و دوام افتاد
 طاقت ضبط آں نداشت - ما ہی بر غالب آمد و دوام از دستش در رود و بر
 متعیر شد و گفت -

قطعہ

شہ غلامے کہ آب جو آرد آب جو آمد و سلام بہر
 دوام ہر بار ما ہی آوروے ما ہی این یار رفت و دوام بہر
 دیگر صیادان دینغ نور دند و ملاتش کردند کہ چنین صیدے و دوام افتاد
 دنواستی نگاہ دافتن باگفت اسے برادران - پیر توان کرد - مر روزی نبود
 ما ہی را پیناں روزے مانده بود - و حکما گفتہ اند صیاد بے روزی در دجلہ

ماہی نگیر دو ماہی بے اجل بزشکی نیرد۔

میت

صیاد نہ ہر بار شکار سے بہرہ یافتہ رہتا ہے۔
 حکایت ۲۴۔ دست و پا بزرگ ہزار پاسے ایکشت صاحب دلے
 بردگشت و گفت۔ سبحان اللہ! ہزار پاسے کے بردگشت چوں ایش
 فرسید۔ از بے دست و پا بے توانست گریخت۔

شہنوی

چو آید ز پے دشمن چاہی ستاں بہ بند و اجل پاسے مرد و دل
 دریاں دم کہ دشمن پیٹے پر رسید کمان کیا فی نیا یکشید
 حکایت ۲۵۔ ایلے را دیدم خیانتے نہیں در بروم کہے تازی در
 زہر و قصب مصری بر سر۔ کہے گفت سمدی اچگونہ می بینی ایں دیباے
 معلم بریں حیوان لایعلم ہم گفتیم خطے زشت ست کہ باب زہر و قصب است۔
 قطعہ

بادی نتوان گفت مانندیں حیواں مگر ذراعہ و دستار نقش بیرونش
 بگرد و ہما سباب ملک ہستی او کنہچ چیز نیابی حلال جز خوشش

قطعه

شریف گرتش شرف شود خیال بند که پایگاه و باندش ضعیف خواهد شد
 و آستانه سپهر بیخ ز کوبند گمان سیر که سفیه شریف خواهد شد
 حکایت ۴۶ - دزدے گداے را گفت - شرم نزاری که از بر آ

چوسه سیم دست پیش پیر لکیم و از میانی با گفت . **پہیبت**

دست و راز از سپهر یکے ، چہ سیم یکے سب تند ہا سنگے دوسیم
 حکایت ۴۷ - مشت ز نے احکایات گفت کہ از دہر مخالفت بخواں

آمدہ بود از ملق فراخ و دست تنگ بجان رسیدہ شد کفایتش پذیرد و
 اجازت خواست کہ عزم سفر دارم مگر قوت بازو کا ہے فراخنگ آرم -

پہیبت

فصل و ہنر خنایست تا نمانند عود پیر آتش نہد و مشک بسایند
 بزرگت اسے پسر با خیال محال از سر بدرکن و پاسے قناعت در دامن سلامت
 کش - کہ بزرگان گفتہ اند - دولت بکشیدن است چارہ آن کم جوشیدن است

پہیبت

کس نتواند گرفت دامن دولت زو . کوش بیفائزہ است و نمہ برابر و کور

بیت

اگر بہر سرِ مویت ہنر و وصدا
ہنر کارِ نیا یدِ چو بخت بہ شد

بیت

چہ کند زور مند واژوں بخت
بازوے بخت بہ کہ بازو بخت

پس گرفت اے پدرا! فوائدِ سفر بسیار است و عوائدِ آسائش بہ شمار از زبنتِ خاطر و جز
منافع و دیدنِ عجائب و شنیدنِ غرائب و تفتحِ بلدان و محاورتِ تُلُلات و
تحصیلِ جاہ و علم و ادب و مزید مال و مکتبِ معرفتِ یاراں و تجربتِ روزگاراں
چناں کہ سالکانِ طریقتِ گفتہ اند۔

قطعه

تا بدکانِ حسانہ در گروی
ہرگز اے خام آدمی نشوی

یرواندہ جہاں تفتح کن
پیش از اں روز کہ جہاں بروی

پس گرفت اے پدرا! منافعِ سفر بریں منطکہ گفتی۔ بسیار است۔ لیکن مسلم بہ پارٹافہ
راست نختیں بازو گانے کہ باوجود نعمت و کنت و خلا ماں و شاگردانِ پیابک
و تیز ہر روز بشہرے و ہر شب بقامے و ہر دم بقرن گاہے از نعمِ دنیا
متبع شود۔

قطعه

منجم بکود و دشت و بیابان غریبیت   ہر جا کہ رفت خمیہ زد و خواہ گاہ ساخت
 و از کہ بر مراد جہاں نیست دسترس   در زاد بوم خویش غریبیت و ناشناخت
 و ووم عاسے کہ منطبق شیریں و کلام نکیس و قوت فصاحت دمایہ بلاغت
 ہر جا کہ رود بختش اقدام نمایند۔ و ہر جا کہ نشیند اگرام کنند۔ قطعہ۔
 و بعد مردم و اناشال ز روطلاست   کہ ہر کجا کہ رود قدر و قوتش دانشد
 بزرگ زادہ تاواں شہر و اماند   کہ در ویا غریبیت، سیچ نتانند
 سوم۔ خوش آوازے کہ بہ حجرہ داودی آب از جریان و مرغ از طیران
 باز دارن پس بوسیات این فضیلت دل مردماں صید کند و اریاب مضمی بنیاد
 اور غبت نمایند . . . . .

چہارم۔ پیشہ ورے کہ سعی باز و کفافی حال کند۔ تا آب رویش از بہرمان
 ریختہ نشود کہ خرد مسداں گفتہ اند۔ قطعہ

گر بفریبی رود از شہر خویش   سختی و محنت بند و پارہ دوز
 در بخرابی فتد از ملکات   گرسد و شہد ملک نیم روز

چنین صفتہا کہ بیان کریم در سفر موجب جمعیت خاطر و داعیہ طیب عیش

ہر آنکہ از میں جملہ بے بہرہ است بخیاںِ باطل در جہاں برود دیگر کش

نام و نشان نہر و نشنود۔ قطعہ

ہر آنکہ گردش گیتی بکین اور بناست
بغیر بخشش رہبری کند ایام
کبوترے کہ دگر آشیاں نخواہد دید
تصانیہی بردش تا بسوسے دانہ و دانہ

پسے گفت اسے پدرا! قول حکما را چگونہ مخالفت کنم ہا کہ گفتہ اند۔ رزق اگر تپہ

مضموم است اما با سبب حصول آن تعلق شرط است۔ و بلا اگرچہ مقدمہ است

از او اسب دخول آن حذر واجب۔ قطعہ

رزق ہر چند بگمان برسد
شرط عقل است صحتن از در ہا

گرچہ کس بے اجل نخواہد مرد
تو مرد در دہان از در ہا

دریں صورت کہ ستم با پہل و ماں بز نم و با شیر زیاں پنجدہ در فکرم پس مصلحت

آنست کہ سفر کنم کہ ازیں بیش طاقت بے زانی نمی آرم

قطعہ

پہوں مرد بر فادز جاسے و مقام پیش
دیگر چہ غم خورد ہمہ آفاق جملے اوست

ہر شب تو انگرے بسراے ہی رو
در ویش ہر کجا کہ شہب آمد بسراے اوست

مرد خدا بشرق و مغرب غریبست
ہر جا کہ میرود ہمہ ملک خدا سے اوست

ایں گفت و پیدر او واع کرد و بیت، خواست و روان شد و با خوشین ہمگفت

بیت

بہر روز چنانش نباشد بجام بجائے رو و کش ندانند نام
تا برسید بکنار آئیے کہ سنگ از صلا بیت او بر سنگ ہی آمد و خوشش افزنگ

بیت

ہی رفت۔
سہگن آئیے کہ مرغابی درو این بود کتریں موج آسیا سنگ از کنارش و رز
گرد ہے مرد ماں را وید ہر یک بھراضہ در معبر نشسته۔ جوان را دست عطا بستہ
بود زبان ثنا بر کشود۔ چند آئکہ زاری کرد یاری نکر و ندر۔ ملاح ہیروت از و بچندہ
بر گردید و گفت۔

بیت

بے زرتوانی کہ کنی بر کس زور گرزرداری بزور محتاج نہ

فرد

زرنداری نتوان رفت بزور دوتا زورده مروجہ باشد زریک مردیار
جوان را دل از طعنہ ملاح بہم برآمد خواست از و انتقام کشد کشتی رنتمہ پودہ آواز داد
کہ اگر بریں چاسہ کہ پوشیدہ ام قناعت میکنی و بیغ نیست۔ ملاح طبع در جامہ کرد
کشتی باز گردانید۔ بیت

بروزوشه ویدہ ہونست درآر و طمع مرغ و ماہی بہ بند
چندانکہ دستِ جوان بریش و گریبان ملاح رسید اورانچو دور کشید و بے مجاہد
فرو کوفت - یا رانش از کشتی بدر آمدند کہ کشتی کسند - درشتی دیدند - پشت بگرفتند
جز این چارہ نداشتند کہ بمصاحت گرایند و باہرت مساحت نمایند -

مشوی

چو پر خاش بینی تحمل بسیار کہ سہلی بہ بستہ و در کارزار
لطافت کن آنجا کہ بینی تنیز نبرد قز زم راتنج تیسز
بشیریں زبانی و لطف خوشی توانی کہ پیلے بموے کشتی
بگذر ماضی در قدمش افتادند و بوسہ چند بنفاق بر سر چہ پیش دادند و بکشتی
در آوردند و رواں شدند - تا برسیدند بستوبے کہ از عمارت پونان و آبا لیتاؤ
بود - ملاح گفت کشتی را خطے ست - یکے از شا کہ زور آور تر باشد بدین ستون
برود و خرطوم کشتی بگیر و تا از عمارت عبور کنیم - جوان بغرور و لاوری کہ در سر دشت
از خصم دل آزرده نیندیشید و قول حکما را کار بست کہ گفتہ اند ہر کار بجے رسانید یا
اگر در عقب آں صدراحت رساننی از یاداش آں یک رنج امین مباش کہ پکیان
اگرچہ از ہر اہت بدر آید آزار آں در دل بجاند -

بیت

چہ خوش گفت یکتاںش باخیلتاںش چو دشمن خراشیدی امین باش

قطعه

منو امین کہ تنگدل گردی چوں زدنت ولے تنگ آید

سنگ بر بارہ حصار مزین کہ بود کز حصار سنگ آید

چندانکہ مقود کشتی بر ساعد بیچید و بر بالاسے ستون رفت - ملاح زمام از کفش

و رگسلانید کشتی بر اند - بیچارہ تخریبماند روزے و بلا و محنت کشید - روز سوم

نوابش گریان گرفت و در آتش انداخت بعد از شبان روزے و گر بر کنار افتاد

از حیانتش رسقے مانده بود - برگ و رختاں خوردن گرفت و بیج گیاہاں بر آوردن

تا اندک مایہ قوت یافت سردر سیاہاں نہاد و ہمیرفت تا از تشنگی بے طاقت

شد بسر چاہے رسید قوسے براوگرہ آمدہ بودند و شربت آبی بہ پیشیزے ہمیشہ کشیدند

جو ان را چیزے نبود چند اکل طلب کرد و بیچارگی نمود و رحمت نیاروند دست تندی

دراز کرد و میسرنشد - تنے چند را فرو کوفت مردان غلبہ کردند و بیجا با بزوند مجروح شد

قطعه

پشتہ چو پیر شد بزند پیل را با ہمہ مردی و صلابت کہ اوست

مورچنگاں را چو بود اتفاق شیرزیاں را بدراند پست
 بحکم ضرورت در پے کارواں افتاد و برفت۔ شبانگاہ برسیدند۔ بمقامے
 کہ از وزواں پُر خطر بود۔ کاروانیاں را دید لرزہ براندام افتادہ و دل برہلا
 تہادہ۔ گفت اندیشہ مدارید کہ دریں میاں یکے منم کہ تنہا پنجاہ مرد را جواب ہم
 و دیگر جواناں ہم یاری کنند۔ کاروانیاں را ہلاکتِ اول قوی گشت و
 بھمچش شادمانی کردند و زاد و آیش و سنگیری واجب دانستند۔ جوان آتش
 معہہ بالا گرفتہ بود و عنانِ طاقت از دست رفت لقمہ چنار سر اشتہا
 تناول کرد و دے چند آب در پے آشامید تا دیوروشش بیاراسید خوش
 در بود و بخت۔ پیر مردے جہاں دیدہ و کارواں بود۔ گفت اسے یاراں
 من ازیں بدوستہ شہانہ شیناکم پیش از آن کہ از وزواں۔ چنانکہ حکایت کنند
 کہ اعرابی، ادرے چند گرد آمدہ بود مشب از تشویش و زواں تنہا در خانہ خویش
 فی برد۔ یکے را از دوستان پیش خود خواند تا وحشت تنہائی بدیدار او نہ صرف
 کند شبہ چند و کجبت او بود چندانکہ بر در مہالیش وقوف یافت ہتمامی برود
 سفر کرد۔ با مداداں بدیدند شش عریاں و گریاں کسے گفتش۔ حال چیست؟
 عراں درہماے ترا دزد بردہ؟ گفت لا والله بدرقہ برد۔

قطعه

برگزاین زیارند نشستم ز
 تا بدالشم آنچه فصلست دوست
 زخم و زان و شمنی تیز است
 که نماید گیشتم مردم دوست
 یازان چه دانسته که این هم از جمله وزدان بود و بیماری و سبب این را تعبیر شد
 تا هنگام فرج دست یازان را خیر کند. فصلست آن می بینیم که در اورا شکر بگنایم و خرت
 برداریم - کار و انیاں را تدریس بر آملو آرمه هاست از شست زان و در اول اگر فتن
 رخت برداشتند - جوان را نندت بگراشتند - آنکه شیر داشت که آن تا سپید گشت
 تاغت سرب آورد و کاروان اندید - بجا پرده سے بگردد و با بچا سے فیورد -
 تشه در سنه بی نوار و سے بر ناک و دل بر ناک. نماره می گفت -

۴۴

مَنْ ذَا يُحِبُّ شَيْءًا وَرَسَّ الْيَهُودَ
 مَا الْغَرِيبَ سَيُؤَيُّ الْفَرِيبَ وَالْيَهُودَ

۴۵

در شتی کند باغریبان کسی که ناپرده باشد از دوست سبب سے

لے کہیت کہ سخن گوید باسن و زان کند و شت تہائی را و تحقیق کہ مشہد شہراں سفید ہو سے

دیت مسافر را یار سے سراسے مسافر - ۱۲

سکیں وریں سخن بود کہ سپر پادشاهے بصدید از شکر مایں و در افتاده و بر بالا
 سرش ایستاده تپو ہمشمنیہ و در ہیاتش ہی نگریست - وید صورت ظاہرش
 پاکیزہ و سیر بہتہ حالش پریشانی پر سید کہ از کجائی؟ و بدیں جاگہ چگونہ افتادی
 بر سنے از آنچه بر سر او فرستہ بود اعداوت کرد ملک زادہ را بر حالت تباہ او حمت
 آمد و خلعت و تہمت داد - و مہندسے باوے فرستاد تا بشہر خویش باز آمد -
 پدر بدیدن او شادمانی کرد و بر سلاست حالش شکر گذارد و شبانگہ از آنچه
 بر سر او گذشتہ بود از حسالت کشتی و جور ملان و جہاے دوستایان بر سر چاہ
 و عنہر کار و انیالیں در راہ با پدر گفت - پدر گفت اے پسر گفتمت بہنگام
 رفیق کہ تہید سہ خالی را دوست دلیری بستہ است و پنجہ ریشری شکستہ -

ہیت

چہ خوش گفت آن تہید سہ مستور جوے زر بہتر از نچاہ من زور
 پسر گفت اے پسر تا بیخ نینسری گنج بر نداری و تا جان در خطر نہی بردن
 ظفر نیایی - و تا دانہ بر نیفتانی خرمن بر نگیری نہ بینی کہ بانگہ رنجے کہ بر دم چہ
 احت حاجت کردم؟ رہبیشے کہ خوردم چہ مایہ غسل بدست آوردم؟ ہیت
 کہ چہ بیرون ز رزق نتوان خورد در طلب کاہلی نشاید کرد

بیت

خواص گرانیشہ کند کام ہنگ ہرگز نکند و زگر نامیہ بچنگ
 آسیانگ زیریں متحرک نیت - لاجرم تحمل بار گراں ہی کند -

قطعہ

چہ خورد شیر شتر زہ در بن غار ؟ باز اُفتادہ راجہ قوت بود
 گر تو در حسانہ صید خواهی کرد دست و پائیت چو عنکبوت بود
 پد گرفت اے پسر ادیس نوبت ترا فلک یاد ری کرد و اقبال رہبری
 تا گلت از خار و خارت از پا بدر آمد و صاحب دوستے ہو رسید و بر تو بخشود
 و کسر حالت را بتفقدے جبر کرد و چنین اتفاق ناوارفتد و بر ناو حکم توال کرد
 زینہار تا گرداں دام نگروی -

بیت

صیاد نہ ہر باز شکار سے برو باشد کہ یکے روز پلنگش بر برد
 چنانکہ یکے از ملوک پارس - خزینہ اللہ تعالیٰ گیندہ گرانامیہ در انگشتری داشت
 بارے حکم تفتیح باتے چند از خاصان بمضلاے شیراز ہیروں رفت فرمود -
 تا انگشتری را بر گنبد عضد نصب کردند - تا ہر کہ تیرا رحمت سے انگشتری بگزارند -

خاتم و سے راپاشند۔ اتفاقاً چار حصہ حکم انداز و زندہ مستی لاکھ بودند۔
 پینہ اخت شد چنانچه کاروی۔ مگر کوسے کہ بریام رباطے باز تیر تیز بر
 اسی انداز خدینا باد صبا تیر اور از سلسلے آگشتن می گذرانید خلعت و نعمت یافت
 و خاتم پوسے از زانی دانستند۔ آورده اند که سپهر تیر و کمان را بسوخت گفتند
 پیرا چشیرا کردی با گفتند در وقت نختن برجا سے بخاند۔

قطعه

گر بود که حکم روشن راسے بر نیاید و دست تیر برے
 نگاه باشد که آرد سکه تاوان بغلط بردت زند تیر برے
 سکا میرشد در ۱۰۰ درویشے راشنید کم در فارسے نشسته بود و در
 بر دسے یہاں بسته و طبرکے سلاطین را در چشم او شوکت نماند۔

قطعه

هر که بر خود و سوار کشتار تا بید و نیاز مند بود
 آنگه از داپوشنای کون گردن بے طبع لبند بود
 یکے از طوک آن طرف اشارت کرد که توقع بکرم و اخلاق بزرگان آنست که
 بیان و تکب با ما موافقت کنند شیخ رضا داو۔ حکم آنکه اجابت دعوت

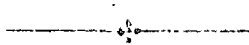
سنت است - دیگر روز ملک بنذر قدمش رفت - عابد برخواست و ملک را
 در کنار گرفت و ملاحظہ کرد و ثنا گفت - چون ملک رفت یکے از اصحاب سپہ
 کہ چندین ملاطفتہ کہ تو امروز با پادشاہ کردی - خلاف عادت بود گفت نشنید؟
 کہ گفت اند -

بیت

ہرگز بر ساطبتستی : واجب آمد بخدمت برخواست

مستہمی

گوش تو اندک کہ عمر و سہ نشو و آواز دوت چنگ و نئے
 ویدہ شکیبہ ز تاشا سہ باغ بنے گل و سرسیر آرد باغ
 گرنہ بود باش آگندہ پر خواب تو ان کو جو زیر سہ
 و سہ شکر بنے ہنر تیچ تیچ صبر نزار کہ بسازد ہیچ

باب ہفتم در تاثیر تربیت

حکایت ۱۔ یکے راز و زرا پسرے کودن بود۔ پیش دانشمند
فرستاد کہ مرا میں را تربیت کن مگر عاقل شود۔ روزگارے تعلیم کرد۔ موثر نبود۔
پیش پدرش کسے فرستاد۔ کہ ایں پسر عاقل نمی شود و مراد یوانہ کرد۔
قطعه

بچوں بود اصل گوہرے قابل تربیت را درواثر باشد
بچ صیقل نکو نداند کرد آہنے را کہ بدگہر باشد
سگ بر یکا ہفتگانہ بشوے چونکہ ترشد لپید تر باشد
حکایت ۲۔ حکیمے پسران را پند ہی داد کہ اے جانان پر ہنر
آموزید کہ ملک و دولت دنیا اعمتہ در انشا ید و سیم وزر در سفر محل خطر
باشد کہ دزد بہ یکبار بہر دیا خواجہ تغاریق بخورد۔ اما ہنر شہر

زاینده است۔ و دولت پاینده۔ اگر بہترین از دولت بیفتد۔ غم نباشد
کہ بہتر و نفس خود و دولت است ہر جبار و دست در بند و صد رشید و بے ہنر
لقوچیند و سختی بیند۔

بیت

وقتے افتاد فستہ و رشام ہر کس از گوشہ فراغتند
روستازادگان و انشمنہ یوزیری باوشہ فرستند
پسران وزیر ناقص عقل بگدائی بروستافستند

بیت

بیراث پدر خواہی علم پدر آموز کس مال پدر خرچ تو اں کردہ رُو
حکایت ۳۔ یکے از فضائل عصر تعلیم ملک زادہ ہی کرد حضرت
بیجا باز دے وز جرقیاس کردے بارے پسر از بے طاقتی شکایت پیش
پدر آورد و جاسہ از تن در دمنہ رواشت۔ پدر رادل ہسم برآمد استاورا
بخواند و گفت پسران احاد را چنین حبنا تو نیز بیج روانداری کہ منہ ز ندم را
سبب چسیت۔ گفت سبب آں کہ سخن اندیشیدہ گفتن و حرکت پسندیدہ
کردن ہسم خلق را علی العموم باید و پاوستا ہاں را علی الخصوص بموجب آں

کہ از دست، و زبان ایشان ہرچہ رود۔ ہر آئینہ بانواہر گویند۔ و قول
فصل عوام الناس را چنداں اعتبار نباشد۔

قطعه

اگر صد ناپسند آید ز درویش   ز قیاسش یکے از صد ندانند
و گر یک ناپسند آید ز سلطان   ز اقلیے با قلیے رسانند

پس واجب آمد معلم پادشاہزادہ را در تہذیب اخلاق خداوندزادگان۔
و دانستہم اللہ نبأنا حسنًا،، اجہاد اذال بیشتر کردن کہ در حق عوام۔

قطعه

ہر کہ وز خریدش ادب نہ کنی   در بزرگی فلاح از او بہر خاست
چوب تر را چنانکہ خواہی بیج   نشو و خشک جز با تالش رست

ملک را حسن تدبیر فقہہ و تقریر جواب او موافق آمد خلعت و نعمت بخشید و
پایہ منصب او بلند گردانید۔

حکایت ۴۔ معلم کتابی را دیدم در دیار مغرب۔ ترش روے و
تلخ گفتار۔ بد خوے و مردم آزار۔ گدا طبع و ناپرسب نہ کار کہ عین مسلمانان

لہ بانیدگی دہندہ ایشان را باسیدگی نیک،، ۱۱

برین اوتبہ گنتے وخواندن متراش دل مردم سپہ کردے جمے ازسپہان
 دوختران بدست جنہاے او گرفتار نہ زہرہ خندہ تریارے گرفتار گاہ کیے
 راتیا نچ زوے وگاہ دیگرے را درنگنہ نہادے۔ القصہ شنیدم کہ از سختی و
 درشتی اورنجیدند و بزوندو برانند پس انکہ مکتب وے را بمصلحے واوند۔
 پارسائے سلیم ویکر وے حلیم کہ جز حکم ضرورت سخن نگفتے و موجب آزار کس
 بر زبان اونفے کو دکاں را ہیبت اُستادِ نختیں از سر بدر رفت۔ معلم دومی را
 باخلاق ملکی دیدند۔ دیوصفت یک یک بر میدند و باعتمادِ حلیم او ترکِ علم
 گرفتند چھینیں اغلب اوقات باز بچہ فراہم نشستندے ولج دیت ناکر وہ
 بستندے و بر سر ہمدگر شکستندے۔

بیت

اُستادِ مسلم چو بود کم آزار خرساک بازند کو دکاں و بناں
 بعد از دو ہفت بر در آں مکتب گذر کردم معلّم اولیں را دیدم دل خوش
 کردہ بودند و بمقام خویش باز آورده از بے اضافی برنجیدم۔ ”الحوالہ“
 گفتم کہ دیگر بار ابلیس را معلّم ملائکہ چہ کردند؟ پیر مردے ظریف جماندید،
 بشنید۔ بخندید و گفت۔

مثنوی

بادشاہ ہے پسر مکتب داد لوحِ سیمینش و کتار نہاد
 بر سر لوحِ اویشتہ نذر ”چو را استاد بہ ز مہر پیر“
 حکایت ۵ - پار سازا وہ را نعمت بیکراں از ترکہ رعم بہت افتا
 دشتی ہا آغاز کرد و سبذری پیش گرفت فی الجملہ ناماند ساز معاصی و
 منکرے کہ نکرود مسکرے کہ نخورد بارے نصیحتش گفتم اے فرزندِ حسن
 آب روان ست و عیش آسیاے گرداں یعنی حسنح فراواں کردن مسلک سورا
 با شد کہ خل معین دارو۔ قطعہ
 چو دخلت نیست خوج آہستہ تر کن کہ می گویند ملاحاں سرودے
 اگر باراں بکو ہستاں نبارد بسالے دجلہ گرد دختک رودے
 عقل و ادب پیش گیر و اٹو لغیب بگذار کہ چون نعمت سپری شود سختی بری و
 پشیمانی نوری - پسر از لذت نائے و نوش این سخن در گوشش نیاورد
 و بر قول من اعتراض کرد کہ راحت عاجل بخت اجل منتقص کردن خلاف
 راے خردمندان ست۔

مثنوی

خداوندانِ کام و نیکی بختی چہ سختی کشند از بیم سختی ؟

بروشادی کن لے یار دل افزو غم منہ و انشا ید خور و امر وز
 فلیف مرا کہ در صدر مروت نشسته ام و عقد قوت بسته و ذکر انعام و رافواہ
 عوام اُفتادہ -
 شنوی

ہر کہ علم شد بسجا و کرم بند نشاید کہ نہد بر درم
 نام نکونی چو برون شد ز کئی در نتوانی کہ بہ بندی بنی
 دیدم کہ نصیحت نمی پذیرد و دم گرم من در آہن سردا اثر نمی کند ترک
 مناصحت گرفتم و روس از مصاحبت او بگردانیدم و قول حکما را کار بستم کہ
 گفته اند - بَلِّغْ مَا عَدَيْتَكَ فَإِنَّ لَكَ يَقْبُولُوا فَمَا عَلَيْكَ . قطعہ
 گرچہ دانی کہ نشنوند گوے ہرچہ دانی توا از نصیحت چہ پند
 زود باش کہ خیرہ سر زینی بدو پا اُفتادہ اندر بند
 دست بردست میزند کہ دینغ نشنیدم حدیث دانشمند
 تا پس از دستے آنچہ از کبستِ حالش می اندیشیدم - بصورت بدیدم کہ پارہ پا
 می روخت و لقمہ لقمہ می اندوخت - دلم از ضعف حالش بہم آمد - مروت نیک
 و چہنیں حالے ریش درویش را بجلالت خراشیدن و نمک پاشیدن -

لہ رسالہ بر مردم پنجہ در ز کہ تہا پس اگر نہ پندہ زند تا واسے ہر تو نیست - ۱۲

حریفِ بقلہ در پایانِ سستی نہ از نیت ز روز تنگدستی
 درخت اندر بہاراں برفشانہ زمستان لاہرم بے برگ ماند
 حکایت ۶۔ باوشاہے سپہرے را یاد ہے داد و گفت۔ ایں فرزندت
 تزییش ہمچنان کن کہ یکے از فرزندانِ خویش گفت فرمانبردارم سالے چند
 در سپہے اور پنج بردہ سچی کرد بجائے نہ رسید و سپہرانِ ادیب در فضل و بلاغت
 منتہی شدند۔ ملک و انشئتہ را مواخذت کرد و معاہدت فرمود کہ وعدہ
 خلاف کردی و شرط و فاجبہ نیاوردی۔ گفت بر راءے عالم آراے شہزاد
 ردے زمین پوشیدہ نماند کہ تربیت کیسان ست ولیکن طبائع مختلف۔

قطعہ

گرچہ سیم وز زر سنگ آید ہی . در جہہ سنگے نباشد زر و سیم
 بر جہہ سلم ہی تا بسپہل جائے انبان میکند جا ادیم
 حکایت ۷۔ یکے را شنیدم از سپہرانِ مرئی کہ مریدے را گفت
 اے سپہرا چندا نگہ خاطر آدمی زا و بروزیت۔ اگر مردی وہ بودے مقتدا
 از ملائکہ بزرگ شستے۔

حکایت ۸ - اعرابی را دیدم کہ سپر ارمی گفت - يَا بَيْتِي اَنْتَ مَسْئُولٌ يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ مَا ذَا كُنْتُمْ وَذَلِكَ قَوْلُ بَعْضِ اَنْسَابُتْ - یعنی اسے سپر ترا پسند
 روز قیامت کہ مہرت چہیت ؛ ونگو سید کہ پدرت کیت

قطعہ

جامہ رکبہ را کہ می بوسند اونہ از کرم پلینہ نامی شد
 باغیزے نشت روزے چند لاجرم ہجو او گرامی شد
 حکایت ۹ - در تصانیف تکما آردہ اند کہ نزد م را ولادت مہود
 نیست چنانکہ سار حیوانات را بلکہ احتشائے مادر بخورند پس انگشش بر بند و راہ
 صحرا گیرند آن پوستہا کہ در خائے نزدیک م بینند اتر آن ست بارے این نکستہ
 پیش زرگے ہی گفتہ کہ گفت دل من بر صدق این سخن گواہی می دہد و پسند
 چنین نتواند بود۔ چون در حالت غریبی با مادہ چپاں معاملہ کردہ اند لاجرم
 در زرگی نام قبول و نا محبوب اند۔ قطعہ

پسے را پیر نصیبست کرد کسے یوا فرود یاد گیرایں چند
 ہر کہ با اہل خود وفا نہ کند لشو دوست روسے دانستند
 مثل - کز دم را گفتند چرا بزستاناں ہر نمی آئی؟ گفت ہماستانم چہ مرتا

کہ بزستاں نیز بیہوں اکیم

حکایت ۱۰۔ زن درویشہ حاملہ بود۔ مدت حمل اوبہ آمد
 درویش را ہمہ عمر فرزند نیامدہ بود۔ گفت اگر خداے تعالیٰ مرا پسرے بخشد
 بزایں حسرتہ کہ در دارم ہرچہ در ملک من ست ایثار درویشاں کنم اتفاقاً
 پسر آورد۔ درویش شادمانی کرد و سفرہ یاراں بموجب شرط بنہاد پس
 از چند سال کہ از سفر شام باز آمد۔ بجلت آن دوست بگذشتم و از چگونگی
 حالش پرسیدم۔ گفتند بزندان شخہ دست۔ گفتم سبب چیست گفتند۔ پسرش
 خمر خوردہ است و عہد کردہ و خون کسے ریختہ و از شہر گریختہ۔ پدر را بجلت
 آن سلسلہ درناے ست و بند بر پاے گفتم این بلارا او بجا جت از خدا
 خواستہ است۔
 قطعہ

زنان بارداراے مرد پیشار اگر وقت ولادت مار زایند
 ازال بہتر بنزد یک خرومند کہ فرزندان ناہموار زایند
 حکایت ۱۱۔ سالے نزاع میان پایدگان حجاج اُفتادہ بو
 دو داعی ہم دراں سفر پیادہ بود از بے انصافی در سرور وے یکدگر افتاداکم
 دوا دفتوق و جدال بلا دیم کجا دہ نشینے را شنیدم کہ با عدیل خود میگفت۔

بوالعجب کارے کہ پیادگانِ حاجِ چوں عرصہ فرطِ سببِ ہی برند فرسِ میثوند
یعنی بہتر از اں می گردند کہ بودند و سپا دگانِ حاجِ بادیه سببِ برند و تبر شدند۔

قطعہ

از من گوے حاجی مردم گزاسے را کو پوستینِ حنلقِ بازاری درو
حاجی تو نیستی شتر است از براسے آنکہ بیچارہ خار می خورد و بار می برد
حکایت ۱۲۔ مرد کے راجشتم درد خاست۔ پیش بیٹارے رفت
کہ مراد و اکن۔ بیٹار از آنچہ در چشم چہار پایاں می کرد۔ دردیدہ او کشیہ دکور شد
حکومت پیش داور بردند۔ گفت برو ہیج تا وان نیست اگر ایس خرنو دے پیش
بیٹار ز رفتی مقصود و از بس سخن آست۔ تا بدانی کہ ہر کہ ناآزودہ را کارہ بزرگ می فرما
ہدایت برود بنزدیک خورد من داں نجف عقل منوب گرد۔

قطعہ

ندہم ہوش مند روشن راے بانسہ و مایہ کار ہائے نظیر
بوریا بان۔ گرچہ بافند دست نیرندش بکار گا و حیر
حکایت ۱۳۔ یکے از بزرگانِ آئینہ را پسر۔ ے وفات یافت
پرسیدندش کہ بر نند دق گوش چہ نویسیم؟ گفت آیات کتاب مجید را

عزت و شرف بیش از آن ست کہ روا باشد چہیں جایہما نوشتن کہ بروزگار
 سوده گروہ - و خلائق برو گذرند و سکاں برو شاشند و اگر بضرورت چیزے
 ہی نویسند - این دو بیت کفایت ست - قطعہ

آہ ہر گاہ سبزہ در بستان بومیدے چه خوش شدے دل من
 بگذر لے دوست تا بوقت بہار سبزہ ہنی دسیدہ بر گل من
 حکایت ۱۴ - پار سائے بریکے از خداوندان نعمت گذر کرد کہ بند
 رادست و پایے بستہ بود و عقوبت ہی کردہ گفت اے پسر ہیچ تو مخلوقے را
 غرور حل اسیر حکم تو گردانیدہ است و ترا بروے فضیلت دادہ شکر نعمت
 باری تعالیٰ بحساب آرو پسندیں بخفا بروے روا مدار کہ سر وہابہ از تو باشد
 و شرمساری بری

مشوئی

بر بستہ گیر ختم بسیار جورش مکن و دلش میا داز
 اورا تو بدہ درم حسدیدی آخر نہ بقدرت آفریدی
 این حکم دشمن و دشمنم تا چہند ہست از تو بزرگتر خداوند
 اے پسر ایستہ ارسلان آغوش فرماندہ خود مکن فراموش
 و نجیبست از خواجہ عالم دسور یعنی آدم رضی اللہ علیہ وسلم کہ گفت

بزرگترین حسرتے در روز قیامت آن بود کہ بندہٴ صالح را بہ بہشت براند و خداوند
فاسق را بدوزخ۔
قطعه

یرغلامے کہ طبع خدمت بہت خشم بے حد مرال و طیرہ گیسر
کہ نصیحت بود برویشمار بندہ آزاد و خواہہ روز نشیمر
حکایت ۱۵۔ سائے از بلخ با شامیانم ستم بود و راه از دزدان
بدر خطر۔ جوانے بہد رقمہ ہراہ ناستد نیزہ بازو چسبج انزاسلج شوزیش زور
کہ وہ مرد توانا کمان اورازہ تکر وندے وزور آوران روسے زمین ایشپتا ابرزین
نیاور وندے ولیکن تنغم بود و سائے ہرور وہ نہ جہاں دیدہ و نشتہ کردہ رعید
کوکس دلا و ایل گبوش اور سیدہ و برق شمشیر مواراں کچہ پشیم ندیدہ۔

بیت

نیفتادہ در دست دشمن اسیر بگردش نہاریدم باران تیر
انفاسن و آن جواں ہر دور پنے ہم دواں ہر دیوار قدیش کہ پیش آئیے
بقوت بازو بیگندے و ہر درخت عظیم کہ دیدے تیرور پنجہ بر کندے و تھانگنا
گفت۔

بیت

بیل کہہ یا کتف و بازو سے گرداں بند شایر کربانگت و شتر کربان بید

ماوریں حالت کہ دو ہند واپس ننگے سرہ آورند و قصہ قتال ماکردند
بدست یکے چوبے دور نفل دیگرے کلخ کو بے جواں را گفتم کنزوحج پائی۔

ہیت

بیار آنچہ داری ز مردوی و زور کہ دشمن بیائے خود آمد گور
تیر و کمان را دیدم از دست جواں افتاده و لرزہ بر استخوان - ہیت
نہ ہر کہ موے فکا فذ تیر چو شخا برو ز حمله جنگ آوراں بدر و پلے
چارہ جسزائیں ندیدم کہ رخت و سیلاح و جامہ رہا کردیم و جان بسلاست
بدر آوردیم -
قطعه

بکار ہائے گراں مرد کار دیدہ فرست کہ شیر شردہ در آرد زیر خیم سنگند
جواں اگر چه قوی بال پلین باشد بجنگ دشمنش از ہول گبلد پیوند
نبردیش مصاف آزموود معلوم ہست چنانکہ مسئلہ شیع پیش دانشند
حکایت ۱۶ - تو انگر زادہ را دیدم - بر سر گور پدر نشستہ بود باوریش
بچہ بمناظرہ در پیوستہ کہ صندوق تربت پدرم نکلین ست و کتابہ نکلین و
فرش رخام انداختہ و خشت فیروزہ بکار بردہ گور پدرت چہ ماند خشتہ دو فرام
آوردہ و مشتہ خاک براں پاشیدہ - دروشس پسر بشنید و گفت تا پرت

از زیر آں سنگِ گراں بر خود بجنبید پدرم پشست رسیده باشد۔

بیت

خرکه بروے نهند کمتر بار بره آسوده تر کند رفتار
 و در خبرت که مَوْتُ الْفُقْرَاءِ عِرْصَةٌ و در دیش چیز ندارد که بجزرت بگذارد
 قطعه

مرد در دیش که بار تم فاقه کشید بدر مرگ همانا که سبب کار آید
 و آنکه در دولت و در نعمت آسانی بست مردش ترس همه شک نیست که بخوار آید
 بهمه حال اسیرے که ز بندی برید خوشترش دان ز اسیرے که گرفتار آید
 حکایت ۱۰۱ - بزرگے را پرسیدم از معنی این حدیث آن غلامی
 عَدُوَّكَ نَفْسُكَ وَاللَّيْثُ بَيْنَ جَبَلَيْكَ گفت بچشم آنکه هر آن دشمن که باوے
 احسان کنی دوست گردد مگر نفس را - که چند آنکه مدارایش کنی مخالفت زیاده کند۔

قطعه

فرشته خوے شود آدمی بکم خوردن و گر خورد چه بهائتم بیوفتد چه جماد

۱۱ - مرگ در دیش آسانست است ۱۱ -

۱۲ - سخت ترس دشمن و نفس است که میان دو پادے است ۱۲ -

مراد بہر کہ بر آری مطیع امر تو گشت خلاف نفس کہ گردن کشد چو بایات مراد

مناظرہ سعدی با مدعی در بیان توانگری دروشی

حکایت ۱۸ - یکے را دیدم در صورت درویشاں نہ بر سیرت ایشان
در محفل نشسته و شنیدم در پیوستہ و دفتر شکایت باز کرده و مذمت توانگران آغاز
نہادہ و سخن بدینجا رسانیدہ کہ درویشاں را دست قدرت بستہ است
و توانگران را پای ارادت شکستہ - بیت

کریاں را بہت اندر دم نیت خداوندان نعمت را کرم نیت
مرا کہ پروردہ نعمت بزرگانم - این سخن سخت آمد گفتم ای یار توانگران حسن
مسکینانند و ذخیرہ گوشہ نشیناں و مقصد زائران و کفایت مسافراں و تحمل بارگراں
از بہر راحت دیگران دست بطعام انگہ بر نہ کہ تعلقات و زیر دستاں بخورند
و فضلہ کازم ایشان بار اہل و ایام و پیراں و اقارب و پیران برسد

توانگران را وقفست و نذر و مہمانی زکوٰۃ و فطرہ و اعتاق و ہدی و قربانی
تو کے بدولت ایشان رسی کہ نتوانی جز این دو کسوت و آہنم بصد پریشانی

اگر قدرتِ جبروت و اگر قوتِ سجود و انگارں را بہتر میسر شود کہ مالِ مُزنی دارند و
 جانہ پاک و عرضِ مضمون و دلِ فارغ و قوتِ طاعتِ در لقمہ لطیف است
 و سختِ عبادت در کسوتِ نظیف پیدا است کہ لامرہ نالی چہ قوت آید و از
 دستِ ہی چہ قوت زاید و از پاسِ بستہ پہ سیر آید و از دستِ گرنہ چہ خیر قطعہ
 شبِ پرانندہ خسپاں کہ پڑنہ بود و جبہ با بدادانش

مور گرد آور دہ تا بہستان تا فرانت بود ز ستانش
 فراغت با فاقہ نمی پیوندد و جمعیت با تنگہ ستی صورت نہ بندد یکے تحریر عشا
 بتہ و دیگرے فقط عشا نشانتہ این بران کے ماند۔ بیت

خداوند مکتبِ ہیستغل پراگندہ روزی پراگندہ دل

پس عبادتِ ایناں بقبولِ اولیٰ ترکہ معیند و حاضر۔ نہ پریشاں و پراگندہ خط
 اسبابِ سعادت ساختہ و با واد عبادت پر و اختہ عرب گویہ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 مِنْ الْفَقْرِ لِنُكَيْتٍ وَ جَوَارِسُنْ لَا تُشْعِبُ وَ دُرِّ خَيْرِ اسْتِ كَمَا الْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهِ
 فِي الدَّارِ يَتِي۔ گفت آں نشیندہ کہ فرمود و خواجہ عالم . . . . .

۱۲ پناہ می برم بخدا از فقر بردار از زنده و از تنگلی دوستانے کہ بخت نمکدہ

۱۳ فقر و اضطرابی دگر اتنی رد سیاهی است در ہر دو جہاں - ۱۳ -

لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ وَأَكْلُ الْبِطْيَانِ (اور الْفَقْرُ مَقْرُونٌ) ، گنہگار خاوش
 کہ اشارتِ خواجہ عالم (علیہ السلام) بفقیر طائفہ است کہ مرد میدانِ رضائے
 و تسلیم تیر تھا۔ نہ ایناں کہ خرقة برابر پوشند و لغتہ اور از نو بشند۔

رباعی

اے طبل بلند بانگِ در باطن بیچ بے توشہ چہ تندرستی وقتِ بیچ
 روئے طبع از خلق یہ بیچ از موی تسبیح ہزار دانہ بروست پہیچ
 درویش بے معرفت نیاراد تا فقرش کم بند بنجامد۔ کاد الْفَقْرَ أَنْ يَكُونَ
 كُفْرًا۔ نشاید جز بوجہ نعمت برہمنہ را پوشیدن یا در اشتلاص گرفتارے
 کوشیدن و ابنائے جنس مارا بمراتب ایشان کہ رساند و پید علیا
 پیریدہ سفاقیہ مانند۔ نہ بینی کہ حق جل و علا در محکم تنزل از نعیم
 اہل بہشت خبر میدہد کہ۔ اَوْ لِيَاكَ لَعْنَةُ بَرِّ بْنِ كَعْبٍ وَوَمَآ تَابَ بَانِي
 کہ مشغول کفایت از دولت عفاف محسومست و ملک فراغت

۱۵. فرمود دوسرا در جاس بروز بزرگتریں درود کامل تریں سلام کہ درویشی نازش من است ۱۲

۱۶. نزدیک است کہ درویشی بکفر بنجامد۔ ۱۲

۱۷. در ایشان راست روزی معین و معلوم۔ ۱۲

تشنگان را نماندند خواب همه عالم بچشم چشمه آب
 حاصلے که من این بخت عنان طاقت درویش از دست نکل برفت تیغ زبان
 برکشید واسپ فصاحت در میدان وقامت جماند و بر من دو انیس
 و گنت چنداں سبب در وقت ایشان بگویی سخناے بریشان گفتی که وہم
 تقوی کنند کہ تریاق اندیا کلید خانه از زان مشتے مشکبہ مغزور محب نور
 شتغل مال و نعمت و منتقن جاہ و ثروت سخن گویند الا بنفایت و نظر نکنند
 الا بکرامت علما بگدانی منسوب کنند و فصاحت ابے سرو پای لطفند و منند
 بغزت ماسے کہ وارند و غیرت جاسے کہ بندارندہ برتر از ہمہ نشینند و خود را
 بہتر از ہمہ شناسند مذاں در سردارند کہ سر کسے فرو آرند بے خبر از قول
 حکما کہ گفتہ اند بہر کہ بطاعت از دیگران کم است و نعمت بیش بصورت
 تو انراست و معنی درویشی بہ کفتم مذمت ایشان روا مدار کہ حسد او ندان کہ تم
 گفت غلط گفتی کہ بندگان درم سپ فائزہ کہ چون ارادند و بر کس نمی بازند
 و پیش آفتاب اند و بر کس نمی تاہند و بر کس استطاعت سوارند و
 نمی راند و قیے بہر خدا نہ نیست و در سے بے من و اذی نہ مند مالے بخت

فراہم آرد و بخت نکا بازند و بجزرت گذارند چنانکہ ز رخاں گفت از بیم نخیل
دستے از خاک برآید کہ نخیل بخاک درآید۔

بیت

برنج و سسی کے نعمتے بچنگا آردی و گرس آید و بے نیج و سسی بردارد
گفتش برخیل حسد و اندان نعمت و قوف نیافہ الّا بعلت گدائی و گرنہ ہر کہ طمع
یکسو ہنسا دہ کریم و نخیل کے نماید بخاک و انکہ در حقیقت و گداواند کہ نخیل
کیست گفتا بچہ پستان آں گویم کہ متعانتاں بردارند و غلیظان شدید برگارند
تا بار عزیزان ندمند و دست برسینہ صاحب تمیزاں ہنسد و گویند
ایجا کس نیست و حقیقت راست گویند۔

بیت

آن را کہ عقل و محبت و تدبیر و پراہیت
خوش گفت پردہ دار کہ کس سر نیست
گفتم بعلت آن کہ از دست متوقعاں بجاں آمدہ اند و از رقتہ گدایاں بعباس
مجال نقل ست کہ اگر یکبیا بیاں در شود چشم گدایاں بہر شود۔

بیت

ویدہ اہل طمع بہ نعت دنیا
پر نشود بچپستان کہ چادہ پنہم

بر کجا سخی کشید و تلخی چشیدہ را بینی خود را بشو در کنار اسے محفوظ اندازد۔
 واز توابع آن نہ پرستید و از عقوبت آن نہ ہراسد و حلال از مرام نشناسد
 قطعہ

سگے اگر تلویش بر سر آید ز شاوی بر جہد کیں استخوانے ست
 دگر نقشے دو کس بدوش گیرند ایٹیم الطبع پندار دگر خوانے ست
 اما صاحب دنیا بعین عنایت حق محفوظ ست و بحلال اجرام محفوظ من بہاں
 انکار کہ لغت برہ بر این سخن نگردم و دلیل در بہاں نیا وردم کنوں انصاف از تو
 توقع دارم۔ ہرگز ویرہ دست و غامے پر کتف بستہ یا مینواسے و زندان نشستہ
 یا پردہ معصومے در یدہ یا کفے از حصنہ بر یدہ الا لعنت در دیشی شیر مردان را بچشم
 ضرورت در تظہا گرفتہ اند و کعبہ ماسفتہ اغلب تہید ستاں دامن عصمت
 بعصیت آلا یند و گرسنگاں نان مردم را بایند۔

بیت

چون سگب دزد و گوشت یافت نبرد کیں شتر صالح ست یا خرد و جال
 اچہ مایہ ستوراں بعلت مفلسی در عین قسا دانستادہ اند و عرض گرامی در زشت
 نامی بر یاد دادہ۔

بیت

ساخته باگرنگی قوت پرہیز نہاند افلاس غنا انکھت تقویٰ بیتا
 حاتم طائی کہ بیاباں نشیں بود۔ اگر در شہر بودے از جوش گدایاں بیچارہ شد
 و جامہ برود پارہ کردند چنانکہ آمدہ است۔ بیت۔

در من مگلتا در گراں چشم نہارند۔ کہ دست گدایاں تو راں کرد توبے
 گفتاں کہ من بر حال ایساں رحمت می برم۔ گفتم نہ کہ بر مال ایساں حسرت بخوری
 مادرین گفتاں و ہر دو بسم گرفتار۔ ہر بیزتے کہ براندے من ہر فغان کشیدے
 و ہر شایے کہ بخواندے بفرزین پوشیدے تا نقد کیسہ ہمت در باخت و تیر
 جبہ تجرت بینداخت۔ قطعہ

ہاں اتا سپر نفاکی از حملہ نصیح
 کو را جزاں میالغہ مستعار بیت
 دیں در زد معرفت کہ بخندان صحیح گو
 برد در سلاح دار دوس در خصم بیت
 عاشقہ الامرو لیلش نمازد۔ ذلیلش کردم۔ دست آمدی دراز کرد۔ و ہر بودہ تن
 آغاز و سنت جا بلان ست کہ چوں بریل از خصم فر ومانت سلسلہ نصیحت بجایا
 چوں آذربت تراش کہ بخت با سپر نہ نیا نگیش بر خفا کہ لڑن کہ منتہرا کہ در جہان کرد
 لے ہر آئینہ اگر بار بنای بچھیق ترا شاگ را خواہم کرد۔ ۱۱۔

دشنامم داد تو طمش گفتم - گریبانم درید - ز رخسار من شکستم - قطعه

او بر من و من در فتاده خلق از پی ما دو ان خنداں

انگشت تعجب جہانے از گفت و شنود ما بدنداں

القصه مرافق این سخن پیش قاضی بردیم و بجا دست عدل راضی شدیم تا
تا کم مسلمانان منحلته بچو یازو میان تو انگراں و درویشاں فرقی بگویند قاضی چو

حالت ما بدید و منطق ما بشنید - سرگریبان تفکر فرو برد - و پس از تامل بسیار
سر بر آورد و گفت - اے آنکه تو انگراں را شناختی - و در درویشاں جفا دادی

بدانکه هر بنا که گل است خار است و با خمر خمار و بر سر گنج ما آسنا که در شا هواست
نمناک مروت و خوار - لذت عیش دنیا را بد نغمه اجل در پس است و نغمه هبشت را

دیوار مکاره در پیش - **ہیت**

جو دشمن چہ کینہ گر کشد طالب دوست

گنج و مار و گل و خار و غم و شادی ہم اند

نظری کنی در بہتال کہ میں ہنساکست و چو ہنساک بہ ہنسن و زمرہ تو انگراں

شاکر اند و کفو و در حلقہ و درویشاں صابر اند و شجور - **ہیت**

اگر اللہ ہر قطرہ در شد - **ہیت** چو خمر مہرہ بازار از وہ بر شد

مہربان حضرت حق جل و علا تو انگر آئند۔ درویش سیرت و درویشا نند تو انگر
 ہمت مہین تو انگر آنت کہ غم درویشاں بخورد و بہین درویشاں آں کہ
 کہ تو انگر انگیر و من بیدو کل علی اللہ تمنا و حسبہ ایس روسے عتاب از من
 پدرویش آورد و گفت اسے کہ گفتی تو انگر آنت نقل اند بنا ہی دست ملا
 نعم! طائفہ بہتند بدیں صفت کہ بیان کردی قاصد بہت و کا فر نعمت کہ بہ
 وینستد و بخورد و نندستد۔ اگر مثل باران نیارد و یا ٹونان جہاں ربار دراز
 ملکیت خود از محنت درویش نپرسند و از خدا متعالی نپرسند و گویند۔

بیت

گرا ز ہمتی دیگرے شد ہلاک - مراہ سبط بطراز طوفاں چہ پاک

بیت

دونان چو گلیم خوش بیرون بردند - گویند - چہ غم گر ہمہ عالم مردند
 قوسے بریں نمط بہتند کہ شنیدی و طائفہ نوان نعم نہادہ و صلا کے کرم دراز
 و نیان بجز ہمت بسہ و ابر و تواضع کشادہ - طالب نام اند و نعمت
 دنیا و آخرت چوں بندگان حضرت پادشاہ عالم عادل موند و منصب مالک

نہ درکے کہ تکی کند بر خدا پس خدا براسے او کافی است۔ ۱۲۰

از تشریح نام حاکمی گفتند که نام پادشاه ماکس سلیمان - اعدال توک زمان مظهر بود با و آفرین
 ابو بکر سید بن زکریا - اذ آله الله بیاد و اولاد با سلامه

قطعه

پدر بر بچا کے پسر ہرگز این کو تم کنند کہ دست جو دو تو با حسن اندان آدم کرد
 خدا سے خواست کہ بر عالمے بخشاید بفضل خویش ترا بادشاہ عالم کرد
 قاضی چون سخن بریں غایت رسانید و از حد قیاس سب لغت نمود ما نیند
 مقتصد سے گفتار تمنا داریم و از ما منشی در گذشتیم و بعد از مجاز اطاعت مدارا پیش گرفتیم
 و سر ہر تبارک زنت ہم کیہ کر نہا دیم و بوسہ بر سر فرستہ دادیم و خم سخن بریں دوست

قطعه

مکن زار خویش گیتی تنگنیت سے درویش کہ تیرہ چی اگر ہسم بریں نشق مردی
 تو انکار جو دل و دست کامرانت بہت بخور بر بخش کہ دنیا و آخرت بروی

لیتہ ہمیشہ زار دست در دوران حکومت اور اولاد ہی وہی خطا نیز وہا سے اور - ۱۲

انتخاب الہامی

باب ہشتم در احتراز کردن ازار باب حقد و حسد و اعتماد و نمانمودن

بجای آنکه بر خلق ایشان

راے جہاں آراے حکیم و خندہ راے راگفت - فرد
 اے چو صبح آئین سرتا پیا صدق و صفا سے جو عقل اولیں پاتا بے فضل و مہر
 یہ تقریرے از صفت و عیب متباد تو جمعے از سمت شک و ریب مقرر بیان
 فرمودی مثل کے کہ دشمنان غالب و خصمان قاہر متوجہ او گردند از بیج جانب
 راہ گردنیا بد - و مہر خلاص متصور نباشد - و او بے سیکہ از ایشان استظہار
 جستہ قاعدہ صلح را تمہید بد - و بہر مصاحبت او از مضرت دیگران برہد -
 و از خطر مخالفت و نقمہ و آفت این گردد - و عہد خود در آن واقعہ بادشمن
 یونہی رسانیدہ نفس خود از دینزدیانت نماید و بیکت حرم و ریاسن خود

اگر در آب آفات بساحل تو بود نجات رسد اکنون التماس کن دارم که باز گوید
 داستان اصحاب حقه و عدوت که از ایشان احتراز و احتساب نیکوتر یا انبساط
 و امتلاط بهتر و اگر یکی از ایشان گروا تا ملت بر آید و داعیه ملائمت از او سر برد
 بدان التفات باید نمود یا آن را مطلق در ضمیر بیایس نباید و او نیز برهن گفت -

فرد

اس چو دهم از افتناج آزمایش روزیها / و سه چو عقل از اجساد اس آفرینش کاروان
 هر که نفسین رنج قدی مستظنه باشد در بعد عقل گیت سگ بود / هر آسینه در راه با احتیاط
 هر چه تمامتر واجب بیند و مواعج خیر و شکر مواعج نفع و خضر نیکو شناسد و بر پند
 نماند که از دست آزرده و مسترین رنج دیده پہلوتی کردن بسطامت از روی کیمیت
 و از مکان مکر و کیستند کوش و غوائل غدر گنم نماس جو فروش تهنیت نمودن از تهنیت
 ایمنی از خطر خنا ^{آید} که تعمیر باطن و تقاوت اعتقاد او کسبیم فرد و معاشه بسپسند
 دغدغه دل و خدش ^{آید} ضمیر او نظر بصیرت شایده نماید -

مشنوی

چو آزرده شد ضمیر این سباهش / خراشیده راهت قصب خراشش
 گراول بر آید بظلمت و نحوشی / و آخریست محنت از او کسشی

و ہر کہ از اہل کینہ عداست عداوت فہم کردہ باشد باید کہ آں محل نیکو پیدا سازد
 و بجزب زبانی و تلخفت فرہفتہ نگردد و جانب ہشیاری و بیداری بخافتہ نشی
 فرود نگذارد۔ چہ اگر خلایق این معنی از او و وجود آید تیر آفت را از جاں ہدف
 ساختہ باشد و آتش بلا را در ساحت سینہ برافروخت۔

بیت

یغی از خصم محنتاے بسیار آورد تخم غفلت ہر کہ کار و رنج دل بہ آورد
 و از جملہ حکایاے کہ دریں باب بر دفتر خاطر اوالا اباب مرقوم شدہ حکایت این تیر
 و قبرہ مرثیت جمال و مزید کمال وارو شاہ پر رسید کہ چکو تہ بودہ است آں۔

حکایت گفت آوردہ اند کہ ملکہ بود نام او ابن مدین ہائے عالی و
 راس روشن قصر رفیع القدر سلطنت و بسعی معمار شوکت قبرہ سماک رسانیدہ و بنائے
 بیچ الفضاے بکرمت را ہمد و مہندس شہمت از دزدہ فاک الافلاک گذرانیدہ

بیت

ملک کو کہ شاہ جمشید بخت فلک مرتبہ ماہ و نور شہ تخت
 با مرعے کہ اور قبرہ خوانند آئے تمام داشت و آن مرغے بود با حسے کابل و
 نطقے و کشا و تصورت ملبوع و بیست زیا ہوارہ ملک با سخن گفتے و بجا ہاے

شیریں و شہماے رنگیں او بیٹا گنتے۔

مثنوی

سخننماے زیبائے رنگیں خوش است   حکایاتِ شیریں بے دلکش است
 کسے راکز نہیں بود ہوسرہ مند   کندشش بزرگان و شاہاں پسند
 قضا را قبرہ در کوشاک شاہ بیضہ نہاد و بچہ بیرون آورد ملک از غایت دستگی
 فرمود تا اورا ہر اسے حرم بردند۔   و ملازمانِ حرم سراے را حکم شدہ تا در تعہد
 و بچہ او بغایت جہد بجائے آزند۔   وہماں روز پادشاہ را پیرے آمد انوارِ نجابت
 از ناصیہ او تاباں۔   و شعلہ سعادت بر صفحاتِ حال وے و رخشاں۔

قطعه

مے براؤچ پہ کمال طالع شد   کہ کس نہ دید چناں ماہ و رہنراں سال
 نجمتہ طالع روشن دان مبارک پے   فرشتہ طلعت نیک اختر و ہماوں خال
 ازاں نہال شرف تازہ گشت گلشن ملک   چنانکہ تازہ شود برگ گل زبا و شمال
 چند انچہ بچہ قبرہ می بالید شاہزادہ نسیز نشود نہامی یافت و ایشاں را با یکدیگر
 الفت عظیم افتادہ بود۔   پیوستہ۔ تاک زادہ آں مرغاک بازی کردے و ہر روز
 قبرہ بکہ ہما و بیشمارفتے و از میوہا کہ مردم آں را نداشتندے و اگر دانستندے

بدان رسیدن نخواستند دو عدد بیاوردے یکے ملک زادہ را دادے
 و دیگر بچہ خود را خوانیدے۔ کو دو کاں بدان مثلہ گذشتہ بر نشاط و عزیت
 میخوردند۔ و از منفعت آن هر چه زد و تر قوت و تقویت جسم ایشان مشاہدہ
 میرفت۔ چنانکہ در اندک مدت بسیار بیالیدند۔

فرد

گذشتہ سربند بنشو و ناکے خویش چون سبزہ تاز از فصل نو بہار
 و قبرہ را بوسیلہ آن خدمت ہر روز جاہ و رفعت زیاد می شد و ساعت بنا
 قرب و منزلت می افزود۔ یک چند سے برس بگذشت و زمانہ بسے اور ان سفید
 و سپاہ لیل و نہار در نوشت۔ روزے قبرہ غایب بود بچہ او در کنار
 شاہزادہ جبت و بسیر بچہ نشو و نت دست او را ریش گردانید۔ آتش خشم
 در آشتی آردہ شاہزادہ را بفرقاب نفث و حدت انگند تا خاک در چشم بر روی
 و دروست ازہ حق الفت و صحبت قدم بر باد دادہ پائے او گردیدہ گردید
 و چنان محکم بر زمین زد کہ فی الحال بان خاک بر آگشت و در خاک ناپہیز شد

فرد

درینکے سناخ گل تو مختلفتہ و در نیت از تند بانوسانی

بجز آن قبره باز آمدنچرا گشته دید نزدیک بود که مرغِ وحش از قفس قالب پرواز
کند و از بول آن واقعه نمودار فرزند اکبر در دلش پدید آمد و از وقوع
آن بالکله اثر اندوه در سینه اش کائناتش فی الحرحر جاگیر شد فریاد و نفیخه بمنزل ماه
وتیر رسانیده می گفت -

بیت

وہ کہ کل رشنی در چشم عالم میں نماند
برگ میش و شادمانی در دل نگین نماند
بعد از بزغ بسیار و فرغ بشمار با خود اندیشید که این آتش بلا تو افزوسته و متاع
فراغت را بنو فاع محنت تو بفروختست ترا درین غار کے بار سرد پوارے
آستیان بایست ساخت - با حرم سراے سلطان چه کار داشتی و تبریت بچہ خود
مشغول شدہ باتا کی پسر بادشاہ چرامشغول شدی اگر گوشتہ و نوشہ خود قعات
میداشتی امروز دریں بلا بتلانا گشتہ ازین قصہ غصہ نمی کشیدی و حکما گفتہ اند
بچارہ کسے کہ بصحت جباراں در ماتکہ تمام عہد ایشان سخت و سست بود و نیکے
و فاع ایشان قوی و ضعیف آفندہ ہمیشہ خسار مروت با سبب جفا تراشید و از
و حشرہ رفوت را بجا ک بد عہدی دنا انصافی انپاشتہ سازندہ اخلاص منہاست
نزدیک ایشان حسرتی دار و نہ سابقہ خدمت و رابطہ ملازمت قدرے و سیتہ

بیت

برائے خدمتِ آنکس کہ نشنا صد حق خدمت

مکن اوقات خود ضائع کہ نذر دست نہ منت

عفو جرائم را کہ صفتِ آزاد مردان ست در مذہبِ انتقام نار و آدسہ ہم نشناسند
 و حق ناشناسی را کہ سمتِ اہل کفران ست۔ و شرعِ نخواستِ جائز و مباح پندارند
 آخرا از صحبتِ جمعے کہ سوابقِ خدمتِ مخلصان فراموش کنند چہ فائدہ توان گرفت
 و در ملازمتِ گروہے کہ رابطہٴ محبتِ بے غرضان را از یاد بگذارند چہ سرمایہ
 حاصل توان کرد۔

فرد

حیف ست کہ در زمرہٴ مردانِ بریں نام آں را کہ حقِ صحبتِ یاران نشناسد
 و من با قسے در آمیختہ ام کہ در جانبِ خود ارتحباب کار ہاے بزرگ را حقیر شمزند
 و از طرفِ دیگران اندک سہوے را بسیار شناسند۔

فرد

عیب خورد را بہنہر باز نمایند و گر بہنہرے بہت ترا عیبِ عظیمش خوانند
 دینِ بارے فرصتِ مجازات و زمانِ مکافات فوت نخواہد سم کرد۔ و
 تا کہینہ بپسہ خویش از بس ظالم بے رحم دستم کار خو بخوار کہ ہنزد و ہمیش و مونس

وقتی که خوش راسی سوخته و تم خاوری را بے سیبے بلاک کرد باز بگویم آرام
دست را نخواستیم گرفت۔

بیت

بیک سو نامہ مهر و آذر مرا بچو بخش آورم کینہ گرم را
پس آنکہ بیجا بارو سے ٹاک زاوہجت و چشمہ جہاں میں آل تیرہ العین
سلطنت برکنہ و پرواز نمودہ برنگرہ کو شکاشت - خیر شہاہ رسید و براسے چشم
پس گرہا کرد۔ و خواست کہ بحلیت مرغ را در دامن فریب آور و و دقت بلا بچوں
ساختہ انچه نرساے او باشد گفتیم فرمایم پس زیر کو شکاشت آمد۔ در بار قبرہ
بایثار و گفت۔ اسے دوش روئے ازین بالا فرود آسے کہ بجا اینی۔ حالا
صحبت مرا بر ہم وزن و نہالی حش بر ایدر درہ ساز۔ تیرہ گفت اسے ٹاک متابعت
فرمان تو بر چنگناں فرغ است اما من رہتی و باد یہ تا مثل سگر دان شدہ
بسر حد این انابش رسید۔ بودم کہ بقیہ عمر کعبہ اعمال و قبضہ اقبال جز
در گاہ ہشاہ نباید شناخت و ترکیب ہمت جز در ساحت ناز و ستا میں حضرت با
نثاریناخت و مان آن بود کہ۔ ایہ عنایم تو چوں کہ تو از حرم مرفق و
فارغ البال تو اہم بود۔ و درود زرت سخی نمودہ ہر تہسہ عنفا تو اہم رسید۔ اکنون

کہ خون اسپرم و حریم سلطنت چون قربانی حاجیاں مباح داشتند چگونہ و آرزو
 طوائف این خانہ باقی ماند و با این ہمہ اگر دانستہ کہ جان شیریں را عوض ست
 بیکیسہ زنان احسرام حرم خدمت گرفتے لیکن :-

بیت

در غم کہ رسیدہ گرد از دام من بعد بہ دانہ کے شود رام
 و دیگر حدیث - لَا يَلْبَسُ الْكُفْرَانَ مِنْ حُرِّ وَاحِدٍ مِنْ تَيْنِ لِحْيَتِ بَيْتِ
 مرد نرک باید کہ یک چیز را دو بار نیاز ماید و از زخم جانور کے دو بار گزیرہ نشود

فرد

نشود ہی این مثل را کار یا عقل گفتند من بین باب الْحُرِّ وَاحِدٍ مِنْ تَيْنِ لِحْيَتِ بَيْتِ
 و نیز صفت منیر تاک روشن است کہ مجسم را امین نباید زایت کہ اگر
 در حقو بت عاجل توقفی رود عذاب آجل موجبہ خواہ بود و اگر مسانہت
 بنیت بلکہ از آن بچسبند اولاد و اطفال و کے را نجات آں نباید چشید و
 خواری نقایب و بائس نباید در طبیعت عالم صفت مکافات

سہ گزیرہ نشود مرد مسلم از یک سورت دو بار - ۱۲ -

سہ گزیرہ بجز ماید از مرد و از فرد آید بر و شرمندگد - ۱۱ -

را متاخر است و طبیعت روزگار یا خاصیت مجازات را متضمن - چنانچہ پسر بلک
 با بچہ سن محمد کے اندر نشید و ازمن بے اختیار بلکہ بطریق مکافات اے
 بوے رسید و ممکن نیست کہ کسی از ساغر ستم گجاری جرعه نوشد بخوار بلا مبتلا
 نگر دو و در حین اعمال نہال بسید او نشانہ شمرہ عقوبت و عذاب بر نبارد -

بیت

ایستہ را کہ تخم تنظیل کاشت طبع نیشکر نیاید داشت
 مگر ملک حکایت دانا دل و دزدان استماع نکرده است و رسیدن مکافات
 بزدان بسع شیر زمین ز سیدہ فکس برسید کہ چگونه بودہ است آں -
 حکایت - گفت آورده اند کہ در شہر رقمہ درویشی بود با خلاق پسندیدہ
 و آداب نمودہ آراستہ - و نہال اقوال و افعالش باز بار بار کاریم او صامت و
 محاسن عادات پیراستہ و بواسطہ آنکہ ولے داشت بحقاً کون معرفت دانا
 اورا دانا دل گفتندے - و اہالی آں شہر اورا درست داشتندے -

بیت

آں را کہ کمال معرفت شد حاصل ہم مونس جاں باشد وہم مزہم نزل
 وقتے از اوقات متوجہ زیارت بیت الحرام شد و بے رفیقہ و ہمدے

رو کے براہ آورد جمع وزواں ہو کے رسیدند و گمان آنکہ با و مال بسیارست
 قصد کشتن و بے کردند۔ و اناد دل گفت با من از مال دنیا چنداں چیزے
 بیش نیست کہ تو سہ راہ حج تواند بود۔ اگر عرض شما بدان مقدار محمل میشود
 مضائقہ نیست مال برید و مرا بگذارید۔ تا بطریق توکل و تخریص این راہ را بسر برم
 و دیدہ انظار کشیدہ از خاک آستان حسرم تو تیاے کشم۔

بیت

روم کو کے و کے و سر بر آستان فلنم غبارِ خاک درش تو تیاے دیدہ کشم
 وز دان بی رحم ہاں سخن التفات نامودہ بقتل و شمشیر کشیدند۔ بجاہ تخریوار
 بہر طرف می نگریست و چنانچہ رسم فروماندگان باشد یارے و مددگارے
 می جستہ وراں بیدارے پر دشت و صحراے باہول و ہمیت ہیج تنفسے
 بنظروں در نیامد مگر آنکہ بر سر ایشان جوئے کلنگاں می پریدند و اناد
 آواز داد کہ اے کلنگاں دریں بیاباں بدست ستمگاراں گرفتار شدہ ام
 و جز حضرت عالم السیر و انجفیات کسے از حال من خبر نہار و شما کیستہ من
 از میں جماعت بخوابید و خون من از ایشان باز طلبید۔ وزواں بختیدند
 و گفتن چہ نام داری۔ گفت و اناد دل گفتند بارے دل تو از دانی ہیج خبر

پیچ خبر نادر و ما را معلوم شد که توبه عقلی و سیرک عقل نادر در کشتن او زیاد و وبالے
 نخواهد بود. و انادول گفت *سَوَفَ تَرَى اِذَا تَجَلَّى السَّيَّانُ* - در اینجا نکته از مکافات
 گیوش شمشاد و میخوانم. و شمس از مجازات عمل بنظر شما در می آرم ولیکن گردی
 که صفات *سَمِيمٌ بَلَكُمُ عَلْمِي فَتَمَنَّوْا لَّا يَرْجِعُوْنَ* - لازم ذات ایشان است ازین معنی
 چه خبر دارند.

بیت

اگر گوش دار و دست او ندهد پیش ازین سال سخنما خوش آید گیوش
 چند اینهمه و انادول می گفت گوش هوش ایشان از استماع سخن حق بے بهره
 بود و با صرّه بصیرت شان مشاهده جلوات جمال حقیقت نمی نمود. اورا نکبت تند
 و مالش را ببردند. و چون خبر کشتن او بابل شهر رسید ملول گشته بر فوت او
 تا شفا خوردند. و پیوسته طالب آل بودند که مگر کشتگان او را بیایند. آخر الامر
 بعد از مدت بعید بیشتر اهل شهر روز عید مصلی حاضر شده بودند و کشتگان
 و انادول نیز در همان مجمع گوشه گرفته در اثنا سآل فوج کلنگاں از هواد آورده
 بالاسب سرزدان حاجت طلب پرواز کردند و نوحه آواز میدادند که از مشغف

له زد دست که خواهی دید هرگاه و تمامت خواهد شد غبار. - ۱۲ -

له کردند از شنیدن جن کلنگانند از کلمه خبر کورانند از راه راست پس آنها باز نیامند از گمراهی ۱۰

روے براہ آوزوجع وزداں ہوے رسیدند و گمان آنکہ با و مال بسیارست
 قصد کشتن وے کردند۔ وانا دل گفت با من از مال دنیا چنداں چیزے
 بیش نیست کہ تو شہ راہ حج تواند بود۔ اگر عرض شما بدیں مقدار محاصل میشود
 مضائقہ نیست مال بہرید و مرا بگذارید۔ تا بطریق توکل و تضرع ایں راہ را بسرزم
 و ویدہ انتظار کشیدہ را از خاک آستان حسرم توتیائے کشم۔

بیت

روم کہوے وے و سر باستان فکنم غبار خاک درش توتیائے دیدہ کشم
 وزداں بہر حم بدیں سخن التفات نامودہ قتل وے شمشیر کشیدند۔ بیچارہ تخریوار
 بہر طرف می تگرست و چنانچہ رسم فروماندگان باشد یارے و مددگارے
 می جست دران بیدائے پر وحشت و صحرائے باہول و ہمیت بیج تنفسے
 بنظر وے دنیا مدگر آنکہ بر سر ایشان جوقے کا کفال می پریند وانا دل
 آواز داد کہ اے کانکال دریں بیاباں بدست ستمگاراں گرفتار شدہ ام
 و جز حضرت عالم السراخفیات کسے از حال من خبر نذر و شما کیستہ من
 ازیں جماعت بنجواہسید و خون من از ایشان باز طلبیدند۔ وزداں بختیدند
 و گفتند جسہ نام داری۔ گفت وانا دل۔ گفتند بارے دل تو از دانی بیج خبر

بیخ غیر نذر و ما را معنوم شد که تو ب عقل و بهر که عقل ندارد در کشتن او زیاد و بیای
 نخواهد بود - و انادول گفت سَوَفَ تَرَىٰ اِذَا تَجَلَّىٰ الْعُقَابُ - و اینجا نکته از مکافات
 گوشش شما فو میخوانم. و شمس از مجازات عمل بنظر شما آدمی آرم ولیکن گردی
 که صفات شمس بلکه معنی *فَمَنْ لَّا يَرْجِعُونَ* - لازم ذات ایشان است ازین معنی
 چه خبر دارند.

بیت

اگر گوش دارد حسد او ند بوش ازین ساس سخنها خوش آید گوش
 چند آنچه دانا دل می گفت گوش بوش ایشان از استماع سخن حق بے بهره
 بود و با صره بصیرت شان مشاهده جلوات جمال حقیقت نمی نمود - او انکستند
 دالش با بروند - و چون شهر کشتن او بابل شهر رسید ملول گشته برفوت او
 تا آنها خوردند - و پیوسته طالب آل بودند که گزشتگان او را بیابند - آخر الامر
 بعد از مدت بعید بیشتر اهل شهر روز عید مصلی حاضر شده بودند و کشتگان
 دانا دل نیز در همان مجمع گوشه گرفته در اشتیاق آن فوج کلنگان از هواد آورده
 بالاسه مهر و زوال حائس - پرواز کردند و نوع آواز میدادند که از شغب

له زد دست که خواهی دید هرگاه تمامت خواهد شد غبار - ۱۲ -

له کردند از شنیدن حق کلنگانند از کله خیر کوراند از راه راست پس آنها باز نیامند از گمراهی - ۱۲ -

و فغان ایشان سسلق از او را و اذکار خود بازمی ماندند۔ یکے از این فدواں
 بخرید و بر سبیل استغفار بایار خود گفت ہمانا کہ خون دان اول بر امی طلبند۔ قضا را
 یکے از اہل شہر کہ در چار ایشان بود این سخن بشنید و دیگر سے را علام دادہ
 ہم در ساعت بجاکم انہا کردند۔ و ایشان را گرفتہ بانکہ مطالبہ معترف
 شدند۔ و مکافاتِ خونِ ناحق بدیشان رسیدہ بقصاص رسیدند۔

قطعه

کہ کرد در ہم عالم کمانِ ظلم نرہ کہ تیر لعنت جاوید را نشانہ نشد
 کہ در زمانہ سبے اعتبار طرح ستم خیال بست کہ خود غیرت زمانہ نشد
 و امین مثل برائے آں آوردم تا ملک را معلوم گرد کہ جرات من بر خم شاہزاد
 بر تقاضای مکافات و اوقضا سے مجازات بود و الامر غے شکستہ بال
 قوت این کار از کجا تواند بود و چون این صورت از من در وجود آمدہ سملا
 حکمِ حاکم خرد این است کہ بفرمان تو کار کنسم و اعتماد نامنودہ بر من مخادحت
 و فریب در چاہ زوم سع

آں یہ کہ حذر نمایم از خدمتِ شاہ

ملک گفت ایچ گفتی بصدق و صواب مقرون بود و بخواہد حکمت و عوامہ انضیلت

مشخون ومن میانم کہ نوحاس - اَلْبَادِي اَظْلَمُ گناہ سپرین بود کہ بے تہ
جرے بچہ تراقتل آورد و تو بزیل مکافات کہ جزا سَبَّ سَبَّ سَبَّ سَبَّ سَبَّ سَبَّ
عوض راست کردی و بنور منبت وارم کہ برقتل او امت دام نموده و ہن بقصا
باصرہ او پس مذکرده - اکنون نہ ترا کہ اہتے متوجہ است نہ مرا از ارے باقی قول
مرا باور کن و بیپودہ و بیفارقیت و مہاجرست ملکوش و بدانکہ من انتقام راز معاد
مرداں می شمارم - و غفور از مہنر ہاے جوانمرداں می شناسم ہرگز دست رو
بر پیشانی ہنسر نخو اہم زد - دوے قول چنانب عیب نخو اہم آورد - بلکہ در عا
من آنت کہ در مکافات بدی نکونی کسہم و اگر از کسے ضررے من عام
شود در برابر آن نفعے بوسے رسانم -

رباعی

اعادتہ خود ہسانہ جوئی کنیم جز راست روی و نیک بینی کنیم
آہنما کہ ہماے ما ہر پد اگر روند سگر دست دہر پسنر کونی کنیم
قدہ گفت باز آمدن من ہرگز ممکن نیست کہ خرد منہاں از مصاحبیت یا مٹوش

لہ آقا سیدہ سنگار تراست - ۱۲ -

لہ پاداش بری بری ست مانند آن - ۱۲ -

پہلو تھی کردہ اندو در تصانیف بزرگان مذکورست۔ کہ مردم آزرده را چہ پند
 لطف و دنجونی زیادت واجب دارند و اکرام و احسان بہ نسبت ایشان نصیب
 شناسند بہ گمانی و نفرت بیشتر شود۔ و بران تقدیر احتیاج لازم باشد۔

قطعہ

عزیز زمین چو آردی کسے را مرا عاقلش مکن نامی توانی
 کہ ہر چند از تو خدمت پیش بیند مرا در امیش گردد بدگسانی
 ملک گفت اسے قبرہ ازین کلمات و گذرکہ تو مرا بجاسے فرزندسی۔ بلکہ
 عزیزتر۔ و اُنسے کہ مرا با تست با ہچکس از خویشاں و متعلقات نیست کسے
 بہ نسبت کسان خود بریندیشد۔ و با خصوصاً در مقام انتقام و مخالفت نہا
 قبرہ گفت حکما در باب اقربا سخن گفتہ اند و حال ہر یک تفصیل باز نموده و برین
 منوال فرمودہ کہ مادر و پدر بٹاہ و دوستانند و برادران بٹاہ و فرزند و یاران و
 خال و عم و مرتبہ آشنایان و زن در مقام ہم بھجتان در موازنہ خصماں و ساء
 خویشاں دناں در مرتبہ بیگانگان۔ اما پسرا براسے بقاسے ذکر خواہند
 و بانفس و ذات خویش یکتا شناسند۔ و دیگرے را در حرمت و عزت با او
 شریک نسا زند و من ہرگز ترا بجاسے پسرتوانم بود۔ و برقت۔ یہ آنکہ مرا بجائے

فرزند داری در وقت نزول بلا و ہجوم آفت و عیناً جانب مرفوز خواہی گذاشت کہ
 ہر چند کہے کہے را دوست دارد گوید کہ خود را بر تو ایستار می کنم و بجای در مقام
 مضائقہ نیستم۔ ع

جاں پہ چیزست کہ بہر تو فدا تو اں کرد
 لیکن وقتے کہ فتنہ حادث گرد و کار بد اں رسد کہ از سر جاں بر باید ناست
 سبے شبہ خود را از مضیق آں خطر ابر صندہ سلامت خواہ کشید و ہیچ نوع نقد ہستی را
 تثار و گیرے نخواہد کرد۔ بیت

مردے باید کہ از بلا نگرے نزد وز بہر کہے از سر جاں بر خیزے
 مگر تاک حکایت پیرزن ہستی نشنیدہ و برصنوں حال ایثاں اطلاع نیافتہ
 شاہ فرمود کہ باز نماے با من کہ چکو نہ بودہ است آں۔

حکایت۔ گفت آورده اند کہ زائے کہن سال فرمودہ حال دخترے
 داشتستی نام ناگاہ چشم ز خشم روزگار بد اں سر و گلہ نزار رسیدہ سہر بہتر
 بیماری نہاد۔ سپہ رزن گرد سہر دختر می کشت و از روسے نیاز داری با چشمے
 چوں ارنو بہاری می گفت۔ اے جانِ مادرِ خدا سے تو باد۔ و سر این
 شکستہ در گوشہ محنت و زمانہ خاک پاسے تو۔ من خود را صندہ تم سہر تو می کنم۔

ونیم جانے کہ دارم برائے بقاے تو فدای سازم۔

ع

گرت در دیر سے باشد مرا بگر و سرگرواں
 ہر سحر گاہ بانالہ وآہ گفتمے خدا یا بریں جوانِ جہاں ناویدہ بختنا سے۔ وایں پیر
 فرقت از عمر سیر آمدہ رادر کارا و کن۔ منوی

از عمر من انچہ ہست بر جاے بربستاں و پشمہ او در افزاے
 گر چہ شدہ ام چہ موے از غم یک موے مباد از سرش کم
 القصہ پیر زن از آنجا کہ منہسہ مادی و شفقت ما در اں باشد روز و شب و
 دعا و زاری می گوئید و جانے کہ داشت بفرزند بلند می بخشید قضا را مادہ
 گاوے از آن پیرہ زن از صحرہ باز آمد و مطبخ دروں رفت و بہوے نور با
 سر در دیگ کردہ انچہ بود بخورد و چون خواست کہ سر از دیگ بیرون آید نتوانست
 گاؤبے طاقت شدہ مچنان دیگ در سہ از مطبخ برد آمد و ازیں گوشہ
 بدان گوشہ می رفت۔ پیرہ زن در وقت باز آمدن گاؤ و رسانہ نبود از سیر
 این تفسیہ و قوسے نہ داشت چہوں بخانہ درآمد و بدان شکل و مہایت چیزے دید
 کہ کہ و خانہ بر می آید تصور کرد کہ عذرائیل ست بعض روح مستی آمدہ نعرہ برداشت

و بزاری تمام گفت -

نظم

کس الموت من دہستی ام
من یکے پیروزانِ محنتی ام
مگر تو خواہی کہ جانش بستانی
اندر آن خانہ است تا دانی
گر ہستی تراست اندر کار
ایک اور اسپر مرا بگذار
بے بلانا زین شہر داورا
چوں بلا دید در سپرد اورا
تا بدانی کہ نیست در خطر
تیکہ کس راز خود عزیز ترے

ومن امر و از ہمسر علائق مجبور شدہ ام و از خلایق منقطع گشتہ و از خدمت تو
چندان نوشتہ برداشتم کہ راحلہ قوت ہمین پال گراں بار شدہ تحمل بار دیگر ندارد۔

ع

ترسم کہ تن ضعیف ست این بار برنتابد
و کلام جانور را آن طاقت تواند بود کہ گوشہ جگہ اورا باتش بیداد کباب کردہ
میوہ و شش را بہاد تا راج بردہند و روشنائی دیدہ اورا در ظلمات فنا کنند
راحت جاننش را از پیش بردارند۔ و من چوں از ہمسر زنا رنجید کہ نور دیدہ پرہم و
سرور سینہ پرہم بود۔ براندیشم دریا سے تا سفت در موج آمدہ کشتی فیکیبانی را

بگرواب اضطراب اندازد. و شعله آتش تحیر بالا گرفت متاع صبر و بردباری
را بیکبار بسوزد۔

قطعه

اندر جهان منم که محیط غم مرا   پایا و پدید نیست چه پایا کنار هم
گفتم بصب سرحل دریا شود پدیده   اکنون شکست کشتی صبر و قرار هم
و بایں همه بجان امین نیستم و بدین تواضع و تعلق فریفته شدن از روی
خردندان دور میدانم۔ لاجرم آیتہ یائست یلئی و بینک بکون شرفین میجویم

بیت

وصله که در و ملال باشد   هجران به ازاں وصال بشد

ملک گفت آنچه از جانب تو وقوع یافت اگر بر وجه ایند بودے تحریر و ثبت
از صحبت مناسب نمودے، ولیکن بر سبیل قصاص کارے کردی و بطریق
جزائے بجآوردی و زبان عدلت نیز ہمیں حکم می فرماید و حاکم انصاف
در مقابلہ چنان فعلے که از فرزندان صادر شدہ بچنین مکافات امری نماید
بس موجب هجرت و سبب نفرت چه تواند بود۔ آخر بر اندیش که پیش از
دو شبہ فرزند اینس اوقات و مولش روزگار من تو بودی و چون سپر من

نشد تا شرمیان من و تو در می شرق و مغرب واقع می شد۔ ۱۲

از کتم عدم بفضائے وجود آمد مہر پدیری اقتضائے آل کرد کہ بیدار و سوائے
 پدید آید۔ در آل مادہ اور با تو شریک کردم و بجا است تو و مواسنت و سوائے سحر
 بر نفایت می گزرائیدیم و اکنون کہ چشم زخم زماں نقصانے بگو بہر با صرہ اش
 رسانیدہ ذوقے کہ بیدار و سوائے داشتیم خلل پذیر شد۔ اما سرت گفت و شنید
 و بخت صبا و نوازے تو باقی ست۔ چنان کن کہ این نیستہ بجا منتفی اگرود۔
 و مرالقیئہ العہر شکست بیت الاخران باید شد و بانوہ و ملال و غصت و کلال
 باید گزارانید و مثل من با تو ہماں مثل مطرب است و بادشاہ قبرہ پرسید
 کہ چگونہ بودہ است آل۔

حکایت۔ تاک گفت آورد اند کہ باو شاہے مطربے داشت خوش آواز
 و شیریں نواز کہ بالیمان و لفریب پای عقل از کرب بیروں پڑوسے و
 عنان تما کاک از دست صبر و شکیب برد کردے۔

بیت

ازہ تو تنگوے ترورین و آواز ندید این چنگ اپشت از غنواں راز
 بادشاہ اور انباییت دوست داشتے۔ وہیوستہ ہمع نفات دل آویزہ
 داستا ہماے نشاط انگیزش خوش وقت بودے۔

فرو

نواسے مطربے بشنو کہ صوتِ راحت، افزائش

بزیرو ہم چونامید آورودر حسیب کیواں را

و این مطربے غلام سے قابلِ راز بیت میفرمود و در ساز ندگی و نواز ندگی تعلیم
مشفقانه میداد تا آنکه زمانه کار از خواجسری گذرانید و آهنگ ساز می نغمه پرداز
بتقاسم رسانید که آواز قول و غزلش از اندازه تصور بر هم و خیال در گذشت
و از صوت و صدای نقش و عکس ماسع جوامع اعزّه و ابالی برگشت۔

مثنوی

کردے بہ ترانہ دل آویز بازار نشا اب عیش را تیسر

چوں گوشہ عود ساز کردے ناہید دو گوش باز کردے

شمار از حال غلام آنگاه شد پیریت و تقویت ادائفات نمود تا بحدی کہ

تعلیم خاص و غیر سبب و صاحب اختصاص گشت۔ و شاہ ہوارہ بنیماست

فین قریشش کہ از بحر مسیح خیر دوسے مقبول بودے۔ و نواسے عود عالم

سوزشش کہ آتش برد لہاسے عشاق میند۔ آہنگ بزم عشرت می نمود

حرف سادہ و دل ناز سبب بگشت آورہ غلام لکشت و خبر پادشاہ رسد پادشاہ

مطرب فرماں باو۔ وچوں مطرب راہ بقصد سیاست حاضر گردانید نہ
 سلطان از روئے بیعت با اعتماد آغاز کرد گفت نہ راستی کہ من نشا
 دوست ام و نشاط من بد قسم بودیکے در صحبت از سال زندگی تو دیگر دخلت
 از نوازندگی غلامم تو چسبہ چیز ترا بریں داشت کہ غلام را کہ بستی و نیمہ نشاط
 من باطل کردی۔ میں ساعت بفرمایم تا ترا نیز از یہاں شربت کہ غلام را
 پستانیدہ بچشانست تا دیگر بارہ کہے بر مثل اس جرات اقام نماید مطرب قول
 شاہ سرودے بیاد آہ و گفت شاہا من بہ کردہ ام کہ تمیہ نشاط بادشاہ را باطل کردم
 اما آنکہ بادشاہ مرا می کشد و تمام نشاط خود ضائع می سازد چگونه است۔ بادشاہ
 را خوش آمد و اورا نوازش فرمودہ از کشتن آزاد کرد۔ و عرض از ایرا و این مثل
 آل بود کہ پارہ از طرب و خوش دلی من بواسطہ فرزند نقصان پذیرفتہ و تو
 نیز کہ ساز فراق نوازی نزدیکتر شدہ کہ پیش امیدم چون قامت بچنگ نمیدہ
 گرد و وسیعہ رنجورم بنا سخن حسرت چون دل عمود ترا شمیمہ شود و آخر الامر
 یاراں را مفارقت بضرورت دست خواهد داد۔ بارے حال از ہجر اختیار ہی
 مکوش و دامن جمعیت از دست مدہ۔ فرد۔

خود مکن بیگانگی بارے چو میدانی کہ چرخ آشنایاں را ز یکدیگر جسدانی میدہد

قبرہ گفت ششم در نہا نمانہ دل پوشیدہ است و کینہ در زاویہ سینه مخفی ماند و سیدوں
 کسے ریراں اطلاع ممکن نیست پس انجہ زباں گوید اعتماد ز نشاید پستہ زباں
 درین معنی از مضمون انجہ در ضمیر کمزوں ست عبارتے راست ادا نکند و بیانا
 در نحو اے مخزنات خاطر حق امانت بجائے نیارد۔ اما دہما بحکم القلوب
 تشاہد۔ یک دیگر را نشاہ عدل و گواہ راست اند۔

فرد

حدیث سہ دل دل داند و بس زبان و لب دران محرم نباشد
 و زبان تو در انجہ میگوید دل با او موافق نیست و دل تو انجہ در زبان در آدا
 آل صاوق نہ۔

مصرعہ

صد جان فدائے آنکہ زبان و دلش یکے ست
 اے ملک من صعوبتِ صولت ترا نیکو شناسم و از نہیں سیاست تو یک با خبرم

فرد

از کوه گاہ جسم گراں ترکیبی رکاب وز با و وقت حملہ سبکہ کنی عنان
 بیخ وقت از بیست تو امین نتوانم بود و یک نفس از ضرر سطوت تو آرازم توام

گرفت و من ازاں جملہ میں تم کہ طبیب یا مردمی گفت داروے چشم را تو نسبت بہ نسبت
از داروے درد شکم - ملک پر سید کہ چگونہ بودہ است آن -

حکایت - قبرہ گفت مرد سے نزد طبیب آمد و از درد شکم پیچار گشتہ
در زمین می غلطیدہ - و از صحبت الم زار زار می نالید و دوامی طلبیدہ -

ع

اے طبیب آخر علاجے کن کہ کار از دست رفت

طبیب بطریقے کہ ارباب حکمت قانون معرفت اسباب و علامات را مقدم
وارز تا بعد از تشخیص مرض بعلاجے کامل کہ سبب شفاے عاجل تواند شد
اقدام نمایند - ازوے پرسیدام و زجب خوردد - مرد سادہ دل گفت پارہ نان
سخت خوردہ ام - و بدان غذا کہ مشابہ انکشت بود تنور مسدودہ را تا فتنہ طبیب
بلا زمان فرمود کہ واروے کہ چشم را جلا و بد و روشنی بصیر بینی را بسیارید تا چشم
این کس را دارو بکشم - آن شخص فریاد برکشید - **بلیت** -

کاخسہ چہ محل ہزل و بازیست وقت اجل است و جہاں گداہرست
اے طبیب سخریہ بر طرف نہ - و استہزا بگزار من از درد شکم می نالم و تو جو اہر واد
در چشم من می کشی - داروے دیدہ را با درد شکم چہ نسبت طبیب گفت

می خواهم که چشم تو روشن شود و سیاه از سفید فرق توانی کرد - تا دیگر زبان نخورد
 نخوری - پس ترا علاج چشم از مداوات شکم لازم تراست و غرض من
 از ایراد این مثل آنست تا ملک تصور نکند که من از جمله آنها ام که بخت
 از ساخته باز نشناسم و خام از بخت اقتیا نگنم - **بیت**

بچه الله که در دانش چنانم که خیر از شر جدا کردن توانم

ملک گفت میان دوستان ازین نوع که ترا با من واقع شد بسیار حادث
 میگردد - امکان ندارد که راه محاصمت یکی از میان مردم برافتد و طریق نزاع
 و جدال مسدود گردد - اما هر که بنور عقل آراسته است و بزیور حسد و متحلی حسب القدر
 در این فکای نازنه غضب می کوشد و چند آنکه می تواند آب علم بر آتش خشم
 می ریزد و می داند که در نوشیدن شربت عقوبت چه بنیامت تلخ نماید جلالت
 سرت مندرج است و تحمل نمودن بر دشقت بر دباری هر چند مزاج زهر دار
 بجهت راستن است - **ثلثوی**

غصه مخور ز آنکه شقاوت دروست خشم فرود خور که حلاوت دروست
 پسته شفته برق در آزدن است قاعده بحر فرو خوردن است
 سینه دریا نشود چو غبار گر چه که باران کشتش سنگسار

اقبیرہ گفت این مثل شہور است لہذا من تھاؤن بالشر و وقع فی الضر ہر کہ آسان بود
 گیرد و ثوار آفتد این کار و ثوار آسان نتوان گرفت۔ و درین امر صعب تمامان
 نشاید و رزید۔ و من عمر در نظارہ مہرہ بازی چرخ شعبدہ اگیزہ تاع ساختہ
 و فانس اوقات تفریح بالبعیدہاے و ہر قہم باز در باخستہ ہر آئینہ از ذخائر تجویب
 انظہارے و افرجال شدہ باشد و بکاسب گیاست و سرمایہ فہم و فراست
 سودے تمام بدست آمدہ و بحقیقت شناختہ ام کہ شہر اختیار و شہرارہ اقتدار
 بناے عمد و چہان را میوزد و وزن نخوت کا بکاری ہشتہ سطوت جباری
 دیدہ آرزوم و وفارمی دوزد۔ و آن جا کہ شیر بہیت شہر پارسی قوم انتقام بزمین زند
 تعلق و روباہ بازی خانکہ خواہ داد۔ جہاں بہ کہ خود را خواب خرگوش مذہم
 و از خوش پلنگ ہراساں شدہ چون آہوراہ بیاباں گیرم کہ خصم ضعیف را
 تیغ و حربہ بادشمن قوی مجال سازعت نیست۔ چنانچہ آن بادشاہ براہی
 دشمن خود درین باب مثلے ایراد کردہ است۔ ملک پر رسیدہ بگوینہ بودہ است آن۔
حکایت۔ گفت آوردہ اند کہ در دیار ترکستان بادشاہ بود ہماہے
 ہمت یے ہماہے او سایہ صلاح و فلاح فوز و نجات بر مفارق عالمیاں مسوطا

لہ ہر کہ ست رضیعت شہرہ برسی را در پنج و مضرت افتاد۔ ۱۲

و عنقائے لوہے با اعلیٰ ایشان سر رفت از آشیانہ طاؤس ریاض سپر گذرانیدہ
 عدل کا ملش مہمات ملک داری را انتظام ارزانی داشتہ و بذل شائش مصالح
 شہر یاری را از روئے اہتمام با تمام رسانیدہ۔

مثنوی

خسر و تاج بخش تخت نشاں بر سرتاج و تخت گنج فتاں
 در جہانگیری و جہانسانی جسم وقت و سکندر ثانی
 یکے از ارکان دولت را خدشہ و ضمیر پدید آمدہ روئے از سدہ بہر اشتباہ
 شاہ بتافت و یکے از دشمنان بہ ملک را فریب دادہ در مقام محاربہ و محاصرتہ آورد
 و چون شاہ دانست کہ دشمن روئے اطاعت از قبلہ القیاد بر تافت و دست
 عصیان و دغسہ نہ طفیان در بنیاد اعتقادش راہ یافتہ و با سر بر جو شس
 سوداے خام خیال سد داری و سروری می برد و بادے پر کینہ از کہ ورتما
 دیرینہ تمنائے کا نگاری و برتری می برد نامہ مثل رضاع شفقانہ و صحیفہ
 منظوم بر مواظظ ملوکانہ نزدیک وے فرستادہ خصم مغرور از غایت نخت
 دشمن در بدایں التفاتے فکر و کمبند دعوت بہر کجا تصور کرد وے سرگرداں بڈ
 بجا نپ خود جذب میفرمود۔

بیت

پادشاه چندان را گرد کرد که ناورد جویند روز نرسد
 القصه چون بادشاه دید که نوشدارو سے ملائمت مزاج کثیف ایشان را که از
 منجی اعستال تصفی کل منخرف شده اصلاح نمی تواند کرد - بدین گونه پیناک
 فرستاد که من و تو بنشیند و سنگ مانیم خواه سنگ بر نشیند زن خواه نشیند بر سنگ کرد
 هر دو حال نشیند خواهد شکست و سنگ را آسبید نخواهد رسید از ایراد این مثل
 فایده آنست که بر ضمیر منیر شاه روشن گردود که من حکم نشیند دارم و باستم سلطانی
 که چون سنگ پا بدارم خشم من است ملاقات کردن نیارم - هر چند که ملک در
 مقام ملاحظت است و میخواهد که به گنجین اعتذار صفرای و خشت انگین دهد اما
 در مذہب نبرد قبول عذر را با سب حقد و مسد حرام است و طلب صلح اعمجاب
 عداوت را بر برد و انکار جواب دادن امر واجب الاتزام -

قطعه

زدستان سخندان شنیدم نیست که بر ملائمت دشمن اعتماد کن
 بچو اعتقاد مضرت بخصم پیدا شد مشوق نیست و فتح اعتقاد کن
 ملک گفت بجز و گمان انقطاع محبت و برانداختن دوستی روانی باشد و

بظنہ کہ از وہم زاید رفیق را بسوزند اراق بتلا ساختن نشاید۔ معرفت قدیم و
 صحت مستقیم را باندک شائبہ بر طرف نہادن و سرشتہ عمدیاری بیان
 و دستاری را بجزوئی کے خدشہ از دست دادن طریق ارباب تحقیق نیست۔

قطعہ

وفا و عہد تو ایں بود من نہ استم نوید مہر تو کیں بود و من نہ استم
 ہمہ سخن چو دل خویش سخت میگوئی دل تو سخت چہ نہیں بود و من نہ استم
 آخر صفت و فاداری در سیکہ کہ از مہم جانور لہت در حقیر تر و ہنزلت خیس تر
 یافت میشود تو چہ از عرصہ بیوفانی قدم باز پس نمی کشی و پیمانے کہ دست
 و مودت مابستہ بیایاں نمی بری۔

ع

وفا کے عہد نکو باشد از بیاموزی

قبہ گفت من چکوہ بنیاد و فائز منم از ان جانب امکان ہوا داری منہم ست و
 آئنا حسن عہد بجلی منہم۔ و امکان ندارد کہ ملک موبہات وحشت را فرود گذار
 و از ترصد فرصت مکافات اعراض نماید۔ و سالاجوں نزو قوت بر من دست
 نمی تواند یافت میخواید کہ مرابہ مکرو حیلہ در قبستہ انتقام کشد و باید ترسید

از کینہ کہ در نماز ملوک ممکن گردد۔ چہ ایشان بہ نوحۃ سلطنت در باب انتقام
 متعصب باشند و چون فرصت یابند ہیچ تاویل مجال محبت گوی و عنذرخواهی
 نمیبند و مثل کینہ اور سینہا چون انکشت فرودہ باشند اگر چه حالے از ظاہر بنگرند
 چند آنکہ شمرارہ غضبے بوے رسد افزوختہ گردد۔ و فروغ خشم بالا گرفتہ۔
 ہمانے را بسوزد۔ و دو دو انتقام از سہ آتش کینہ خیر دین دماغہ را خشک ساخته
 بسیار دید ہا تر گردانیدہ و ممکن نیست کہ تا دورہ انکشت کینہ در کانون سینہ باقی ماند
 از مغز شعلہ خصم اسمن تو راں بود۔

ع

چون خشم زدی شعلہ تر و خشک بسوزد
 ملک گفت عجب حالتے است کہ تو دریں باب بر یک طرف اُققادہ و جانب
 دیگر را از دست دادہ پس نشاناید کہ مقدماتِ وحشت بیا من الفت سبیل
 گردد و بعد از کدورت مجادلت صفائے مخالفت پیدا آید۔ قبر گفت کہ اگر
 کسی تواند کہ در مرغانہ جوانب لطفے تمام بجاس آورد و در طلب رحمت او
 فراغ دوستان سہمی پیوندد۔ و در وصولِ منافع بریشان دفع مضار و
 بکارہ ایشان مونسے و متبلا ہر تے واجب دارد ممکن است کہ آن وحشت از

میانہ مرتفع گردا و ہم کینہ جو سے راصفاے حاصل آید۔ و ہم دل خائف نسیم
 این مروح شود۔ و من ازال غا جسز تم کہ ازین ابواب انچه حاصل
 عقد را زائل گرداند و طریق الفت و موافقت را زائد سازد تو انم اندیشید یا بر خاطر
 تو انم گزرا نید و اگر از بخت مراجعت کنم بچوسته در به اس د مخافت
 تو اہم بود و بہر ساعت بتازگی مرگے مشا بہ خواہم کرد۔ پس ازین مراجعت
 مجاہبت در زیدن و معاودت را بمیانہت تبدیل نمودن اولی۔

فرو

از درخت بخت چوں نشکفت گلما سے وصال

در بیابان جسدانی خار ہم در پا خوش است

تک گفت هیچکس بر نفع و ضرر در حق کسے بر اوست باری عزائمہ تا در نباشد
 و از اندک و بسیار حسد و بزرگ انچه در وجود آید جسز تقدیر ازنی و سابقہ
 حکم لم یزلی نمی تواند بود۔ چنانکہ دست مخلوق از ایجاد و احیاء اقا صراست
 انفا و امانت نیز از بہت و سے تغذ رہا شد و عمل پیر من و جزاے تو بقضائے
 ربانی و مشیت زردانی انفا و یافتہ است و ایشان در میانہ اجراے آن حکم
 بیبے پیشہ بود نہ ما انفا و آسما فی مواخزات منان و بمقدار استہ الہی

سرزنش مکن و بقضای خدا رضی شو۔

قطعہ

بجز رضا بقضایِ خدائی شائے بغیر صبر و وقتِ بلائی شاید

از آنچه رفت قلم سگش و گزینیا بروں روا ز خط او گزرائی شاید
 قیر و گدازت عجز آفریدگان از دفعِ قضایِ آفریدگان ظاہر و مقرر است و بر صفحات
 تصوراتِ اہل تصدیق این قضیہ موج و صبح و صورت کہ انواعِ خیر و شر و اصنافِ نفع و ضرر
 بر حسب ارادت و تقضایِ مشیتِ خداوند جل ذکرہ نافذ می گردد و بیک
 و کوششِ خلق دفع و منع آن یاقتدیم و تاخیر در آن صورت نہ بندد
 وَلَا تَنْزِلْ إِلَّا قَضَائِهِمْ وَلَا تَمُتْ بِحُكْمِهِ

فرو

کے زچون و سپہ را دم نمی توانزد کہ نقش بند حوادث فرے چون چہرست
 و با آنکہ جمہور علماء بریں معنی اتفاق نموده اند سچکس گنفتہ است کہ جانبِ حرم و احتیاط
 را مسل با یکداشت و محافظت نفس از مکارہ آفات در توقف باید داشت
 با آنکہ تہ اندسابیہ ہر چیز اعایہ تا باہر نمود و تا ہمہ امہ بسبب الایاب تہ تہ لیس باہر نمود

۱۵ فرمان و حکم الہی بر خدا دارندہ و تاخیر کنندہ غیرتہ ۱۲

ثنوی

شتی نہا و از اسباب و طُرق طالبان رازیرا میں نہیں شتی
 اے گرفتارِ سبب بیرونِ سپر ایک غزلِ آنِ سببِ ظنِ سیر
 ہا سببہا از سببِ غافلئ سو سے این روپوشہا زانِ مانی
 گفتہ اعقل و توکل مویبید این قول است مع
 با توکل زانو سے اشتہ پر بند

ملک گفت شخص این مقالات ہمان ست کہ من خوابان ملاقات توام
 و آرزو منی صحبت تو در ضمیر خویش فراوان می یابم۔ و با این تہسہ
 اشتیاق کہ از جانب من واقع است از طرف تو جز مقدماتِ ملال فہم نیرو۔

فرد

تو طولی ز ما و ما مشتاق دل بہل می رود چہ چالست این
 بقرہ گفت کہ اشتیاق تو در آن ست کہ دل خود را بکشتن من شفا دہی حال
 آنکہ نفس من سالارِ غیبت نوشیدن شربتِ اہل و عیال پوشیدن لباسِ فغاندار
 و تاشان مراد بہرست ست از قبولِ آلِ ابامی نماید و اجتر از آلِ عین ثواب
 می بیند۔ ع سر بار و گزرتن نہ روید نہ سنے ست

ومن امروز ازلِ خویش بر عقیدہ ملک استدلال تو انہم کرو۔ چہ اگر قدرت و
استطاعت یا ہم جز ہلاکت قرۃ العین بادشاہِ راضی نمی شوم و میدانم کہ شاہ
نیز بواسطہ مالِ فرزند جز ہلاک من نخواہد طلبید۔ و بر سوزِ ضمیر مصیبت زدگان
کے دق و سفاکی یاد کہ بر آتشِ آں غم سوخته باشند وہم انزلِ بستی شمرست تخی
تجربہ کرده مدعیانِ آسودہ اندیشِ حالِ غافل اند و نازید و دروگانِ راحت دید
از پیرایہ دردِ عاقل۔

فرد

اے ترا خارے بہانکست کے دانی کہ سبیت

حال شیرانے کہ شمشیر بلا بر سر نورند

و چہ شرمِ خردی بنیم کہ ہر گاہ ملک را از بیانی پس بیاو آید و من از نور دید تا خود برانہم
تفاوتے در باطنها ظاہر خواہد شد۔ و تفسیرے در مزاجا رو سے خواہد نمود و
تواں دانست کہ ازلِ چہ زاید۔ و و اں چہ حالنا رو سے نماید و بدیں دلیل
مفاہرت مناسب تراست و از خواصات دوری لائق ترا قربِ صورتی سع

صحبت چو چین ست جدائی خوشتر

ملک گفت چہ خیر تو اندوہد و راں کس کہ از ہر مہاسے دوستانِ اعمہ ہاش
تواند نمود و از سر ہمدردانہ پرتواند بنایست۔ و مرد فرزانہ و خردمند گماند بران

قدرت دارد که از مکافات مجرمان چنان گذرد که مدّة العسر بدان بر جوغ نرساید
 و هیچ وقت بر صفحه دل او از اندک و بسیار آن نشان یافت نشود و استغفار
 گناهکاران و اعتذار بکردار آن را با احترام تمام تلقی نماید کَشْرُ الْاِثْمِ اِنْ شَرَّ اَنْ يَنْبَغِيَ
 يَقْبَلُ الْاِذْعَانِ - بدترین بدان آنست که عذر نپذیرد - و کینه عذرخواه در دل

ع

گیرد -

وَالْعُذْرُ عِنْدِي لِلَّذِي يُدْبِرُ مَكْفَرًا

من باره ضمیر خویش را در آنچه گفتم صفائی می یابم و از سورت پنجم و حدیث
 غضب و خیال انتقام و خاطر اثری نمی بینم - و همیشه جانب عفو را بر عقوبت
 ترجیح داده ام و دانستم که هر چند گناه بزرگ باشد صفت عفو از آن بزرگتر
 خواهد بود -

فرد

عز عظیم است از دوستی گناه از بزرگان عفو کردن اعظم است

قبه گفت ایسا همه هست اما من مرد گناهکارم و جسم همیشه ترسار بود مثل
 من مثل کسی است که در کف پارسی او چوب استی باشد اگر او بقوت طبع بیایک
 کند و شب تیرد و سنگسار - امیر جهان شمر سه در چاره نیست از آنکه آن نشناید

له دیوزش خواستن نزد من راست گنایان ناچیز کننده است کفره باره ۱۲ -

ویاے او از کار باز ماند پیش آید که بر خاک نرم رفتن نیز متغیر باشد و نزدیکین
 بخجرت ملک ہمیں مزاج دارد و بحسب شرع و قانون ملت اجتناب من
 اراں فرض عین است وَلَا تُفۡسِدُوا اِیۡدِیَکُمۡ اِلٰی الۡتِحۡمُلِکُمۡ سَةَ و حکما گفته اند
 سه تن از روش حکمت دور اند۔ و از منہاج دانش بطرف اول کسی که بر توبت
 ذات خود اعتماد کند و بہ امید جنیں کس خود اور ممالک آفلند و تہورا و بسبب
 ہلاک او گردد۔ دوم آنکہ اندازہ طعام و شراب نشناسد و چنداں تناول نماید
 کہ معده از ہضم آل عاجسہ آید و ایں کس بے شبہ دشمن جان خود باشد۔
 سوم شخصی کہ بگفتار خشم در غرور افت۔ و بقول کسی کہ از این نوراں بید فرقیہ
 شود بیشک انجام کار او بخسارت و ندامت انجامد۔

پہیت

مشوایمن از نیلہ دشمنان بینایش و بر تاسپان از معنائ
 ملک گفت اسے قبر ہر چند از ور ملاطفت درمی آیم و راہ صواب نصیحتہا
 دوستانہ بتومی نامیم تو همچنان بر خرافت خود مانده۔ و از من قبول از استماع
 مواعظ افشاندہ و نصیحت در بارہ کسی کہ قبول نخواہد کرد و چنانکہ است۔ چسپا آنکہ

اعلیٰ حضرت گردن آں زاہد گرگ را قبرہ بر سید کہ چگونہ بودہ است آں -
 حکایت - گفت آورده اند کہ مردے زاہد نیک سیرت کہ اوقات
 شریفش بعد از اداسے و مخالفت و اورا در جز بو عظمت عباد نبودے در صحرائے
 می گذشت گرگے وید و ہن حصر و شرہ کشادہ - و ویدہ آکر براہ طلب نہاد
 ہنگامی است بران وقت کردہ کہ بے گناہ ہے را بیازارد و جانور سے را بیان
 کردہ - جہت خوشنودی نفس نامسیران ازو بہرہ بردارد - فرد
 سیزہ کاری سید او گرگر کہ بمسلسل رسانہ از پے یک سو صد زبانیکے
 تا بہ کہ اورا بدان حال دید و از تنہو پیشانی او نقش جور و ستم مطالعہ فرمود از انجا
 کہ شفقت ذاتی و رحمت جلی او بودہ - پند دادن آغاز نہاد و گفت ز ہنار
 پیران گو سپند کرد و ماں نگردی و قصہ مظلوماں و بیچارگان نہ کنی کہ عاقبت
 بیادقی مودی بھو بت الہی باشد و خاتم شکر می نکال و عذاب آنجا منی

مستوی

ہر کہ آئین تسلیم پیش نہاد بند بردست و پاسے خویش نہاد
 چند روزے اگر سزاخازد و ہر شراستہ سزاوارند ازاد
 ازین مقولہ خفاں می گشت و ہر یک بزرگو سھندان مردم مبالغہ از حد می بود

گرگ گفت در مواعظ اختصار فرمائی که در پیش این بیشه رسائی چسپرد و بگویم
 که فرصت گو سفید بر بدن فوت شود و اینجا حسرت فایده نرهد و عنس ضلالت
 ایراد این مثل است که چند انچه ترا پسند میدهم تو همان بر سر کار خودی
 و بدان سخن ملتفت نمی شوی۔

بیت

مکن که اهل مروت سخن شنو باشند هزار سال یک نکتہ در گویشند
 قبره گفت من نصیحت گوش کرده ام و از مواعظ خرد پند گرفته ام۔ عاقل آل را
 می شناسم که پیوسته در حذر کشاده دارد۔ و آئینه تجرّب پیش نهاد۔ بہت
 اینجا کہ آمدہ ام از غایت خوف و فروع است۔ عاقلانہ بر سر راہ ایستادہ ام
 و سفرے کہ کس را بر من دست رس نباشد پیش چشم کرده و پیش ازین بر من
 توقف کردن حرام است و در میں حیرت و تردد گذرانیدن موجب ملامت می آید
 کہ خون مرا ملک حلال دارد و آنچه در شرع مروت مخطور است مباح پسند دارد
 پس اقامت من مکروه است و بزودی رحلت نمودن واجب۔

مصرع

فرستم که ازین زیادہ بودن خوش نیست

ملک گفت ترا اینجا اسبابِ همیشه آمادہ است و در ہر اے راحت و فراغت
 بردے دل کشادہ شقتِ سفر اختیار نمودن و ہر اے انتظامِ معاش
 متروک بودن بیخ و جبے ندارد۔ قبرہ حجاب واد ہر کہ بیخِ خصلتِ راجعاً
 راہ و سرمایہ عمر سازد بہر جا کہ رود اغراضِ حاصل ست و بہر جا کہ توجہ نماید
 فوائدِ دنیا و مصاحبانِ ہر دو اصل۔ اول از بکرداری بر طرف بودن۔

دوم۔ نیکو کاری را شمار نمود ساختن۔ سوم۔ از مواقعِ تہمت پہلو تہی کردن
 چہارم۔ مکارمِ اخلاق را ملازم گرفتن۔ پنجم۔ آدابِ معاشرت را در ہر وقت
 منجملہ داشتن و کسے کہ جامع این فضائل باشد اورا بیخِ جاغریب نگنارند و در
 غریبش بر است موانست مبدل سازند۔

مردانہا بیخِ شہر و ولایت غریب نیست

دعا قائل چون در شہر مولد و منشاے خود و میانِ اقربا و عنایا ز این نتواند بود
 بضرورتِ فراقِ دوستان و متعلقان اختیار بایر کرد۔ چہ این ہمہ را عوض
 نہیں ست و ذاتِ اورا عوضِ صورت نہ بندد۔ قطعہ

اگر ترا بوطن نیست کار ہا بسہر اد
 اہر حسانہ ر عطلت مشورہ بو الوسی
 سفر نامے کہ بے دوستی خواہی ماند
 بہر مکان کہ روی و پیر زمین کہ روی

ملک گفت رفیق تو تانا کے خواہد بود۔ و سپہ مقدر زماں تو قسٹ خواهی نمود
 قبرہ گفت اے ملک رفتن مرا باز آمدن تو قسٹ مدار و معاودت ازین سنسر
 خیال بند۔ و نیک مانند است این سوال و جواب ما بحکایت عرب و نانا
 ملک پرسید کہ چگونہ بودہ است آل۔

حکایت۔ گفت آورده اند کہ عسہ بی بیاباں نشین بشہر بغداد و آہ
 دکان ناناوائے وید کہ گرد ہاچوں قرص قرمز افاق منیر طلوع کردہ و کاک با فروغ
 سماک قدم بر فروہ دکان نہادہ سخن شہسی پنجر حیرت بر رخ آفتاب کشیدہ
 و شور سنگ پخت گریبان تان تجمک دریدہ۔

قطعہ

فراہ منبر خبا ز قرص گرم پستاری کہ خورشید بہاں تاسبت طالع گشتہ از کردوں
 تنور ناناوار حلیل اندرا ماند سوز و ہر لحظہ آید تازہ نائے ہچو گل بیروں
 حاصل الامر عرب بیچارہ کہ بوے نان بق حیات یافتے ہوں روے تان
 دید جبہ صبر چاک زدہ و پیش ناناو آمدہ گفت۔ اسے خواہہ چہند سیستانی کہ مرا
 سیر نان سازی ناناو با خود تاملے کر دکہ یک کس یک من نان سیر شود
 غایتش دو من و از سہ من خود تجاوز نہواں کردہ گفت نیم دینار بہہ۔

چو بند آنچہ توانی نان بخور - عرب نیم دینار بداد و بر لب و جلہ نشست
 نانو انان می آورد و عرب آب تر کرده میخورد - تا بہا از نیم دینار بگذشت
 و چهار دانگ رسید - و ازال ہم متجاود شدہ - دینار تمام شد نانو ارا
 تحمل نماند و گفت یا انا للعرب بدان خدا نیکہ تر انان خوردن برہنوبہ
 کرامت فرمودہ با من بگوے کہ تا کہ نان خواہی خورد عرب چو اب داد
 کہ اسے خواہے بے صبری مکن - تا این آب میرود من نان میخورم و غرض
 ازین مثل آنست کہ ملک معلوم فرماید کہ تا آب حیات در مجاری بدن چاہی
 از تن اول لقمہ بسیم و ہراس چاہہ ندارم و از ماندہ وصال فائدہ برداشتن
 محال می پندارم و روزگار میان ما مفارقتی افکندہ کہ موصلت را در خوانی
 آن مجال نیست و زمانہ رشتہ مصاحبت ما بنوعی گسیختہ گردانید کہ اندیشہ
 اتصال جز خیال محال نہ و پس ازین ہر گاہ کہ شوق خواہد شد اخبار سعادت
 آثار ملک از نیم سحر خواہم برسید و مجال با کمال شاہ در آئینہ خیال خواہم دید۔

فرد

کز وصال یار نبود با خیالش ہم خوشم کلبہ در ویش رشمے باز منتابت
 ملک قطرات حسرت از فوارہ دیدہ کپشود و دانست کہ آن مرغ زیرک

ہر نام نیاید۔ و داعیہ انتقام از خلوت خانہ عدم ہر اسے وجود نخر امدارے
 دیگر دان کر پاشیدین گرفت و انواع عمد و میثاق در میان آور و تبرک گفت
 اسے جو ان بخت و زیندہ تاج و تخت ہر چند بناے کر امت را تمہید دہی و
 اصنافِ ماطفت و رہا ہر المینی و سلامتی از زانی داری و آن را بعد و پسندید
 و موافق شایستہ موکہ گردانی ممکن نیست کہ حلقہ خدمت در گوش کشم و غاشیہ ملاز
 بردوش اگھنم۔

ع

سخن صنایع مکن دیگر کہ با ما در نمی گیرد

مکاب دانست کہ ہوزن حلیت خار و شست از پاسے دل قبرہ ہیروں نتوان کرد
 و تیر از شست رفتہ بزور بازوے عذر بدست نتوان آورد۔ گفت اسے قبرہ
 دانستم کہ از بوستان خیال جز بوے ^{نما} بشام آرزو نخواہد رسید و چہرہ صحبت
 جز در آیینہ اسید نخواہد نمود۔ رباعی

آں رفت کہ در جوے طرب آئیے بود یاد سر زلف آرزو تا بے بود
 و روا کہ زمان عیش و دوران وصال گزشت چنانکہ گوئی خوابے بود
 اما طمع آں دارم کہ بر سبیل یادگار دوسہ کلم کہ از نگر آں آثار سعادت بر اولق
 روزگار شاہدہ رود ہر مائی و یہ صقیل نضایح دوستانہ ز نیکما غفلت از مرآت

خاطرِ من کہ بنیابر ملال تیرگی پذیرفتہ بزوائی - فرد
 ز بہرِ ما سخن یادگار خویش بگوئے کہ بہتر از سخنِ خوب یادگارے نیت
 قبرہ گفت اے ملک کارہائے جمانیاں بروفق تقدیر ساختہ میشود در لہ
 زیادت و نقصان و تقدیم و تاخیر کسے را مجالِ تصرفِ ندادہ اند نہ بچکس نتواند
 شناخت کہ نشورِ سعادت بر نام اور رقمِ زدہ اند یا اورا در جسیریدہ اہلِ شقاوت
 داخل کردہ لیکن بر گنہاں واجبست کہ کارہائے خود را بر مقتضائے راس
 صائب بردارند و در مراعاتِ جانبِ حزم و احتیاطِ غایتِ جہد بچکے آرند
 اگر تدبیرِ موافقِ تقدیر آید خود بر سرِ اقبال و سندِ جاہ و جلالِ مکن و از نہ
 و اگر قضیہ منعکس گردد بہم دوستانِ غدر پذیرند و ہم طاعنانِ مجالِ وقیعت نمی یابند

قطعہ

حکیم گفت کہ تقدیر سابقست و لے بہیج حال تو تدبیر خود فرو گذار
 کہ گر موافق حکمِ قضاست تدبیرت بکام دل شوی از کارِ خویش بر خوردا
 و گر مخالفِ آنت دارت معذرت کسے کہ دروازہ انوائِعِ تسلِ انتظامار
 و دیگر بیایدانست کہ ضائع ترین مالہا آنت کہ ازاں انتقاعے نباشد و
 غافل ترینِ ملوک آنکہ در حفظِ ممالک و ضبطِ رعایا اہتمام نہاید و لیسیم ترین

دوستاں آنکہ در حال شدت و تکبت جانبِ دوستِ رانسر و گزارد و ویرانی
 فرزندانِ آنکہ از اطاعتِ پدر و مادر ابا نماید و ویرانِ تریں شہر ہا آنکہ دو
 ایمنی و ارزانی نباشد و ناخوش تریں صحبتہا آنکہ مصاحبانِ رادل با ہم رست
 نباشد۔ و چون شائبہ در صحبتِ من و ملک پیدا آمدہ ترکِ آن انسب است
 و مقالاتِ مخاصمت را بکلماتِ موادعت بدل ساختن بھو اب اقرب۔

رباعی

فتیم و دایع مازول باید کرد   وز آبِ دو دیدہ خاک گل باید کرد
 گر بد دیدی ہمہ نکو بایگفت   و در دوسرے بود کل باید کرد

بریں کلمہ سخن با حسر رسانید و از شرفِ ایوانِ پرواز نمودہ بجانبِ صحرا پر پید
 ملک انگشتِ تحسّر بدندانِ نخیل گزیدہ بسیارے تا سفت خورد و بالملا لے از قیاس
 و وہم افزوں۔ و اندوہے از سرحدِ فہم بیروں سے بے کوشاک نہادہ میگفت

قطعه

کجا گویم کہ با این درد جانسوز   طیبیم قصدِ جانِ ناتوان کرد
 میانِ مہربانانِ حق تو اں گفت   کہ یارِ ما چنین گفت چنان کرد
 این ست داستانِ حذر از مکامنِ عذر اربابِ حقد و احتر از تصدیقِ تضرع و

نیاز ایشان و بردوستی زرق آمیز سخماں اعتمادا نمودن و نچندان فریب که برآ
 طلب انتقام کنند مغرورناشدن و برعاقل پوشیده نماند که غرض از بیان
 این سخنان همان است که خردمند در حوادث و ہر و نوائب زماں ہر یک را
 مرشد راہ نجات داند۔ و بناے کار بر تقضائے عقل و تدبیر نہد۔ و بہیچ وجہ
 بردشمن آزرده اعتماد نکند و از آفتِ حیلہ و مخافتِ کراو این نہ نشیند۔

رباعی

خواہی کہ نباشی بغم و رنجِ مسترین   بشنوسخن پاک تر از درِ نہیں
 از دشمن آزرده تغافل نہماے   و ز صاحب کبر و کینہ این نہیں

انتخاب تالیف فرشته

جلد اول

ذکر شاه‌ی شیر شاه افغان بن حسن سوره

نام شیر شاه فریدونام پدراو حسن که از طایفه افغانان روه است و ظنیکه سلطان بهلول لودی بجاوست رسید پدراو حسن سوره که ابراهیم نام داشت هوس نوکری کرده با طای آرد و تعریف روه که سکین افغانهاست خود ورین مقدمه مذکور شد و روه عبارت از کوهستان است که ابتداست آل با اعتبار طول از سواد بجز تابه سوسه که از توابع بکرست و عرضش از سنن ابدال تا کابل و افغانان آنجا پنهان قبیله اند از آن بعد یک فرقه سوره ست و ایشان خود را از سلاطین غور می دانند و می گویند که یکی از اولاد ایشان که محمد سوری نام داشت در اینست ساقیه جلایه دین کرده بسیار از افغانان روه آرد و چون تحت نسب او زد بیسکه

از روساے افغانان بسرحسرتیقین رسیده و با آنکه رسم ایشان نیست
 که دختر به بیگانه دهند لیکن آنکس دخترخود بخدمت سورداده داماگروانید و
 از اولاد بهم رسیده پافغانان سورشهورگشتند و یاس اعتبار افغانان سور
 بزرگترین قبائل افغانه خواستند بود. القصه در عهد سلطان بهلول پسر حسن
 که ابراهیم نام داشت هوس چاکری کرده از میان قبیلہ خود بیرون آمد
 و نوکری یکے از امرای سلطان بهلول اختیار کرده چند گاه در حصار قیسروزه
 دروزے چند در پرگتہ نارول گذرانید و چون نوبت بادشاهی بادشاه
 بهلول لودی در گذشت و دور بادشاهی به پسرش سلطان سکندر رسید
 و جمال خاں که از اطرابے بادشاه سکندر لودی بود حاکم بنو پور مستخدم بن ابراہیم
 سور را که ملازم مستقیم او بود رعایت کرده سہرام پور و خواص پور مانده که از
 توابع ربتاس ست بجاکیش داده صاحب پانصد سوار ساخت و حسن را
 ہشت پسر بودند۔ اما منیر بیوں و نظام ہر دو از یک مادر بود و مادر ایشان
 از نسل افغانان بود و دیگر پسران از بطن کینیزان بوجود آمدہ بودند و نسبت
 اینک حسن را بوالدین فرزندان اہلستہ نبود نسبت دیگر فرزندان تو چھ بہلول
 نہ نسبت فرزندان تھمت پر رنجیدہ بلااست جمال خاں رفت و حسن

بجمال خاں نوشت کہ فرزند مرا تسلی دادہ بیش من قرستید کہ میخوانم چیزے بخوانند
 و تہذیب اخلاق نماید ہر چند جمال خاں فرید را تکلیف نمود کہ بخدمت پدر
 رود او قبول نکرده گفت چون در جو پور نسبت بہ سہرام علما بیشتر اند ہمیں جا
 بطلب علم قیام می نمایم و دستے آنجا بودہ چیزے میخوانند گلستان بوستان
 و سکندر نامہ کہ در آن زمان اہل ہند میخوانند کافیرہ را با حواشی و دیگر کتب
 علمی نیز در گزارانید و از نثر و نظم و تاریخ و قوفی بہر سانیدہ بعد دوسہ سال
 کہ حسن بچو پور آمد تھویشاں او در میان آمدہ فرید را بخدمت پدر آوردند و در وقت
 نمودند و حسن داروغگی جاگیر خود را بفرزند تفویض داشتہ اورا بجاگیر فرستادہ
 فرید در وقت وداع بعض پدر رسانید کہ مدار کار عالم خصوص امور امارت
 منحصر بر عدالت است اگر مرا بجاگیری فرستید من از سویت تجاوز نخواہم کرد
 و لو کہ ان شما اکثر خویش و نزدیکان اند ہر کس از او عدل تجاوز نماید
 محابا نخواہم کرد و ازین قسم مقدمات گفتہ بجاگیر رفت و آنجا از روے بیگلی و
 کفایت سلوک نمودہ در میان اقربا سویت مرعی داشت و در مقام تنبیہ
 بعضی از مقدمات سرکش و متمردان برآمدہ بردمان خود مشورت نمودہ
 ہمہ گفتند کہ لشکر ہمراہ پدرست و او بجایے ووردست تعیین شدہ

آمدن پیر صبر بایر نو و فرید مندر بود تا دو سیت زمین اسپ سازند
بعده از معتمد هم هر مو صنف یک اسپ بعارضت طلب داشت و از قسم پانچ
بعضی را که پیاوه بودند در آن نواحی سکونت داشتند طلبیده بقدر فریب
و جامه اندام خود و بوعسده تسلی کرده هر یک را با اسبان عاریت سوار و بر سر
جماعتی که او را بنظر دلی آورند رفتند و قریب موانع ایشان فرود آمده و
گرد خود قلعه ساخت و بر روی جبل می ریخت تا بجا که ملاذ و لجاجت ایشان بؤ
رسید و سر کوهها ساختند غالب آمد و نعل کثیر قتل و اسیر گردانیدند
و ازین همه نوع عیب پیش در دمانای معتمدان آن مرز بوم جا کرد که حسب مطیع
و منقادش شده ناگزاری نمودند و پرگنات معمور و آبادان گشت و او صاحب
گنمت شده بشجاعست و در پیش سره عالم گشت و پس از مدتی که حسن بجا گیر
آمد و معموری پرگنات و طریق سرانجام و سرزاهی فرید مشا بد نمود خوشوقت
شده شمشیرها کرد گویند حسن را کینیس بود که از دو دو پیر داشت سلیمان و احمد
مادر سلیمان و احمد سخن گفت که شما وعده کرده بودید هرگاه پسران تو بزرگ
شوند دار و نعلی پرگنات آتیا داد خواهد شد ای الی که آنها بزرگ شده اند
بوعسده و قبا بایر نمود حسن رعایتی خاطر نریز که نسیب از تو بزرگ و خلعت بود

نموده موقوف می داشت و فرید این معنی را فهمیده دست از حکومت پرگنات
 باز داشت و جن دارونگی پرگنات بسلیمان واحد داد و عنذر خواهی فریده نموده
 گفت چنانچه تو کاروان و صاحب تاجر پست شده می خواهیم که برادران ترمسین
 صاحب وقوف شوند و در آخر قائم مقام من خواهی بود انقصت
 چون حکومت پرگنات بسلیمان و احمد قرار گرفت فریده آزرده خاطر شده
 با اتفاق برادر خود نظام باگروه رفت و بخدمت دولت خاں لودی که از امیر
 کبار بادشاه ابراهیم لودی بود قرار گرفت و در دست دیدن فریده آزرده از نمودن
 و خوشنود ساختن روزی دولت خاں گفت مطلب و مدعا منی که داشته باشی
 بگو تا من سرانجام کرده آید فریده گفت پدرم پیر شده و همه جایگیر پدرم زیادت
 و سپاهیان نیز خراب و پراکنده باشند اگر آن پرگنات با هر دو برادر
 رحمت شود یا برادر با پانصد سوار هم وقت در خدمت بادشاه بود
 دیگر کسی به انجام سپاه می و رعیت خواهد پرداخت و ترمسین بخدمت تو که از
 پدر بزرگوار قریب ام خواهد نمود دولت خاں روزی این سخن را بصرف
 بادشاه ابراهیم لودی رسانید بادشاه مشرّم بود که آنان بوم دست
 که کله و سنگه از پدر وار و دولت خاں ایضا رحمت بفریدانستند و او را

تسلیم نمود که بار دیگر وقت نیک ملا خطه نموده عرض خواهم کرد و چاره سازند
خواهم شد و وظیفه یومیسه افزوده اورا نگاه داشت و منسیر اجرت
خوش خلقی و آشنائی و کرم و مروت همه کس دوست گرفته و دولت خاں
نیز در همه باب همراهی اومی نمود تا آنکه پیرا وفات شد و دولت خاں
خبر فوت حسن را بعرض سلطان رسانیده برگنات پدرا بجایگزید
و پدرا درش گرفت و منسیر با فرمان حکومت مسلم و خواص پوز جایگزید رفت
و بسر انجام سپاهی و رعیت مشغول گشت و سلیمان تاب مقاومت نیارزد
پایش محمد خاں سور که حاکم چوپور بود و هزار و پانصد سوار داشت رفت
و از براور شکایت کرد محمد خاں سور گفت با بر باد شاه هند و ستان آمده است
و درین زودی میان نخل و باد شاه ابراهیم جنگ خواهد شد اگر باد شاه ابراهیم
نظر یافت ترا بختش برده سفارش خواهیم کرد سلیمان گفت این همه
انتظار نمی توانم برو ما در مریزم من سسرگردان اند محمد خاں سور کس پیش
فرستاده میان براورال بصلح دلالت نمود فرید گفت که حصه رسد سلیمان
انچه و حیات پدرا بود حال اینسز قبول دارم اما در حکومت بشراکت راضی نیستم
چه در شمشیر و در یک نیام و در حاکم در یک شهر آرام نگیسند و چون مطلب

شرکت در حکومت بود محمد خاں سور سلیمان را دجونی نموده گفت خاطر جمع
 دار که حکومت را بزور از فرید گرفتہ بتو خواہم داد و چون منسیرید برین سخن
 اطلاع یافت در فکر کار خود مشغولہ منتظر معاملہ با بر بادشاہ با سلطان ابراہیم
 بودی بود چون خبر گرفته شدن سلطان ابراہیم و فتح با بر بادشاہ شنید اندیشہ مند شدہ بملازمت
 بہادر خاں ولد دریا خاں لودانی کہ ولایت بہار را فرو گرفته و لو اسے شاہی افزائشہ خود را تسلط
 خطاب دادہ بود رفت در رسک نوکرانش منتظم گشت روزی سلطان محمد
 بشکار رفتہ بود ناگاہ شیر سے ظاہر شد فرید مقابلہ شدہ آن را بزخم شمشیر
 ہلاک ساخت سلطان محمد فرید را نوازش فرمودہ بخطاب شیر خاں بلذ آواز
 گردانید و رفتہ رفتہ شیر خاں را در خدمت سلطان محمد قرب و اختصاص تمام
 حاصل آمدہ اتالیقی پسر خود جلال خاں با توکلین منسیر بود و بعد از مدت
 شیر خاں، رخصت جاگیر گرفتہ بحسب اتفاق زیادہ از میعادماند روز سے
 سلطان محمد در مجلس گلہ از شیر خاں کرد کہ از وعدہ تخلف نمودہ یعنی آید محمد خاں
 حاکم چنپور فرخنت ویدہ بعض رسائیت کہ او بتایست محیل و مکار است انتظار
 آمدن بادشاہ محمود دین سکندر لودھی وارد ویاس حرف مزاج سلطان محمد
 را ازو محرف ساختہ گفت علاج آدرن او آست کہ بتسلیمان نام برادرش

کہ پدر در حیات خود او را قائم مقام خود داشت و مدتی است کہ از گزینہ
 با من می باشد اگر جاگیر شیرخان باو دهند ہر آئینہ مضطر شدہ
 دواں خواہد آمد سلطان محمد بواسطہ حقوق سوابق شیرخان بہ تقصیر
 ظاہری بتغیر جاگیر رضانا زادہ محمدخان سورسہ رود کہ بروش مناسب
 میان برادران جاگیر را قسمت کن و تنگین فتنہ و فساد بدہ محمدخان سور
 بجایگزین خود جانب جو پورا کردہ سادی نام غلام خود را پیش شیرخان فرستاد
 پیغام داد کہ برادران تو سلیان واحد مدتی است کہ پیش من می باشند و
 از صحتہ و رسید نمود محو و نماند لائق آنکہ حصہ ایشان بہ ہی شیرخان گفت
 باک رود نیست کہ ملک کسی باشد شکایت بہند و ستان است ہر کہ را بادشاہ
 جاگیر باو تقاسق می دارد و تا عمر زردش سنائین بنہاں بود کہ انجبر
 مال بیت می بود از روسہ شرت میان فرزندانش قسمت می کرد و ہر کرا
 شائستہ امارت می داشتند حکومت و سرداری باومی دادند۔

بیت

ملک بہراث نگہد کے تازند تیغ و دوستی سے
 دین بحکم بادشاہ ابراہیم لودی سہرام و خواص پور تانڈہ راقم سہم

چوں ساوی غلام برگشته انچه شنیده بود بمحمدخان سرگفت محمدخان برآشسته
 بساوی غلام گفت تمام جمعیت مرا با اتفاق سلیمان و احمد یا خود بسیر و
 بضر ب شیر شیرخان را بدر کرده هر دو برگشته را تسلیم سلیمان و احمد کن
 و جمع کن شیر نیز بملک سلیمان و احمد گذاشته بیا اتفاقاً در آن وقت از جانب
 شیرخان ملک سکھ نام عسلام او که پدر خواص خان ست واروئست
 خواص پور طائفه بود شیرخان خبر آمدن سادی و سلیمان و احمد شنید
 ملک سکھ نوشت که در مقاومت و مدافعت تقصیر کنی نمایم ساوی عسلام
 و سلیمان احمد چون بظاہر خواص پور رسیدند ملک سکھ بجنگ برآمده قبیل
 رسید و لشکر شیرخان متفرق شده بسہرام آمدند و شیرخان را تاب
 مقاومت نماندہ ارادہ رفتن بطرف نمود چنانچہ بعضی گفتند پیش سلطان چسپد
 باید رفت شیرخان گفت کہ محمدخان امیر کلان اوست خاطر او را بجهت
 خاطر من از دست نخواهد داد پس اسے صاحب او بران مشرک گرفت
 کہ بخدمت جنید برلاس کہ از جانب حضرت بابر شاہ حکومت کوٹا ماکپور
 داشت برود و برادرش نظام نیز اسے را پسندیدہ - القصہ شیرخان
 بعد از ارسال رسل و رسائل عہد و قول گرفتہ بلا از دست سلطان

برلاس شتافت و پیشکش بسیار گذرانیده مقرب گردید و از سلطان جنید
 فوج آراسته کمک گرفته بجایگزین خود رفت و محمد خاں سورتاب مقاومت
 نیاورده بکوه ربهتاس گریخت و هر دو پرگنه خود را شیر خاں بایرگنه جوینور
 دیگر پرگنه ات آل نواحی تصرف درآورد و ملکهای را بانواع خدمت گذاری
 نمودن و زردادن دلجویی نمود و با تحت و پرایا لایق بخدمت سلطان بنید
 برلاس فرستاد و اقوام و قبیله خود را که گریخت بکوه درآمده بودند طلب نمود
 بهمیت خوب بهم رسانید و به محمد خاں سوربنیام نمود که عنبر حلی من انتقام
 از برادرال بود شما را بجای عم میدانم از تنگی کوه برآمده پرگنه ات خود را
 متصرف شوند مرا پرگنه ات خود آنچه از خالص سلطان ابراهیم بدست آمده
 بس است محمد خاں سور بجای خود قرار گرفت مرمون منت شیر خاں گردید
 و چون شیر خاں را جمعیت خاطر دست بهم داد نظام برادر خود را در
 جایگزین داشت خود بخدمت سلطان جنید برلاس بیکراه رفت اتفاقاً
 در آن ایام سلطان جنید ببلایمت بابر شاه میرفت او را همراه خویش
 باگره برد شیر خاں ملازمت حضرت فردوس مکانی دریافت داخل
 دولتخواهان شد و در سفر چند مری ملازم رکاب ظفر آنتساب بود و

بیچوں چندنگاہ در لشکر گذرانیده طرح و طور و سلوک و روش مغل را مشاهده کرد
 روزے با یاران خود گفت کہ مغل را از ہندوستان بدر کردن آسان است
 ایشان گفتند بچہ دلیل می گویی۔ گفت بادشاہ ایشان خود معاملات کتر میر
 و با سیدوز را می گذارد و زرا بقتضای رشوت کار کرده حق بادشاہی
 بجانمی آوردند و عیب افغاناں آمنت کہ با ہم نفاق دارند اما اگر مردولت
 مساعدت کند نفاق از میان ایشان بردارم و کار خود بازم یاران او
 برس دایمہ کہ در آن وقت مجال می نمود و خندہ می کردند و تمسخر می نمودند
 تا آنکہ روزے در مجلس فردوس مکانی برس سفرہ طبق مایہ پیش شیرخان
 تہادہ بود و او در خوردن آن خود را عاجز یافت مایہچہ را بر روی نان
 بر آوردہ بجا در ریزہ ساختہ باز در کاسہ کرد و از قاشق خوردن گرفت
 حضرت بابر بادشاہ بریں حال واقف شدہ بمیر خلیفہ گفت کہ این افغان
 غریب کارے کرد و چون از کار ہائے کہ با محمدخان سور کردہ بود مطلع شد
 بتدبیر و زر کی او اشارہ رفت شیرخان از ہم زبانی بادشاہ با مینر خطیب
 آگاہ شدہ این قدر دانست کہ بنظر عبرت منظور است و این معنی عسلادہ
 و اہمہ کہ داشت شدہ ہماں شب از لشکر بادشاہ فرار نمودہ بجا گیر نمود و رفت

و به سلطان حیدر بر لاس نوشت که چون محو خان سور سلطان محمد گفته میخواست
 که بر پرگنات من فوج فرستد منظر بگشته بے نصرت تعجیل بجاکبیر
 شناستم و خود را از مرده و لتخوابان بیرون نمی دانم *الفصل*
 چون شیرخان از طرف نغل مایوس و متوهم شده بود با اتفاق برادر خود
 خود نظام باز پیش محمد سلطان رفت سلطان محمد او را نوازش کرد و با تالیقی
 جلال خان پسرش بطریق اول مقرر و مقرب گشت در آن ایام بحسب تقدیر
 سلطان محمد فوت شده جلال خان پسرش خرد سال بود قائم مقام پر شد
 و والده جلال خان لاد و لکه نام مهات را پیش آمده گرفت با اتفاق شیرخان
 حکم میسراند و در همان زودی مادر جلال خان نیز فوت شده حکومت
 بهار من حیث الاستقلال بشیرخان قرار گرفت و محمد و هم عالم نام از امر
 والی بنگاله که حکومت حاجی پور داشته باشیرخان را بطبع محبت و
 موافقت بهم رسانید و سلطان محمود والی بنگاله از و خاطر دگرگون کرد
 قطب خان حاکم ولایت منگیر را بشخیر ولایت بهار و اتیصال بشیرخان
 و محمد و هم عالم گیل کرد و بشیرخان بهر چند در صلح زود و ملائمت نموده
 فائده نکرده و آخر با اتفاق افغانان دل بر مرگ نهاده قرار بجنگ داد

و چون فریقین بهم رسیدند جنگ عظیم شده قطب خان کشته شد و شیر خاں
 غالب آمد و قیل و نزار و چشم بنگالہ را متصرف گشت و بیش از پیش صاحب
 قوت شده ازین جهت لوہا نیاں از شکست و حسد با شیر خاں در مقام
 نفاق شدند و قصد کشتن او کرده در اں باب با جلال خاں کہ او نیز از
 لوہا نیاں بود و کنگاش کردند و جمیع از متعلقان جلال خاں شیر خاں را
 از اں حال آگاہی بخشیدند شیر خاں بجلال خاں گفت کہ امرای شما
 از روی حسد با من در مقام نفاق اند اگر شما در علاج این امر شی
 نتمایید مرا بضرورت از خدمت شما جدائی اختیار باید کرد جلال خاں
 گفت بدانچه صلاح تو باشد من از اں بیرون نیتیم شیر خاں گفت کہ
 ایشان را دو منرقہ باید ساخت کیے را بنا بر تحصیل زر بچرگنات روانہ باید کرد
 و دیگرے را مقابل حاکم بنگالہ باید فرستاد و بعدہ در محافظت خود بنوسے
 کوشید کہ جلال خاں و لوہا نیاں از دفع او عاجز شده متراد و اند
 کہ بخدمت سلطان محمود والی بنگالہ رفتہ نوکریش اختیار نمایند و ولایت
 بہار را پیشکش نمایند پس لوہا نیاں و جلال خاں شیر خاں را بہ ہانہ
 آنکہ در مقابل نعل باشد در بہار گذاشته خود پیش سلطان محمود رفتند

و او ابراهیم خاں پسر قطب خاں را به ملک داده بر سر شیر خاں فرستاد
 و شیر خاں در قلعه که از گل ساخت بود متحصن شده و هر روز جمعی را
 بچنگ می فرستاد و زرد و خورد می کرد تا آنکه ابراهیم خاں مدد دیگر از حاکم
 خود طلبید - شیر خاں بر طلب ملک مطلع شده مردم خود را بچنگ صفت
 مستعد ساخت و وقت با مدد مردم خود را مهیت نموده از قلعه بیرون آمد
 و لشکر بنگاله هم صفت پیاده و سوار آتش بازی و فیلاں ترتیب داده مهت بله
 نمودند شیر خاں فوجی از مردم خود در برابر ایشان داشته مردم پیاده
 و گزیده را عقب پشته مخفی ساخت و قرار داد که باقی فوج مقابل غنیسم
 تیر اندازی نمایند و پشت داده رو بگریه زنند تا سواران ایشان
 بهجت تعاقب از میان توپخانه برآیند و چون چنین کردند لشکر که مخفی بود
 یکباره حمله آورده و مار از روزگار بنگالیان بر آورد و ابراهیم خاں نیز
 پشت پرکار کرده قتل رسید و جلال خاں نیم جان بنگال با بیرون برده
 به بنگاله رفت و تمامی فیلاں و توپخانه بنگالیان بدست شیر خاں درآمده
 ملک بهار نیز صاف گشت و استعداد شاهیه هم رسید گویند در آن ایام
 تاج خاں نامی از جانب بادشاه ابراهیم لودی ب حکومت قلعه چنار اشتغال داشت

واورا زبے بو لاڈ و ملکہ نام عقیقہ کہ تاج خاں را نہایت محبت یا او بو و پیرا
 تاج خاں کہ از زمان دیگر بودند از کمال رشک و حسد در مقام کشتن لاڈ و ملکہ
 شدہ شبے یکے از پیراں کہ کلاں تراز ہمہ بو و شمشیرے پہ لاڈ و ملکہ اندخت
 و زخم کاری نیامدہ خو غاست کہ لاڈ و ملکہ را کشتند تاج خاں با شمشیر بر سبہ
 خود را بپنجار سانیدہ قصد سپہ کرد چوں سپہ یقین دانست کہ از دست او
 خلاصی ممکن نیست قتل پر بہادرت نمود و شمشیر آں بے سعادت کارگرا قتادہ
 تاج خاں کشتہ شد چوں پسران تاج خاں سر انجام قلعہ و سپاہ تو استند
 نمود ہر آیینہ شیر خاں کہ در ہسنگی بود بریں معنی اطلاع یافتہ میر احمد
 ترکمان کہ عمدہ نوکران تاج خاں و خالوے لاڈ و ملکہ بود در باب تادیب
 پسران بے ادب سخن در میان آورد و بعد آمد و شد رسولان
 قرار براں گرفت کہ شیر خاں لاڈ و ملکہ را در حبالہ بمحاج خود آور دہ قلعہ چنار
 متصرف گردویس شیر خاں عقد بالاڈ و ملکہ نمود قلعہ را مع خزائن و فائن
 متصرف گشت

نظم

چو ہنگام رسیدن در رستگ
 بمروم خود کند کام دل آنہنگ

ازین جا میسراند دیده رانور که نقشاره میسر نبود از دور
 و در خلال این احوال بادشاه محمود بن بادشاه سگندر لودی از صدره
 افواج مسند دوس مکانی با بر بادشاه پناه برانانکا برود با تفاق راناسنکا
 و حسن خاں میواتی و دیگر زمینداران بر سر فردوس مکانی با بر بادشاه
 آمده و در نواحی قصبه جالوه جنگ کرده شکست خورد و پنجاه پنجمه محفل خود ثبت گردید
 و بادشاه محمود در حوائی چیتور روز شنب می آورد اتفاقاً اکثر امرای لودی که
 در ولایت پٹنه اجتماع داشتند کس بطلب بادشاه محمود فرستادند و او آمد
 بسعی امراباز بر مسند حکومت پٹنه نیوس نمود و از انجا لشکر گران بولایت بہا
 درآمد شیر خاں چون دید که افغانان را از متابعت بادشاه محمود چنانچه
 ناچار بملازمت او وقت اطاعت و انقیاد نمود و امرای بادشاه محمود
 ولایت بہار را در میان ہم تقسیم نموده پارہ بہ شیر خاں گذاشتند
 و عذر خواهی نموده گفتند کہ ہر گاہ ولایت چنپور را از تصرف منحل
 بر آوریم باز تمامی ولایت بہار از تو خواهد بود و شیر خاں درین باب
 قول نامہ از بادشاه محمود گرفت و بعد از مدتی بہت سرانجام لشکر حضرت
 جاگیر گرفت بہ سر آمد - درین وقت کہ بادشاه محمود بقصد جنگ منحل

وگرفتند ولایت چنپوری رفت کس بطلب شیرخان فرستاد او جواب نوشت
 کہ متعاقب سرانجام شکر نموده می رسم امرای بادشاہ محمود گفتند شیرخان
 بس محلست و مکالمات آنکہ بجاکیش رفتہ اورا ہراہ گمبیم و بادشاہ محمود
 بالشکر خود متوجہ چنپور شدہ امرای جنت آشیانی کہ در چنپور بودند نواب
 تقاوست نیاوردہ بدر رفتند و چنپور و آل نواحی تبصراف افغانان درآمدہ
 نادولایت مانکپور را ندہ متصرف شدند و در آل وقت حضرت جنت آشیانی
 در نواحی کالنجہ شریف داشتند و غلبہ و طغیان افغانان بمسامع علیہ
 رسید عنان عزیمت بدفع رفع افغانان معطوف ساخت بادشاہ محمود
 و بہن و بایزید و دیگر امرای افغانان در برابر آمدہ مقابلہ نمودند چون شیرخان
 از سرداری و کلاں تری بہن و بایزید و نواب بودہ میخواست کہ خود بزرگ
 شود از روش کار غلبہ مغلان براسے العین مشاہدہ می نمود و خضیب بمیر
 ہند و بیگ کہ از امرای کبار و سپہ سالار مغل بود پینام داد کہ چوں من پرورد
 نعمت فرودس مکانم در وقت جنگ سبب ہزیمت افغانان خواہم شد
 چنانچہ در روز جنگ با فوج خود طرح دادہ بکنارے رفت و جنت آشیانی
 بفتح و فیروزمی اختصاص یافتہ بادشاہ محمود بد حال بولایت پٹنہ رفت

وگوشه گرفته ترک سپاهگری کرد تا آنکه در سنه ۹۴۹ هجری قمری در بولایت اڑیسہ
 رفتہ در آنجا وفات یافت و حنت آشیانی بعد از فتح متوجہ آگرہ شد
 امیر ہند و بیگ را پیش شیر خاں فرستاد کہ قلعہ چنار را بوی سپار و شیر خاں
 در دادن قلعہ عنبر آورد و امیر ہند و بیگ برگشتہ بہلازمت آمد و چون این خبر
 بخت آشیانی رسید متوجہ قلعہ چنار شدہ جمعہ از امرانیشتر فرستاد تا
 قلعہ را محاصرہ نمودند شیر خاں عریضہ ارسال داشت کہ من تیوجہ و
 امداد حضرت فردوس مکانی با بر بادشاہ بہر تب حکومت رسیدہ ام
 و در جنگ بادشاہ محمود و مین و باہزیر سبب فتح آل حضرت شدم
 بادشاہ اگر چہ را بہن مسلم دارد قطب خاں سپر خود را با فوجی بخدمت
 فرستادہ لوازم خدمت گزار می تقدیم رسانم و چون در آن پورش
 غلبہ و استیلاے بہادر شاہ گجراتی بسامع غزو جلال رسیدہ بود در
 وقت مدارالائق نمودہ عرضش بدرجہ قبول افتاد و شیر خاں قطب خاں را
 با عیسیٰ خاں حاجب کہ بمنزلہ وزمداد بود بہلازمت فرستاد و حنت آشیانی
 مراجعت نمودہ بہم بہادر شاہ گجراتی پرداخت الفصہ قطب خاں با پانصد
 سوار و رکاب آل حضرت بود لیکن از گجرات گریخت پیش پرادو در دست

شیرخان فرصت یافته ولایتِ بهار را مصفا ساخت و لشکر به بنگاله کشید
 امرای بنگاله در مقامِ محافظتِ گدھی مشدہ یکماه جنگ کردند آخر الامر
 گدھی بتصرفِ شیرخان درآمد بولایتِ بنگاله رفت و بادشاہ محمود بنگالی
 طاقتِ جنگ نیاورده در حصارِ کور متحصن شد و شیرخان مدتی بمحاصره
 مشغول گشته چون یکے از زمیندارانِ بهار رفتہ آنگیختہ بود بجانبِ بہار برگشت
 و خواصِ خاں و دیگر امرای خود را بہ تخمینِ بنگاله گذاشت و چون مدتِ محارم
 بطول انجامید و غلہ در شہر تالیافت شد ناچار سلطان محمود از راهِ کشتی
 گرینختہ ساجی پور رفت و شیرخان خاطر از رفتنہ و فساد جمع ساختہ
 دنبالِ سلطان محمود نمودہ اولاً علاجِ جنگ کردہ زخمی از معرکہ گرینختہ و بنگاله
 بتصرفِ شیرخان درآمد عسردسِ آلِ مملکت را در آغوش کشید و چون
 جنتِ آشیانی از سفرِ کجراتِ معاودت نمودہ باگرہ آمد و فتحِ شیرخان را
 اہم دانستہ رایاتِ جہاں کثابطرفِ چٹار بجرکت درآمد جلالِ خاں
 در قلعہ چٹار بود و غازی خاں سور و جمعے دیگر را بخواست قلعہ گذاشتہ
 خود بجانبِ کوہستان چہار کھنڈ رفت و چون شش ماه از محاصره
 قلعہ چٹار گذشت رویِ ہاں کہ صاحبِ ہتھام توپچنانہ بادشاہی بود

در دریا سر کوهها ساخت قلعه بصره و سپاه مغل در آمد و پادشاه محمود
 که زخم سردار از معرکه شیر خاں گریخته بود درین وقت بملازمست پادشاه
 مشرف شد جنت آشیانی دوست بیگ را در قلعه گذاشته متوجه شیر خاں
 شده و او جلال خاں و خواص خاں و اکثر لشکر خود را بمحافظت گذاهی که
 سرحد بنگاله است فرستاد و جنت آشیانی بها نگیر قلی بیگ و دیگر امر را پیشتر
 روانه فرستاد و جلال خاں و خواص خاں که در گذشته بودند با ایشان
 جنگ کرده غالب آمدند جنت آشیانی دیگر بار افواج فرستاد و خود نیز از
 عقب سرعت رسید و فتح گدھی شده جلال خاں بیشتر بدر رفت شیخون
 جنت آشیانی از گدھی گذشت شیر خاں شهر کور را خالی کرده بجانب
 چهار کهند رفت و بواسطه قرب و جوار در اندیشه تسخیر قلعه ریتاس گردید
 تا زن و فرزند خود را و را بجا گذاشته بفرارغ بال و اقلیم ستانی و جنگ جنت آشیانی
 پردازد و ازان که گرفتن آن قلعه بجز قهر و استکان عقلی نداشت متوسل بترتیب
 بدامن حیل و تدبیر گشته کسان نزد راجه آل حسن نمک اساس که راجه
 هرکشن نام داشت فرستاده پیغام کرد که ولایت بهار بغایت نمکت و لشکر
 بسیار نزد من جمع آمده ازیں سبب امداد تسخیر ولایت بنگاله دارم و خاطر

بسبب قرب و جوار مغالان جمع نیت کنوں اعتماد بریاری و دوستی تو کرد
 اہل و عیال خود و سپاہیانِ خود را میخواستیم کہ بقلمہ تو فرستیم و بخاطر جمع
 بہرنگالہ درآیم راجہ از قبولِ این ملتس سر باز زد و شیرخان دیگر بارہ مردم
 سخندان مع تحف و ہدایا بخدمتِ راجہ و کلا سے اور فرستادہ پیغام نمود
 کہ بجز عورات و خزانہ چیز سے دیگر نخواہیم فرستادہ اگر فتح بنگالہ نصیب شدہ
 بسلامت معاہدت نمودم اداسے حق شفقت شما براچی خواہم کرد و
 اگر قضیہ بعکس باشد بار سے عیال و اموال من نزد شما ماند نہ برست مغالان
 کہ دشمنِ ستدیم انداختہ راجہ آل حصار بطبع آنکہ حسن زمانہ باد آور و پیش
 می آید قبول کرد و شیرخان ہزار ڈولی ترتیب داد و بطریقے کہ در سہندوستا
 عورات را از جائے بجائے در ڈولی نشانیدہ و برقع انداختہ می برند
 در ہر ڈولی بجائے زننے دو مرد مر دانہ در آورده و پانصسد کس دیگر را
 بردوشن مزدورانِ بدرہ بر سر نہادہ پو پستی بجائے عصا و دست
 ہر کدام دادہ پیاسے قلعہ فرستاد چون و چہ شد ڈولی کہ پیش می برند
 جمعے از پیرزالاں نشانہ بود و خواہہ سہرا باں نیز ہمراہ بودند راجہ و متعلقان
 غافل مطلق شدہ تفحص و تجسس نمودند و مال و منال را خاک خود تھور کردند

وہر بالا بردن تعمیل نمودند و بعد از آنکہ ڈولہا کے تھوٹلی کہ راجہ پرانے آہنا
تین کو دہ بدور سید نہ کہہ گرگان ڈولی نشیں کہ راجہ ایشان رازن تصور کردہ
باشمشیر بای آہنختہ مروانہ بدر دویدند و مروان پول سیاہ را کہ مانند
زیر سرخ بر سروا شتند افگندہ چو ہبا علم کردند دروے بدر وازہ آوزوہ
باراجہ ہر کشن و مخصوصان او کہ در کمال غفلت بودند بجنگ پیوستند
وراں اثنا شیر خاں کہ لشکر خود را استعداد و کمل کردہ گوشس بر آواز بوز
خود را بشتاب سحاب بدر واز ہار سانید و چون در وازہ را کشادہ دید
با اکثر مردم خود پیروں درآمد و راجہ ہر کشن کہ با جمعے از مخصوصان خود
مخلفہ بجنگ ایستاد و آخر چون دانست کہ کار از دست رفتہ است در وازہ
عقب قلعہ را کشادہ ہزار شقت نیم جانے بتنگ پابیروں بردوشل
رہتاس قلعہ کہ در ربع مسکون نظیر ندارد با حزن ان و وفائن بایں
سہولت بتصرف شیر خاں درآمد قبل ازاں در تنوات سابقہ تصیر خاں
فاروقی حاکم خاندیس ہمیں مکہ و تدبیر قلعہ اسیر را از اسما ہیر گرفتہ بود
و رہتاس بے مالغہ و اغراق در استحکام بجہے ست کہ ماسنہ ان
ربع مسکون مانند آل نشان نمی دہند القصد اکثر قباع و قلعہ

ہندوستان بنظر مولف وراآئدہ است اما ہجور بہتاس قلعہ دیدہ نشدہ
 الغرض دزخوالی قلعہ بہار برزہ کو سہے رفیع واقع شدہ در عرض مطول
 زیادہ از پنج کورہ واز دامن کورہ تا دروازہ قلعہ یک کورہ راہ بیشترست و
 واکثر اکٹہ انحصار سپہ آٹا چشمہاے آب خوشگوار موجودست بلکہ در
 مکانے کہ چاہ میکنند بعد از حفر یک ذراع یا دہ ذراع چشمہ آب شیریں
 پدیدار می گردد و بہر کہ نظر بران قلعہ می افتد بے اختیار بر زبان می آورد
 کہ از بدیع صنایع آفریدگارست و بنا بر آنکہ طائر بہت بیج یک از بادشاہا
 عالمی مقدار در ہواے تدبیر تنخیر آل قلعہ پرواز نکرده بود تبصرہ شیرخان
 در آما افغانان قوی دل شدہ اہل و عیال خود در ان قلعہ در آوردہ بسباب
 قلعہ داری بروجہ اتم سامان نمودند۔

بیت

بچارہ کشادہ شود کارِ سحت بہت برآید بہار اندوخت
 و جنت آشیانی مدت سہ ماہ در شہر کور کہ در کتب سلف بہ گفتنی مذکورست
 توقف نمودہ بعیش و عشرت گذرانید دریں وقت خبر رسید کہ ہندال مرزا
 در آگرہ و میوات علم یعنی و مخالفت افراسختہ خطبہ بنام خود خواندہ شیخ بہلول

بقفل رسانید آن حضرت جہانگیر قلی بیگ را با پنج ہزار سوار انتخبانی در
 کورگداشتہ مزاحمت فرمودہ چون لشکر بادشاہی از کثرت باران و گل و لالہ
 بیہ سامان شدہ اکثر سپاہیان تھط شدہ بودند نہایت سستی
 بحال مردم راہ یافتہ بود شیرخان فرصت غنیمت شمرده بالشکرے زیادہ
 از مور و ملخ بر سر راہ آردہ و در فواجی جو سار مقابلہ نمودہ و گرو لشکر خود
 قلعہ ساختہ نشست و بعد از رسل و رسائل شیخ خلیل نام شخصے را کہ مرشد خود
 میدانت بخدمت منبت آشیانی فرستادہ پیغام داد کہ ولایت بہار را تا کہ
 بتصرف اولیای دولت گذارستہ خطبہ و سکہ بنام امی آنحضرت می سازم
 نظر میں چون مقدمہ صلح قرار گرفت لشکر بیان بادشاہی نسبت بدیگر روز ہا
 بید غدغہ شدہ نہ آب چوسار را بیل بستہ در فکر عبور گشتند شیرخان ایشان
 غافل یافتہ وقت شب ایٹار فرمود و قریب بصبح در سہ ۹۲۶ ہجری
 شش بالشکرے آراستہ و فیلان کوہ پیکر بجاگس آمد فواج بادشاہی را فرصت
 ترتیب نشدہ شکست افتادہ و حنت آشیانی در کمال پدیشانی متوجہ آگرہ شدہ۔

بیت

ہمہ سال گوہر نہ خیر تو رنگ گئے صلح ساز و جہاں گاہ جنگ

و شیر خاں مراجعت نموده برنگالہ رفت و جہانگیر قلی بیگ با لشکر کے کہ در آنجا
 بودند بر فحاشت با او جنگ کرده چون زور کے نہ داشتند خود را علیٰ تیغ
 شیر خاں ساختند۔ و شیر خاں خود را شیر شاہ خطاب دادہ سکہ و خطبہ
 بنام خود ساخت و سال دیگر با غلبہ و شوکت تمام متوجہ آگرہ شد و در نزق
 کہ بیگانہ را یگانہ باید ساخت کا مران مرزا از خدمت جنت آشیانی جدا شد
 بہ لاہور رفت، و امر کے چغتائی بران سبب کہ یاد شاہ ترمیت ترکماناں
 می نماید و در عزت ایشان می کوشد نفاق کردہ بنیاد مخالفت نهادند چنانکہ
 گذشت با وجود این حال جنت آشیانی از آگرہ ببلوچ تٹافہ از آب گنگ
 گذشت و درین محل لشکر مغل بسد ہزار و لشکر افغاناں پنج ہزار سوار
 میرسد با بجلہ در روز عاشور و ۱۰ صدمہ و پہل و ہفت لشکر مغل کوچ کردہ
 ارادہ فرود آمدن منزل داشتند کہ شیر شاہ صفت آراستہ بجنگ پیش آمد
 و لشکر مغل بے جنگ ہزیمت یافتہ جنت آشیانی در آب اسپ انداخت
 و بہ جنت تمام ہر آمدہ متوجہ لاہور شد و چون شیر شاہ تالاہور تٹافہ
 جت آشیانی بجانب سندھ روان شد و شیر شاہ تا خوشاب و نبال
 نمودہ و اسمعیل خاں و عنازی خاں و فتح تٹاں بلوچ دوانی کہ سردار

طائفہ بلوچ بودند آمدہ شیر شاہ را دیدند و شیر شاہ کو ہستان منڈ
 و حوالی کوہ بالناٹ را ملاحظہ کردہ درجائے کہ قلعہ ضرور بود طبع قلعہ
 انداخت و موسوم بر ہتاس کرد و درین وقت خواص خاں غلام خود را
 کہ بسعی و مردانگی اوز ماہم یاد شاہی بکف آورده بود امیر الامرا گردانید
 عشر ہماک محروسہ باقطاع و سے مقرر فرمود اورا باہمیت خاں نیاز
 و لشکر سے بسیار و رانجا گذاشتہ بجانب ہندوستان مراجعت کرد و
 چوں باگرہ رسید شنید کہ خضر خاں شروانی کہ از جانب او حاکم بنگالہ
 بود دختر سلطان محمود بنگالی را بعزت و آورده و نشست و برخاستہ
 بطریق بادشاہان سلوک می نماید شیر شاہ گفت علاج واقعہ پیش از وقوع
 باید کرد پس این مهم را واجب دانستہ بجانب بنگالہ نہضت فرمودہ خضر خاں
 شیروانی با استقبال آمدہ مجوس گشت و شیر شاہ ولایت بنگالہ را بچند کسر
 قسمت نمودہ ملوک طوائف ساخت و قاضی فضل را کہ از علمائے ولایت
 کردہ بود بجن دیانت و امانت انصاف داشت دور السنہ و اثواہ تہاضو
 فصیح مذکورست امین ولایت گردانیدہ صلاح و فساد ملک را در قبضہ
 اقتدار او گذاشت و مراجعت نمودہ بہ اگرہ آمدہ و در سنہ ۹۴۹ ہجری قمری و نہ

بعزم تسخیر ولایت مالوہ حرکت کرد چون بگو الیا رسید شجاع خاں افغان
 کہ از امر اے او بود بیشتر از محاصرہ قلعہ گوالیا تعیین شدہ بود و ابو القاسم
 بیگ را کہ از قبل جنت آشیانی و قلعہ بود بر آوردہ قلعہ را تصرف دیوانیا
 شیر شاہی در آورد و شیر شاہ چون مالوہ رسید ملو خاں حاکم مالوہ کہ از
 علما مان سلاطین خلیج بود از راہ صلح درآمدہ بے طلب با یلغار آمد و او را ویرہ و
 ہم بعد از چند روز از سہرا سے کہ بر خاطر او استیلا یافت را و فرار پیش گرفت و
 شیر شاہ حاجی خان را بجکومت مالوہ گذاشتہ و شجاعت خاں را نیز در سرک
 سیواس جاگیر دادہ ہما نجا گذاشت و خود متوجہ رن تہنور گردید و ملو خاں بعد
 رفتن شیر شاہ باز مالوہ آمد و با حاجی خاں و شجاعت خاں جنگ کرد و شکست
 یافتہ بدر رفت و چون فتح بنام شجاعت خاں شدہ بود شیر شاہ حاجی خاں
 طلبیدہ حکومت مالوہ بر شجاعت خاں مسلم داشت و خود بنواحی رن تہنور رسید
 و ایلیان چرب زبان فرستادہ قلعہ را از گمانت گمان سلطان محمود دودی
 بصلح گرفت و از انجا لگہ آمہ گویند چون خبر جنگ و فرار ملو خاں بشیر شاہ
 رسید در بدہیہ ایں مصرع خواند - ع

باماچہ کرد و ویری ملو غلام گیدی

و شیخ عبدالحی و شیخ جمالی مصری دیگر گفت - مصرعه

قولیت مصطفیٰ رالاخیر فی علیہ ی

باجملہ شیر شاہ مدت یک سال در آگرہ قرار گرفت سر انجام لشکر و ملک نمود
 ہیبت خاں حکم فرستاد کہ ملتان را از تصرف بلوچاں بر آورد و او فرست
 یا فتح خاں بلوچ جنگ کرد و غالب گشت ملتان را مستقر ساخت و شیر شاہ
 رعایت او کرده و سے را خطاب اعظم ہمایوں داد و در ششہ ہنصد ہنجاہ
 پورن مل و در راجہ سلطنتی پور میہ در قلعہ را سپین علم غلبہ استیلا افزائشہ اکثر پگنات
 آن نواحی را تصرف شد ازین سبب عرق حیمت شیر شاہی بحرکت درآمد
 بنسخیر قلعہ را نہیں پرداخت و چون مدت محاصره باشند اکتسید شیر شاہ
 سخن صلح در میان آورده با پورن مل عہد و پیمان بہت کہ با وضو جاننی
 نرساند و پورن مل بازن و منہ زہند چہار ہزار را چہوت نامی از قلعہ بر آمدہ
 بیرون منزل کرد و از علماسے وقت میرزا رفیع الدین صفوی با وجود عہد
 پیمان فتویٰ القتل پورن مل داد شیر شاہ تمام لشکر و فیلاں کہہ پیکر آراستہ
 بر سر ہونہل فرستاد تا از اطراف لشکر او در میان گرفتند پورن مل در اچوتان ل
 بر برگ ہنادرہ کارستانی کردند کہ داستان رستم و اسفندیار باز ہم شد

و پروانہ وار خود را بردم تیغ و تیسر و دندان فیل بے محابا بدانساں زوندکے
 جملہ بازن و فرزند خود را کشتند و سوختند و شیر شاہ مراجعت نموده باگرہ آمد و
 چند ماہ قرار گرفت و بنازیگی سردار انجام لشکر نموده متوجہ تفسیر و ولایت مارواڑ گزید
 و در ہر منزل گرد لشکر را بخدمت و قلعہ استحکام میزد و لوازم حسرم و احتیاط
 بتقدیم میرسانید و چون بزین ریگستان رسید و بہن قلعہ متقدّر گشت بفر
 صائب و اندیشہ دست بفرمود تا جو الہا بریگ ساختہ بالاے ہم می گزاشتند
 و قلعہ می ساختند اول بر سر مالدیو کہ حکومت ولایت ناگور وجود چھوڑت
 و در میان راہاے ہندوستان بکثرت لشکر و حشم ممتاز بود رفت و قوسب
 پنجاہ نہار سوار را بچوت دظل را یت راے مالدیو جمع گشتہ مدت یک ماہ
 در نواحی اجمیر و برابر شیر شاہ نشست و ہچکچام در جنگ پیشدستی نمی نمودند
 و شیر شاہ جمعیت اورا بخاطر آوردہ از آمدن خود پشیمان گشت و چون مالدیو وارث
 آل مملکت نبود بلکہ خسروج نمودہ بقلب راہاے آل حدود را مغلوب تخت
 بود ہر آئینہ را ہا فرصت یافتہ نزد شیر شاہ آمدند و میثورت خیر شاہ کتابات
 از زبان اراے مالدیو بخط ہندی بہ شیر شاہ نوشتند کہ ما بنا بر ضرورت
 دریں مدت اطاعت مالدیو می کردیم و بچھاے او ساختہ قنظر لطیفہ عقلی بودیم

انقدر نیکو مثل تو بادشاه است متوجه این صوب گشت تا انتقام چندین ساله را
 ما را از او بکشد پس هرگاه لشکر ظفر اثر اسلام نزدیک برسد ما از راجه مالده
 جدا شده بموکب عالی ملحق می گردیم و برونق بهمان سکا تیب نیز از زبان شیر شاه
 نوشته که انشاء الله تعالی العبد از فتح و مغلوبیت مالده و شما را معزز و مکرم
 داشته جمیع اقطاع موروثی آبا و اجداد شما از زانی میسر ام باید که
 خاطر جمع داشته در اظهار لوازم و ولتخواهی خود را معاف نداری پس
 آن کتاب است مقرر را بطاعت اخیل بدست مالده و اندر خستند و مالده یوکه همیشه
 از زمین ران امرای خود اندیشه و دفعه در خاطر داشت از مطالعه کتاب
 هزار سال شده با آنکه سه چهار منزل بقصد جنگ پیش آمده بود توقف نمود و
 کوهنیا نام که از امرای او بکثرت سپاه و وفور شیخاعت از همه مردم امتیاز داشت
 در پیش رفتن و جنگ کردن مبالغه بسیار بجای آورد و چون یکی از کتابات
 بنام کوهنیا بود و یقین مالده یوش بر که او برای مصلحت خود ترغیب قتال می نماید
 تو همش زیاد شده عازم مراجعت گشت و کوهنیا و دیگر امرای او بچسبند
 نصیحت کردند و سودمند نیفتاد و ایشان چون برنمون کتابات میل آمیز
 شیر شاه مطلع شدند از تمتم بیوفالی که در مذهب همه کس خصوص راجه پوتان

اھیل انگ و عارست اندیشیدہ باتفاق مالدیو گفتند کہ دیو نتخواہی اھل اہل
 ماچوں محمول برنفاق می شود واجب و لازم است کہ براس دفع مظنہ تو
 باشیر شاہ چنداں حرب نہایم کہ فتح کنیم یا کشتہ شویم و با این مسترار داد
 خواہی نتخواہی وداع کردہ وقت شب کہ مالدیو کوچ کردہ یولایت دور دست
 خود رفت کو نہیا و دیگر امر اسے بزرگ بادہ دوازوہ ہزار سوار کہ در سبب معارک
 از ایشان آثار مردانگی بظہور رسیدہ بود بمسزم شہون بجانب لشکر شیر شاہ
 روان شدند و راہ غلط کردہ در روز بہ لشکر گاو شیر شاہ رسیدند و از کمال
 حمیت و غیرت بافغانان کہ بے اغراق ہشتاد ہزار سوار بودند بجنگ ایستاد
 مصاف دادند و کشتہ افواج افغانہ را بر ہم زوہ نزدیک باں رسیدہ بود
 کہ شیر شاہ فرار نماید ناگاہ یکے از امر اسے عمدہ افغانان موسوم بجلال خاں
 جلوانی و معروف بہ شجاعت و کار دانی بالشکر تازہ زور رسید و ہم از گور راہ
 بر راجپوتان حملہ آوردہ سلاک جمعیت ایشان را از ہم پاشید و کو نہیا و
 دیگر راجپوتان کشتہ شدند و شیر شاہ بر کشتہ تیسرین شدہ بود ظفر یافتہ
 بر زبان آورد کہ براسے یک مشت ارزن بادشاہی ہندوستان را بر باد
 دادہ بودیم چہ در ملک مالدیو بسبب کثرت ریگ و کمی آب مثل دیگر ممالک

هندوستان گندم و جو و نخود و نیشکر و تنبول و برنج خوب نمی شود و اکثر
 مزروعات ایشان ارزن است که بزبان هندی آن را باجرا گویند و نیز
 مالدیو از جنگب امرای بیگناه و قتل ایشان بتزویر و حیلۀ افغانان مطلع
 شده تا سف بیار خورد و ناکام بکوہستان جو دھپور گریخت و شیر شاه
 بعد ازین فتح که نہ در خور بازوے او بود قلعہ چنور رفتہ بصلح گرفت و حجت
 کرده بہ رنہتور آمد و چون قلعہ رنہتور را بجایگسیر عادل خاں پسر
 بزرگ خود داده بود عادل خاں چند روز نصرت گرفت تا سیر قلعہ و
 سراخجام آزو قہ نموده متعاقب آمد و شیر شاه از آنجا بجانب قلعہ کالنجر
 کہ محکم ترین قلاع ہندوستان است نہضت کردہ و راجہ کالنجر بواسطہ
 برہمدی کہ در باب پورن مل دیدہ بود اطاعت کردہ در مقام مخالفت نشد
 شیر شاہ قلعہ رامکزوار در میان گرفتہ باختر نقب و سرکوب و سا باط
 اشتغال نمود و چون سا باط بقلعہ رسید شیر شاہ از اطراف جنگ اندخت
 و در جای کہ خود ایستادہ بود مردمان حقماے پروازی تنگ باندرون
 قلعہ می انداختند اتفاقاً یک حقہ بردیوار قلعہ خوردہ برگشت و تکتہ در میان
 حقماے دیگر افتادہ آتش در گرفتہ شیر شاہ با شیخ خلیل مرشد خود

و ملا نظام و دانشمند و دریاخان شروانی سوختند و شیر شاه بآں حالت
 خود را ببحر چل رسانید و هر لحظه که نفس می کشید و شعور بهم میرسانید فریاد کرد
 لشکر را بجنگ ترغیب می نمود و مقرر بان خود را بتاکید و اتهام تمام جنگ
 می فرستاد در آخر آن روز که دوازدهم ربيع الاول ۹۵۲ هجری تصد و پنجاه
 و دو بود و غیر فتح قلعه شنیده و در بعیت حیات سپرد.

نظم

ز روزگار همین حالتی پند آمد که خوب در زشت پرو نیک در گذردیم
 بین صحیفه مینا ز خانه خورشید نگاشته سخن خوش آبا ب زدیم
 که است پرو ملت ده روزه گشته متظهر باش غسره که از تو بزرگتر دیدیم
 شیر شاه پانزده سال در امارت گذرانید و پنج سال با دشا هی بلاد هندوستان
 کرد و معتدل و تدبیر صائب امتیاز تمام داشت و آثار پندیده بسیار گذاشت چنانچه
 از بنگاله دست مارگاؤں تا آب سنده که با آب نیلاب اشتهار دارد یک هزار
 و پانصد کرده است و در هر یک گروه سراسر ساخته چاه و مسجد از خشت پخته
 و گچ پذیرا خست موزن و مقری و امامی مقرر نموده آنهارا از وظیفه معین کرد و
 در هر سربیک دروازه طعام پخته و خام براس مسلمانان دروازه دیگر گذاشت

برائے ہندوؤں مقرر ہوئی کہ وائٹ میرسا نیند تا سا فران عسرت نہ کشیدہ بنند
 و در ہر سردا سپ بام کہ بزبان ہندی ڈاک گویند۔ بجاہ داشتہ کہ ہر روز
 خبر نیلاب واقصاے بنگالہ باومی رسید و دریں راہ ہر دو جانب خیابا
 از درختان میوہ دار از قسم کھرنی و جامون وغیرہ نہال نشانیدہ بود کہ خلایق
 در سایہ اش آمد و شرمی کردند و ہمیں طریق از اگرہ تاسند کہ سی صد
 کروہ ست درخت میوہ دار بر پا کردہ بود و سردا سجد ساختہ و در عیش
 اینت بہر تہ بود کہ مستردین در صبح او سیا باں ہر جامی رسید تا از کالا
 خود اندیشہ نہ کردہ بفرغت می غنودند گویند اگر اسلے با سپہے پر از طلا
 در صبح اشما خواب کردے حاجت با سیاں اصلا نبودے شیر شاہ
 ہر گاہ کہ ریش سفید خود را در آئینہ دیدے گفتے کہ دولت و شاہی نزدیک
 بوقت شام بمن ردے آوردہ پس دریں باب تاسنت بسیار خوردے
 و شعر مضحکہانہ و ہندوستانیانہ گفتے۔ القصہ این بیت سچ نیکد ماسے اوست

بیت

شہ اللہ باقی ترا بادائیم ہماں شیر شہ بن جن سورتا
 اکثر اوقات خود را صرف کارِ خلایق کردے و سرانجام سپاہ و تیار رعایا

یواهی نمودے و بر طریقی عدل و داد استقامت داشتے۔ بیت
 پس از مرگ ہر کس بزوانم ماند ہسانا کہ در زندگی کام ماند
 و شاعرے تاریخ فوت او گفتمہ۔ قطعہ
 شیر شاہ ہے کہ از مہا بیت او شیر و بز آسب را بہم می خورد
 چون برفت از جہاں برار بقا گشت تاریخ او از آلتش مرد

ذکر سلطنت سلیم شاہ بن ششیرہ افغان سور

در وقتیکہ شیر شاہ فوت شد عادل خان پسر بزرگ او کہ دلیسر بود در رن
 قصبہ پور و پسر نرد او جلال خان در قصبہ ریوان از توابع پٹنہ بود و او را چون
 دیدند کہ عادل خان دورست و در وجود حاکم ضروری باشد کس بطلب جلال خان
 فرستادند و او در پنج روز خود را بار دوسے شاہی رسانیدہ سعی عیسیٰ خاصنا
 و دیگر امر او را تاریخ پانزدہم ماہ ربیع الاول ۹۵۴ھ ہنجد و پنجاہ و ہپار روپا
 قاعدہ کالنجر جلوس فرمودہ مخاطب یا سلام شاہ گشت و بر زبانہا سلیم شاہ مذکورست
 القصدہ چون سلیم شاہ قائم مقام پر شد بہ برادر بزرگ کہ عادل خان باشد
 عرضہ داشت نوشتہ اظہار کرد کہ چون شما دور بودید و من نزدیک سبب

تسکین فتنہ تا آمدن شما محافظت انکر نمودم و مرا بجز اطاعت و فرمانبرداری
 شما چاره نیست و از کالنجرتو حبیہ اگر ہ شدہ چون بواجی قصبہ کوڑھ رسید
 خواص خاں از جاگیسرخود آمدہ ملازمت نمود و بست ازگی تہن جلوس ترتیب
 کردہ باز سلیم شاہ را با اتفاق امر بر تخت سلطنت اجلاس داد و بعد از اس
 سلیم شاہ بمقتضای دنیا داری مکتوبے دیگر بجانب عادل خاں نوشت و
 اظهار محبت کردہ طالب ملاقات گشت و عادل خاں بامر اس سلیم شاہ
 کہ قطب خاں نائب و عیسیٰ خاں نیازی و خواص حسان و جلال خاں
 جلوانی باشند تظہی نمود کہ شما در آمدن سن چہ صلاح چہینید و سلیم شاہ
 ہم نگاشت کہ اگر این چہا کس آردہ مراتلی نمایند می آیم سلیم شاہ اس چہا کس
 رازد عادل خاں فرستاد و ایشان بہد و قول تسلای عادل حسان نمودہ
 فتراد و اندکہ در ملاقات اول اورا نصحت دہند و بہر کجا از ہند و ستان
 جاگیسرخو بہر بگیرد اول خاں باقتضای آہناتو حبیہ اگر ہ شدہ چون بقصبہ
 سیکری کہ بالفعل بتبع پوراشتمار دارد رسید سلیم شاہ در شکار بود
 این خبر شنید و بجاک کہ بجزت ملاقات آراستہ بودند استقبال
 نمودہ ملاقات کرد و آثار محبت برادری از طرفین ظاہر شدہ ملاحظہ بانہم گشتند

و متوجه آگره شدند سلیم شاه قدر نسبت برادرانندیشیده قرار داده بود که از مردم او بیش از دو کس در قلع آگره با عادل خان نگذرانند لیکن در روز از مردم او متنع نشده جمعی کثیر درآمدند و اندیشه و تدبیر سلیم شاه نسبت برآمده با ضرورت اظهار ملامت نموده و چپا پلوسی کرد و گفت که تا حال من افغانان سرکش و بی سرانجام داشتم آینه آسمان را بومی سپارم و دست او گرفته بر تخت نشاند و بنیاد چپا پلوسی کرد عادل خان چون عیاش و فراغت جوے بود و رو باد بازی و مکر سلیم شاه را می دانست قبول نکرد برخاست و سلیم شاه را بر تخت نشانیده اول خود سلام کرد و مبارکباد بادشاهی گفت آنگاه از امر اهری که مبارکباد گفت لوازم شمار و ایثار بقدم رسانیدند و هم در آن مجلس قطب خان نایب و عیسی خان نیازی و خواص خان عرض کردند که قول و عهد که در میان آمد اینست که در ملاقات اول عادل خان را رخصت داده بیازد و توابع بجایگش مقرر شود و سلیم شاه قبول نموده عادل خان را رخصت بیان داد و عیسی خان نیازی و خواص خان را همراه کرد بعد از دو سه ماه سلیم شاه غازی محلی را که از مهران مستربان بود با جولان طلبا فرستاد

که عادل خاں را گرفت و مقید نموده بسیار و عادل خاں این خبر شنید
 نزد خواص خاں که در سیوات بود رفت و از نقض عهد سلیم شاه اعلام کرد
 بنالید و خواص خاں را دل بهم برآمد و غازی محلی را طلبید
 و بهمان جولان را بر پایش نهاده لوائی مخالفت برافراشت و با مراکے
 که همراه سلیم شاه بودند خطمانوشته بانو و متفق ساخت و با اتفاق
 عادل خاں بالنگر گراں متوجه اگره شد و قطب خاں ناسب و
 عیسی خاں نیازی که در قول و عهد داخل بودند از سلیم شاه رنجیده
 به عادل خاں نیز ترغیبات نوشتند و قرار داد چنین شد که پاره از شب
 باقی باشد که عادل خاں خود را با گره رساند تا مردم بے حجاب مانع
 از سلیم شاه جدا شده پیش او نمانند و اتفاقاً عادل خاں و خواص خاں
 چون بقیه سیکری دوازده کروسه از گره است رسیدند بلاقه سیاحت
 که از مشایخ وقت بودند رفتند و چون شب برات بود خواص خاں بجهت
 نماز سه که در آن شب مقررست توقف و ابهال حاصل شده چاشمشگاه
 بنوا حوی آگره رسیدند سلیم شاه از طرف آمدن آگاه شده منتظر پوار
 بقطب خاں ناسب و عیسی خاں نیازی و دیگر امر گفت که اگر از من جدا

عادل خاں بدعہدی واقع شدہ بود خواص خاں و عیسیٰ خاں چسراہین
اعلام نکرند تا سن از اندیشہ فاسد باز آیم قطب خاں اضطراب
سلیم شاہ دیدہ گفت با کہ نیست ہنوز کار از علاج بیرون نشدہ است
تشکین این فتنہ را من متعمد سلیم شاہ قطب خاں ناسب و دیگر امرا را
کہ فی الجملہ اتفاق با عادل خاں داشتند بہمانہ آکہ رفتہ حرف صلح و
صلح در میان آمد رخصت نمودہ کہ نزد عادل خاں بروند و قصہ او
این بود کہ آں جماعت را از خود دور کردہ بچانب قلعہ جہت دست آوردن
خندانہ فرار نماید و دیگر بارہ سامان و استعداد لشکر نمودہ بکار جنگ و محاربہ
پیر و از عیسیٰ خاں نیازی اورا ازین امر نہی کردہ گفت ترا بر دیگر مردم اعتماد
نیست وہ ہزار کس انغانان قرملی و غیرہ از ایام شاہزادگی نوکر خاصہ
تواند و خود محل اعتماد ہستند با وجودہ این قدرت و کنت امر عجیب است کہ
تکلیب بر دولت خدا داد و فی ثنائی و سرار بر فرار اختیار می کنی و امر
بہر چند کہ مخالفت باطنی داشته باشند نزد غنیم فرستادن از سرزم
و اہمیا با بیرون ستاپس لائق آن است کہ خود بنفسہ بر تمام لشکر ہفت ہز
بمیدان کارزار در آئی و پاسے نبات محکم ثنائی کہ ہمیشہ کس و حضور تو

بجانب مخالف نخواهد رفت سلیم شاه ازین سخن قوی دل گشته قرار بر استقامت
 او و قطب خان نائب و دیگران را که نصحت داد و بود باز طلبیده گفت که
 من بدست خود شما را چگونه بنهیم سپارم شاید که بدی و در حق شما
 بیگانه شود و بعد از آن آماده حرب شده از شهر برآمد و در میدان ایستاد
 مردمانی که بعد از آن زبان داشتند سلیم شاه را و معرکه دیده از شهر
 داخل بیابان شدند و در نظر هر بنده ایگره جنگ واقع شده تا سید
 آسمانی سلیم شاه را نوازش فرمود و سنگ تفرقه و جمعیت عادل خان
 و خواص خان انداخت چنانچه خواص خان و عیسی خان نیازی
 بیوات رفتند و عادل خان تنها به پیته رفت و ناپیدا شد چنانکه از
 احوال او هیچکس خبر نیافت و ندانست که مالش چه شد بعد سلیم شاه
 عقب خواص خان و عیسی خان نیازی لشکر تعیین نمود و در فیسر و زوپور
 جنگ شده شکست بر لشکر سلیم شاه افتاد پس از آن چون نویسنده دیگر لشکر
 رسید خواص خان و عیسی خان تا سید نیار رود بجانب کما یون رفتند
 سلیم شاه قطب خان تا سید و سید دیگر را بر سید ایستان تعیین کرد و او فرست
 در وامن کوه کما یون قرار گرفت و در آنم وامن کوه را تا خربت و تاراج نموده

خراب می ساخت درین وقت سلیم شاه خود بطرف چٹار عزمیت نموده
 در اثناے راه جلال خاں جلوانی و برادرش را بسبب انفاقے که با عا دل خاں
 داشتند گرفته بقتل رسانید و بچٹار رسیدہ حنزانہ را بر آورد و بہ گوالیار
 فرستادہ خود بہ آگرہ مراجعت نمود و چون قطب خاں و طلب میدان عادل خاں
 و احدیث فتنہ و آسنل بود از ہم و بہر اسے که در باطن داشت از دامن
 کوه کمایوں نسرار نموده بہ لاہور پیش ہیبت خاں نیازی المناطیب با عظم ہمایوں
 رفت سلیم شاه با عظم ہمایوں حکم فرستادہ قطب خاں نائب را طلب نمود
 اعظم ہمایوں قطب خاں را فرستاد و سلیم شاه اورا مجوس ساختہ
 باشہباز خاں لوہانی کہ شوہر خواہر سلیم شاه بود و بر مزید کور و چن کس دیگر
 کہ جملہ چاروہ نفسر بود نہذ تقید کردہ گوالیار فرستاد و شجاعت خاں حاکم مالوہ
 و اعظم ہمایوں را طلب داشت شجاعت خاں آمدہ ملازمت نمود
 و اعظم ہمایوں عنذر آورد و سلیم شاه شجاعت خاں را باز رخصت مالوہ
 دادہ خود بجمت آوردن حنزانہ رہتاس حرکت نمود و سید خاں برادر
 اعظم ہمایوں کہ پیوستہ در حضور می بود۔ از راہ نسرار نمود بہ لاہور رفت
 سلیم شاه از نیم راہ برگشتہ باگرہ آمد و باجنت را لشکر فرمان دادہ متوجہ

دہلی نوشتہ و حکم کرو کہ گرو شہر بجائے قلعہ کہ تعمیر کردہ بہایوں بادشاہ بود
 حصارے از گج و سنگ بسازند و خبر تو چہ سلیم شاہ بدہلی پنجابعت خان
 رسید شجاعت خاں برائے اظہار اخلاص باجمعی از مخلصان خود ایلغار
 کردہ پیش سلیم آمد و استمالت یافت و سلیم شاہ روزے چند در دہلی بود و لشکر
 قریب داوہ آنجاہ عزیمت لاہور نمود و اعظم بہایوں و نالافتہ مخالفان
 با اتفاق خواص خاں و لشکر پنجاب کہ اصناف لشکر سلیم شاہ بود و نہایت مقبول
 نتاقتہ در نواحی قصبہ انبالہ طرفین بہم رسیدند گویند سلیم شاہ
 چون بہ لشکر نیاتیاں قریب شد فرو آمد خود باتنے چند از نزدیکان بدہلی
 لشکر نیادیاں رفتہ بر پشتہ برآمد و چون نظرش بر آہنہ افتاد و ہمانجا ایستاد
 گفت ورناموس من نمی گنجد کہ لشکر باغی را دیدہ صہبہ کنتم پس بفرمود
 کہ افواج صفہا راست کردہ عزیمت جگ نمایند و در شبہ کہ صبح آن شب
 شد اعظم بہایوں و برادرانش با خواص خاں و بابا بھنوبت حاکم
 کوکھاش کردہ بودند کہ حاکم کہ باشد خواص خاں گفتہ بود کہ عادل خاں را
 پیدا کردہ حاکم باید ساختہ و اعظم بہایوں و برادرانش گفتہ بودند بہت
 ملک میراث نگیرد کسے تا نزد تیغ دو دستی بے

و بر سر این مقدمہ میان ایشان کہ ورت پیدا آمدہ وقتے کہ تھوڑے
 آراستہ شد و طرفین ہم رسیدند. خواص خاں بے جنگ نہایت نمود
 بر رفت و نیازیاں حتی الممتد و در مقابلہ و محاربه نمودہ از انجبا کہ
 حرام کلی را نخب بجز شاست و نذات نیت ایشان نیز راہ گزینہ پیروند
 و فتح غیبی نصیب سلیم شاہ شد۔

پہلیت

کسے را کہ دولت کنیاوری کیا رو کہ باو سے کند داوری
 سعید خاں برادر اعظم ہمایوں بذوہ کس از ہما باں چوں مسلح بود کسے
 اور انہی شناخت بہانہ مبارکبا و خواست کہ خود را سلیم شاہ رسانیدہ
 کار اورا بسازد اما فیلبانے اورا شناختہ نیزہ بروحو الہ کرد و او از میسان
 حلقہ فیلاں و فوج خاصہ سلیم شاہ بطرف راست برآمدہ بر رفت القصہ
 نیازیاں بعد از شکست بجانب و حنکوٹ کہ فریب رده است رفتند
 سلیم شاہ تعاقب نمودہ تا قلعہ رہتاس کہ بت کردہ پدشش بود رفت
 و خواجہ او پس شہر دانی را بالفکرے قوی بر سر نیازیاں تعین کردہ
 خود باگرہ مراجبت نمود از انجبا بہ گوالیا آمد و رہیں وقت روزے رفیاعت خاں

بالا سے قلعہ پیشِ سلیم شاہ میرفت عثمان نام شخصے کہ شجاعت خاں دستِ
 اورا بریدہ بود سیراہ مکین کردہ فرصت می حبت بیکبار جبتہ ز سخمے بر
 شجاعت خاں زد و شجاعت خاں ز حسی بخانہ نمود رفت دایں عمل را بر
 اغوائے سلیم شاہ حل کرد و از گوالیہا گر بختہ بطرف مالوہ منہار نمود
 و سلیم شاہ تا مند و بر تعاقب نمود و چون شجاعت خاں ببا انواڑہ آید
 عیسیٰ خاں سور را با میت ہزار سوار در او چین گذاشتہ خود مرا حبت نمود
 و ایں قضایا در ۹۵۴ ہنصد و پنجاہ و چہار روزے داد خواجا او یں شردانی
 کہ بر سر اعظم ہمایوں تعیین بود و در نواحی دھنکوٹ بانہا جنگ کردہ
 فتکات یافت اعظم ہمایوں تعاقب نمودہ تا نوشہرہ آمد سلیم شاہ
 ایں خبر شنیدہ لشکر گراں ترتیب دادہ بر فغ نیازیان فرستاد
 اعظم ہمایوں باز برگشتہ بدھنکوٹ رفت چون لشکر سلیم قریب بموضع
 سبلہ رسیدہ نیازیان محار بہ نمودند و شکست فاحش خوردہ مادر و عیال
 اعظم ہمایوں اسیر گشتند و اسیران بخدمت سلیم شاہ فرستادند و نیازیان
 بکہلان پناہ بردہ بکوہستان کہ متصل کشمیر است درآمدند و سلیم شاہ
 بالشکر گراں حبت تسکین فتنہ نیازیان حرکت نمودہ بہ پنجاب رفت

هرآن کونماند از پیش یادگار
 و گرفت و ایستار خیرش نماند
 چو خواهی که ناست بود در جهان
 هاین کام و ناز و طرب داشتند
 یکیک نام نیکو بسرو از جهان
 بسع رضا مشو ایضاے کس
 گنگار را عذر نیای بنه
 گر آید گنگارے اندر پناه
 چو بارے بگفتند و نشنید پند
 و گر پند و بندش نیاید بجار
 چو چشم آیدت بر گناه کس
 که سهل است عمل بدخشان شکست
 گنگار

درخت وجودش نیاید در بار
 نشاید پس مرگش الحمد خواند
 مکن نام نیک بزرگان نهان
 باخر برفتند و بگذاشتند
 یکیک رسم بدماند از جادوان
 و گرفت آید بنورش برس
 چو ز نهار خواهند ز نهار ده
 نه شرط است کشتن با دل گناه
 و گر گوشمالش بزندان و بند
 درخت خبیث است بخش برآر
 تا تل کنش در عقوبت بے
 شکست نشاید و گر باره است

و گر خون بفتوی بریزی رواست
 الا تاننداری ز کشتنش پاک

نه بر حکم شرع آب خوردن خطاست
 اگر شرع فتوی دهد برهلاک

وگروانی اندر تبارش کساں
گنہ بود مرد ستمگاہ را
تنت زورندست و لشکر گراں
کہ وے بر حصارے گریزد بلند
نظر کن در احوال زندانیاں
چو بازار گان در دیارت بمرد
کزاں پس کہ بروے بگریند زار
کہ مسکین در اتلیم غربت بمرد
بندیش ازاں طغلب بے پیر
ہا نام نیکوے پنجاہ سال
پسندیدہ کاران جاوید نام
بر آفاق گرسر بسرباد شاست
بمرد از تہی دستی آزاد مرد

برایشاں بنخاے وراعت ہساں
چہ تاواں زن و طفل بیچارہ را
ولیکن در استلیم دشمن مراں
رسد کشور میگینہ را گزند
کہ ممکن بود بگینہ در میاں
بمالش خاست بود دست برد
ہم باز گویند خویش و تبار
متاعے کزو ماند ظالم بیرو
وز آہ دل در دستش حذر
کہ یک نام زشتش کند پانمال
تظاول نکروند بر مال عام
چو مال از تو اگر ستانند گداست
ز پہلوے میکنیں شکم پڑ نہ کرد

حکایت

شنیدم کہ فرماندہ دادگر
تباہ اشے ہر دو رو آستز

یکے گفتش اسے خسر و نیک روز
 گفت اینقدر سترو آسایش ست
 نہ از ہسراں می ستانم خراج
 چو ہاچوں زنان حلہ ورتن کنم
 مرا ہم ز صد گونہ آزو ہواست
 حنا زن پر از ہسراں لشکر بود
 سپاہے کہ خوشدل نباشد ز شاہ
 چو دشمن خیر و ستانی بزد
 مخالف خرش برد سلطان خراج
 مروت نباشد برافتادہ زور
 رعیت درخت ست اگر پروری
 بہ سیرجی از بیخ و بارش کن
 کساں بر خوردند از جوانی و بخت
 اگر زیر دستے بیفتند ز پایے
 چو شاہید گرفتن بسرمی دیار
 قباے ز دیایے چینی بدوز
 وزیں یگداری زیب آرایش ست
 کہ زینت کنم بر خود و تخت و تاج
 بر روی کجا دفع دشمن کنم
 ولیکن جنزینہ نہ تنہا مراست
 نہ از ہسراں و زیور بود
 ندارد حدود و ولایت نگاہ
 ملک باج و دہ یک چرامی خورد
 چہ اقبال بینی درال تخت و تاج
 بزد مرغ دوں دانہ از پیش مور
 بکام دل دوستاں بر خوری
 کہ ناداں کند حیفت بر خویشتن
 کہ بر زیر دستاں نگیرند تخت
 حذر کن ز خالی شدنش بر خدایے
 بہ پیکار خون از مسامے میار

بمردی کہ ملک سراسر زبیں نیز زد کہ خونے چسکد بر زبیں

حکایت

تندیم کہ ہمیشہ فرخ سرشت بدیں چشمہ چون مابے دم زد
 بر چشمہ بر سنگے لاشت برفتند چون چشم بر ہم زدند
 گر فسیم عالم بمردی وزور و لیکن نیسردیم با خود بگور
 چو بروشنی باشدت دسترس و مخانش کورا ہمیں غصت برس
 عدو زندہ سرگشته پیرانت بہ از خون او گشته در گردنت

حکایت

تندیم کہ داراے فرخ تبار ز لشکر حیدرماند روز شمار
 دواں آمدش گلہ بانے بہ پیش شہنشاہ بر آوردن تعلق ز کیش
 بصحر اور از دشمنان دارباگ کہ در خانہ باشد گل از خار پاک
 بر آورد چو پانی بدول خروش کہ دشمن نیس در پلاکم کوش
 سن آنم کہ اسپان مشہ پرورم بخد مت دریں معن زارا آدم
 ملک را دل رفتہ آمد بجای بخندید و گفت لے نکو سپیدہ را
 ترا یاوری کرد فرخ سروش و گرنہ زہ آورده بودم بگوش

نگهبان مرعہ بجنید و گفت نصیحت زیاراں نشاید نهفت
 نہ تدبیر محمود و راس نکوست که دشمن نداند شهنشہ زدوست
 چنانست در مہتری شہ طازیت کہ ہر کہترے را بدانی کہ کیست
 مرا بارہا در حضور دیدہ زخیل و چہرا گاہ برسیدہ
 کونست بمبر آدم پیش باز نمیدانیم از بدانیش باز
 تو انم من اے ناموشہ سر یاد کہ اسپے بروں آرم از صد ہزار
 مرا گلہ بانی بقتلست و راسے تو ہم گلہ خویش داری ہپا
 دران دارک از خلل غم بود کہ تدبیر شاہ از شاہاں کم بود

گفتار

تو کے بشنوی نالہ دادخواہ بکیواں برت کلمہ خواہ گاہ
 چناں خُسب کا یہ فغانت گوش اگر داد خواہ ہے بر آرد منہ روش
 کہ نالہ ز ظالم کہ در دورتست کہ ہر جور کو می کند جورست
 نہ سگ دامن کاروانی درید کہ دہقان ناداں کہ سگ پرورد
 دلیر آدمی سہ یاد سخن چو تیغ بدستست فتح بکن
 بگو آنچه دانی کہ حق گفتم بہ نہ رشوت ستانی و نہ عشوہ رہ

زباں بند و دفترِ حکمت بشوے طمع گسل و ہر پہ خواہی بگمے

حکایت

خبر یافت گردن کٹنے در عراق کہ می گفت نیکنے از زیرِ طاق
 تو ہم بر درے ہستی امیدوار پس امید بر در نشیناں برآر
 دل در دستاں برآور ز بند کہ ہرگز نباشد دولت در دست
 پریشانیِ خاطر داخواہ بر اندازد از مملکت پادشاہ
 تو خفتہ خشک در جسم نیروز غریب از ہروں گو بگرما بسوز
 ستانندہ داد آں کس خدمت کہ نتواند از پادشاہ دادخواست

حکایت

یکے از بزرگان اہل تیسز حکایت کنند ز ابن عبد العزیز
 کہ بودش نیکنے بر انگشتری فروماندہ در قیمتش جوہری
 بد شب گفتی آں جرم گیتی فروز دُرے بود در روشنائی چوروز
 تھنار اور آمد یکے خشک سال کہ شد بد سیمای مردم ہلال
 چو در مردم آرام و قوت نذیر خود آسودہ بودن مروت نذیر
 چو بیند کس ز ہر در کام حشاق کیش بگذرد آب نوشین حلق

بریدارِ شیخ آمدے گاہ گاہ
 ملک نوبتے گفتش لے نیکجنت
 مرا با تو دانی سہ دوستیت
 گرفتہ کہ سالارِ کشور نیم
 گویم فضیلت ہنسہ بر کسے
 شنید این سخن عابد ہوشیار
 وجودت پریشانی خلق از دوست
 تو باد دوستداران من دشمنی
 گرفتہ ہمی دوستی با منت
 خدا دوست راگر بد بند پوست
 عجب دارم از خواباں سنگدل
 الاگر ہنسہ داری عقل و ہوش
 خدا دوست دروے نکر دے نگاہ
 نفرت ز ما در کاش روے سخوت
 ترا دشمنی با من از بہر چیت
 بعزت زور و لیش کتر نیم
 چنان باشس با من کہ باہر کسے
 بر آشت و گفت لے ملک ہوشیار
 ندارم پریشانی خلق دوست
 نہ پندار مت دوستدار منی
 مگر آن کہ دارد حسد دشمنت بد
 نخواہد شدن دشمن دوست دوست
 کہ شہرے بچہند از دستنگدل
 بفضل و زحمت میاں بند و گوش
 گفتار

مہاز و زندی مکن بر کساں
 سر پنجسہ ناتواں بر پیسچ
 کہ بر یک فطمی نماند ہساں
 کہ گر دست باید بر آید بسیج

میر گفتت پاپے مردم ورجاے
 دل دوستان جع بہتر کہ گنج
 میندازد در پاپے کار کے
 تحمل کن اے ناتواں از قومی
 بہت بر آرزو ستیزندہ شور
 لب خشک نطووم را گو بخشد
 بیابانگ دہل خواجہ بیدار گشت
 خورد کاروانی عنہم بار خویش
 گرفتہم کرا اُفتادگان نیستی
 برینت بگویم یکے سرگذشت
 کہ عاجز شوی گر درائی ز پاپے
 خرمینہ تھی بہ کہ مردم برنج
 کہ افتد کہ در پاپیش افقی بے
 کہ روزے تو انا ترا زوے شوی
 کہ بازوے مہمت بہ از دست زور
 کہ دندان ظالم بخواہند کند
 چہ داند شب پاسبان چوں گذشت
 نوزد دلش بر خر پشت ریش
 چہ افتادہ بینی چرا بایستی
 کہ سستی بود زیں سخن در گذشت

حکایت

چنان قحط سالے شد اندر وقت
 چنان آسماں بر زمین شد بخیل
 بخوشید سر چشمہاے قدیم
 بودے بجز آہ بیوہ زنی
 کہ یاراں منہ اموش کردند عشق
 کہ لب تر نکردند زرع وخیل
 نمازند آب جز آب چشم یمتیم
 اگر بر شدے دودے از روزنی

چو درویش بے برگ دیدم درخت
 نہ بر کوہ سبزی نہ در بلخ شیخ
 در آن حال پیش آدم دوستے
 شگفت آدم کو قوی حال بود
 بدو گفتم اے یار پاکیزہ خوے
 بعسرید بر من کہ غفلت کجاست
 نہ بینی کہ سختی بنامیت رسید
 نہ باران ہی آید از آسماں
 بدو گفتم آخسر ترا پاک نیست
 گرازی نیستی دیگرے شد پاک
 نگہ کرد رنجیدہ در من فقیر
 کہ مرد از چہ بر ساحل ست لے رفیق
 من از بے نوائی نیم روے زرد
 نخواہم کہ بسند خرد من دریش
 بگدازد ارچہ ز ریش امینم
 قوی بازو است و در ماندہ سخت
 بلخ بوستاں خور دو مردم بلخ
 از و ماندہ بر استخوان پوستے
 خداوند جہاد و زرو مال بود
 چہ در ماندگی پشت آمد گوے
 چو دانی و پرسی سواست خطاست
 شقت بحد نہایت رسید
 نہ بر می رود دو دمنہ یاد خواں
 کشد زہر جانیکہ تریاک عیت
 تراہست بطراز طوفان چہ پاک
 نگہ کردن عالم اندر سفیر
 نیا ساید و دوستانش غریب
 عنہم بنویایاں دلم خستہ کرد
 نہ بر عضو مردم نہ بر عضو خویش
 چو ریشے بہ مینم بلزدنم

منص بود عیش آں تندرست   که باشد به پہلوے بیمارست
 چو بیستم کہ درویش میکین نخورد   بجام اندرم لمت ز بہرست و درو
 یکے رابزندان بری دوستان   کجا ماندش عیش و ربستان

حکایت

بیشے دو دو خلق آتشی بر فروخت   شنیدم کہ بہندادینے بسونت
 یکے تکر گفت اندراں خاک و درو   کہ دکان ماراگزندے نبود
 جہاں دیدہ گفتش اسے پواہوس   ترا خود غنم خوینتن بودوس
 پسندی کہ شہرے بسوزد بناہ   وگرچہ سرایت بود بر کنار
 بجز سنگدل کے کند معده تنگ   چو بسند کساں بر تنگ بہ تنگ
 تو انگر خود آں لمت چوں میخورد   چو بسند کہ درویش خوں می خورد
 گو تندرست رنجور دار   کہ می چھپد از غمتہ رنجور وار
 تنک دل چویاراں بمنزل رسند   خسپد کہ واما ندگاں از پس اند
 دل پادشاہاں شود بارکش   چو بسند در گل خسرنا رکش
 اگر در سراے سعادت کس است   ز گفتار سعدیش حرفے بس است
 ہیئت بندست اگر بشنوی   اگر خار کاری سخن ندروی

خیر داری از خسرانِ عجبم ، که گردن بر زردستان ستم
نه آن شوکت و پادشائی ماند نه آن ظلم بر دوستائی مانند
خطا میں کہ بردستِ ظالم برفت جہاں ماند او با مظالم برفت
خنک روزِ محشر تن دادگر کہ در سایہ عیشش وار دستہ
بقوتی کہ تنگی پسندد خداے دہد خسر و عادل نیک راے
چو خواہد کہ ویراں شود عالمے کند ملک در چنہ ظالمے
سگالند از دُنیک مرداں حذر کہ خشمِ خدایت بیدادگر
بزرگی از دواں و منت شناس کہ ز اہل شود نعمتِ ناسپاس
نه خود خواندہ در کتابِ مجید کہ در شکر نعمت شود بر مزید
اگر شکر کردی بریں ملک مال بملے و ملے رسی بے زوال
وگر جو در بادشائی کنی پس از پادشا ہی گدائی کنی
جرام ست بر پادشہ خوابِ خوش چو باشد ضعیف از قوی بارکش
میا دار عوامی بیک خرد کہ سلطانِ شبان ست و عامی گلہ
چو پر خاش بیند و بسیداد ازو شبان نیست گرگ ست و فریاد ازو

بدانجام رفت و بداندیشہ کرد
 کہ بازیر دستاں جنا پیشہ کرد
 نخواہی کہ نفسہیں کنند از پست
 کجا باشن تا بدنگوید کست

حکایت

شنیدم کہ در مرزے از باختر
 سپہدار و گردن کش و سپہلتن
 پدر ہر دورا سہگین مرد یافت
 برفت آن زمیں را وقت نہاد
 میا واکہ بر یک دگر کشند
 پدر بعد از آن روزگارے نمود
 اجل گیسلانندش طناب المل
 مقرر شد آن حکمت بردو شاہ
 بحکم نظر در بہ افتاد خویش
 یکے عدل تا نام نیکو برد
 یکے عاطفت سیرت خویش کرد
 بنا کرد و ناس داد و لشکر نواخت
 برادر دو بودند از یک پدر
 نکور و دانا و شیرین
 طلبگار جولان و ناورد یافت
 بہر یک پسراں نصیبہ براد
 بہ پیکار ششیر کیں بر کشند
 بجان آفرین جان شیریں سپرد
 وفاتش فروبت دست عمل
 کہ جسد و مر بود گنج و سپاہ
 گرفتند بہر یک یکے راہ پیش
 یکے ظلم تا مال گرد آورد
 درم داد و تیسار در ویش کرد
 شب از بہر درویش نجات ساخت

خزان تنی کرد ویر کرد پیش
 بگردون شدی بانگ شادی چو سعد
 خدیو خردمند فرخ نهاد
 حکایت شنو کدک نام جوئے
 ملازم بدلداری خاص و عام
 وراں ملک قاروں بر نئے دلیر
 نیامد دور آیام او بروئے
 سر آمد بتائید ملک از سراں
 وگرخواست کافروں کند تخت تاج
 طمع کرد در مال بازارگان
 گگویم که بدخواه درویش بود
 بامید بیشی نداد و نخورد
 که تا جمع کرد آں زرا از گزوی
 شنیدند بازارگاناں خبر
 بریدند از اں جا خسرید و فروخت
 چنان که حنائی بهنگام عیش
 چو شیر از در عسد بو بکر سعد
 که شلخ امیدش برومند باد
 پسندیده بے بود فرخنده خوئے
 نیناگوئے حق با مدادان و شام
 که شه دادگر بود درویش سیر
 گگویم که خارے که برگ گلے
 نهادند سر بر خطش سر وراں
 بنیزود بر مرد و همتاں خراج
 بلا ریخت بر جان بیچارگان
 حقیقت که او دشمن خویش بود
 خردمند دانند که نا خوب کرد
 پرانده شد لشکر اعاجب سزی
 که ظلمت در بوم آں بے هنر
 زراعت نیامد رعیت بسوخت

چرا قماش از دوستی سرتافت
 ستم از کسب و بارش مکنند
 و فاد که جوید چو پیمان گینخت
 خراج از که خواهد چو دیمقال گریخت
 چه نیکی طمع دارد آن بی مضاف
 که باشد دعا ببردش در قضا
 چو بختش نگون بود در کاف کن
 نکرد آنچه سز نکاش گفتند کن
 چه گفتند نیکان بران نیک مرد
 تو بر خور که همی داورگر بر نخورد
 گمانش خطا بود و تدبیر مست
 که در عدل بود آنچه در ظلم حست
 حکایت

کی بر سر شاخ و بن می برید
 گفست اگر این مرد بد می کند
 نصیحت بجات است اگر بشنوی
 ضعیفان سیف کن بگفتن قوی
 که نشود ابد او بود خسرو
 گدا که پیشش نیز زد جو
 چو خواهی کفر و ابوی مهتر
 مکن دشمن خویش تن که ترس
 که چون بگذرد بر تو این سلطنت
 بگسرد و کین آن گدا داشت
 مکن پنجه از ناتوانان بردار
 که گر بگفتند ت شوی شرمسار

کہ زشتت در چشم آزادگان   بیفتادن از دست افتادگان
 بزرگان روشن دل نیک بخت   بے سوزاگی تاج بردند و تخت
 بد نبالہ راستاں کج مرو   و گر راست خواہی ز صدی شنو

صفت جمعیتِ اوقاتِ درویشِ راضی

گو جاہے از سلطنت پیش نیست   کہ این تراز ملکِ درویش نیست
 سبکبار مردم سبکتر روند   حق این ست و صاحب دلان بشنوند
 تمہیدت تشویش نمانے خورد   ملک ہم بھتد بر جانے خورد
 گدرا چو چھل شود نانِ شام   چھاں خوش بخشد کہ سلطانِ شام
 غم و شادمانی بسر می رود   برگ این دواز سر بدر میرود
 چه آں را کہ بر سر نہادند تاج   چه آں را کہ برگردن آمد خراج
 اگر سرفرازے یکھواں برست   و گر تنگد ستے بزنداں درست
 دراں دم کاہل بر سر ہر دو تاخت   نمی شاید از یک دگر شاں شناخت

حکایت

شنیدم کہ یک بار در وجہلہ   سخن گفت با عابدے کلہ

کہ من فرسہ مانندی داشتم بسہر برکلا و مہی داشتم
 پہرہم مردو کرد و نصرت وفاق اگر فتم بہا زوے دولت عراق
 طمع کردہ بودم کہ کرماں خودم کہ ناگہ بخوردند کرماں سرم
 بکن پنبہ غفلت از گوش ہوشش کہ از مردگان پندت آید بگوش

در معنی نکوکاری و بدکاری و عاقبت آل

نکوکار مردم نباشد ہوش نوزد کے بد کہ نیک آیدش
 شر انگیز ہم در سر شر رود چو کژدم کہ با خانہ کتہ رود
 اگر نفع کس در نہاد تو نیست چنین کجھ ہر و سنگ خالی کیفیت
 غلط گفتہ اے یار شایستہ خمے کہ نفعت در آہن و سنگ و روکے
 چنین آدمی مردہ بہ تنگ را کہ بروے فضیلت بود سنگ را
 نہ ہر آدمی زادہ ازدو بہ است کہ دوز آدمی زادہ بد بہ است
 بہ است ازدو انسان سماج خرد نہ انسان کہ در مردم افتد چو د
 چو انسان نرارد بجز خورد و خواب کدماش فضیلت بود بر دو اب
 سوار نگوں بخت بے راہ رو پیادہ بر دوز بر فستن گرو

کے وائے نیکمردی نہ کاشت   کر جو سمن کام دل برداشت
 نہ ہرگز شنیدیم در عمر خویش   کہ بد مردانیکسی آمد ہم پیش
 حکایت

گریزے بچا ہے در افتادہ بود   کہ از ہول او شیر زادہ بود
 بداندیش مردم تجبذ بندید   بیفتادو عاجبتر از خود مدید
 ہمہ شب ز فریاد و زاری نغفت   یکے برسش کوفت سنگے و گفٹ
 تو ہرگز رسیدی بفریاد کس   کہ می خواہی امروز سنیادرس
 ہمہ تخم نیکو می کاشتی   ہمیں لاجب سرم برکہ برداشتی
 کہ بر جان رشیت نند مرہے   کہ دلہا ز رشیت بنالدہے
 تو مارا ہمی چاہ کندی براہ   بسر لاجب سرم در فتادی بچاہ
 دو کس چہ کنند از پے خاص عام   یکے نیک مھنر دگر زشت نام
 یکے تا کند تثنہ راتازہ سلق   دگر تا بگردن در افتند خلق
 اگر بد کنی چشم نیکسی مدار   کہ ہرگز نیارو گز انگور بار
 نہ پذیرم اسے در خزاں کشتہ جو   کہ گندم ستانی بوقت دو
 درخت زقوم ار بجاں پروری   پذیر ہرگز کزو بر خوری

زُطبِ ناورد و چو پُخر ز بہرہ بار چہ تخمِ افگنی بر ہماں چشم دار

حکایت

حکایت کنند از یکے نیک مرد
بہر ہنگ دیوان نگہ کرتیند
چو حجت نامہ جفا جوے را
بخندید و بگریست مرد خداے
چو دیرش کہ خندید و دیگر گریست
گفتا ہی گریم از روزگار
ہی خندم از لطفِ یزدان پاک
یکے گفتش اے نامور شہریار
کہ خلقے پروتکیسہ دارند و پشت
بزرگی و عفو و کرم پیشہ کن
مگر دشمنِ خاندانِ خودی
پسندار و دلما بدایغِ توریش
نخستست مظلوم از آہش تبرس

کہ اکرامِ حبیبِ ساجِ یوسف نہ کرد
کہ نطعش بسیند از ورگیش برہنہ
بہر خاش در ہم کشد روے را
عجب ما نہ سگیں دل تیرہ راے
بہر سید کایں خندو و گر چہ چھیت
کہ طعنمان بیچارہ دارم چہار
کہ مظلومِ رستم ز ظانم بجاک
مکن دست ازین پیروز بھان ہار
روانست سلتتے بیک بار کشت
ز خردانِ اطفالش اندیشہ کن
کہ بر خاندانہا پسندی بدی
کہ روز پسین آیتِ خیر پیش
ز دو و دلِ صبحگاہش بسترس

سترسی کہ پاک اندرونے شبے
 بسو واپچناں بروے افغان دست
 نہ البیس بدگردنیکی خرید
 مرد پر وہ کس ہنگام جنگ
 مزن بانگ بر شیر مرداں درشت
 شنیدم کہ شنید و غولشن برخت
 بزرگے دراں فکر آں شب سخت
 دے پیش بر من سیاست زانہ
 برآرد ز سوزِ حبا گریار بے
 کہ حجاج را دستِ حجت بہست
 بر پاک ناید ز تخمِ پلید
 کہ باشد ترا نیز در پردہ تنگ
 چو باکوہ کاں بر نیائی بہشت
 ز من زمان داور کہ دانگرخت
 بخواب اندرون دید و ریش و گفت
 عقوبت برو تا قیامت بماند

حکایت

یکے پندھی داد مندر زانہ
 مکن جور بر حسد و گاں اے پندر
 نئی ترسی اے کو کوک کم حسد
 بخردی درم زور سہ پنجہ بود
 نکلا دار پند حسد مند را
 کہ یک روزت افتد بزرگی بسر
 کہ روزے پلنگیت در ہم درد
 دل زرد ستاں زمن رنجہ بود
 بخوردم یکے مشت زور آوراں
 نکردم وگر زور بر لاعنراں

۳۲ گفتار

آلاتا بغلت نہ خسی کہ نوم
 حرام ست بر چشم سالار قوم
 غم زیر دستاں بخور زینہار
 بترس از زبردستی روزگار
 نصیحت کہ خالی بود از غرض
 چو داروسے تلخ ست دغ مرض

حکایت دریں معنی

<p>کیے را حکایت کنند از ملوک چنانش در انداخت ضعف جبذ کہ شاه ارچہ بر عرصہ نام آورد نزدیک زمین ملک بوسر داد دریں شهر مردے مبارک دم است نبرد نذ پیشش مہمات کس بخوال تا بخواند دعاے بریں بعسر مود تا مہمتران خدم بگفتا دعاے کن اسے ہوشمند</p>	<p>کہ بیاری رشتہ کردش چو دوک کہ می برد بر کتہ رینان خند چو ضعف آمد از بیز قے کتر بہت کہ عمر خداوند باوید باد کہ از پارسایان چوے کم است کہ مقصود حاصل نشد در نفس کہ رحمت رسد ز آسماں بر زمین بخوانند پیسر مبارک قدم کہ در رشتہ چون سوز نم پائے بند</p>
---	---

شنید این سخن پیر خم بوده پشت
 که حق مہربان ست بردار گو
 دعائے منت کے شوہ سو دمنڈ
 تو نا کردہ بر سلق بخشائے شیخ پ
 بایدت عذر خطا خواستن
 کجا دست گیر و دعائے ویرت
 شنید این سخن شہر یار عبس
 برنجید و ہنس بادل خویش گفت
 بفسر مودتا بر کہ در بند بود
 جہاں دیدہ بعد از دو رکعت نماز
 کہ اسے بر سر ازندہ آسماں
 ولی پہنچاں برد دعا داشت دست
 تو گفتی ز شادی بخوابد پرید
 بفسر مودت گنجینہ گو ہر شش
 حق از ہر باطل نشاید نفست

ہتندی بر آورد و بانگ درشت
 بخشائے و بخشائیش حق نگر
 اسیرانِ مظلوم در چہاہ و بند
 کجا بینی از دولت آسائیش
 پس از شیخ صالح دعا خواستن
 دعائے ستم دیدگان در پیت
 ز خشم و خجالت بر آمد ہبسم
 چہ رنجم حق ست اینکہ در ویش گفت
 بفرمائش آزاد کرد و نڈ زود
 پراور بر آورد دست نیاز پ
 بجگش گرفت بصلحن میاں پ
 کہ در بخور افتادہ بر پائے جت
 چو طائوس چون رشتہ در پانید
 فتانند در پائے وز ہر شش
 ازاں جملہ دامن پیشانہ و گفت پ

مرد با سر رشته باز درگ   مبادا که دیگر گسند رشته سر
 چو بارے فناوی نگمدار پاسے   کہ یک بار دیگر بفرزد جاے
 دسعدی شنو کیں سخن راست است   نہ ہر بارے افتادہ بر خاست بہت
 کشتار

جہاں اسے پسر ملک جاوید نیت   زد نیا و نسا داری امید نیت
 نہ بہا و رفتے پھر گلاہ و شام   سریر سلیمان علیہ السلام
 با حسنہ ندیدی کہ بر باہ رفت   خشک آنکہ باد نش و راد رفت
 کے زمین میان گوے ودات ربڑ   کہ در بند آسایش خلق بود
 بکار آمد آہنا کہ برداشتند   نہ گرد آوریدند و گنڈا شتند بدہ

حکایت

شنیدم کہ در مصر میراجل   سپہ تاخت بر روز گارش اجل
 جمالش برقت از رخ دلمسروز   چو خور زرد شد پس ماند زروز
 گزیدند فرزند زانکھاں دست فوت   کہ در طب ندیدند دار دے فوت
 ہمہ تخت دے پذیرد زوال   بجز ملک فسر ماندہ لایزال
 چو نزدیک شد روز عمرش بشب   شنیدندومی گفت در زراب

کہ در مصر چوں من عزیزے نبود
 چو حاصل ہمیں بود چیزے نبود
 جہاں گرو کردم نخوردم برش
 ہر قسم چو بیچارگان از سرش
 پسندیدہ درائے کہ بخشید و خورد
 جہاں از پے خویشتن گرد کرد
 دریں کوش تا با تو ماند مقیم
 کہ ہر چہ از تو ماند ز رفیت و بیم
 کنت خواہم بریستر جا نگداز
 یکے دست کوتاہ دیگر دراز
 دران دم ترا می نماید پرست
 کہ دہشت ز بانہن ز گفتن بست
 کہ دستے بچو دو کو کم کن دراز
 و گروست کو تہ کن از ظلم و آذ
 کذنت کہ دہشت خارے کن
 دگر کے بر آری تو دست از کفن
 بتا بدیے ماہ و پرویں و ہونہ
 کہ سر بر نداری ز بالین گور

حکایت

قزلباش ارسلان قلعه سخت داشت
 کہ گردن بالوند بر می فراشت
 نہ اندیشہ از کس نہ حاجت پہنچ
 چو زلفِ عروساں رہش پہنچ
 پختاں نا در افتاد و درویشہ
 کہ بر لاجوردی طبق بھینسہ
 شنیدم کہ مردے مبارک حضور
 ہنزدیکِ شہاد آمد از راو و دور
 حقائقِ شناسے جہاں دیدہ
 ہنرمندے آفتاق گردیدہ

بخندید کین قلعه خرم است   ولیکن نه سپندارش محکم است
 نه پیش از تو گردن کشاں داشتند   دے چند بودند و بگذاشتند
 نه بسد از تو شاہانِ دیگر برند   درختِ امید ترا بر خوردند
 ز دوران و ملکِ پدر یاد کن   دل از بسد اندیشہ آزاد کن
 چناں روزگارش کینجے نشانند   کہ بر یک پیشرش تصرف نمایند
 چو نو بسد ماند از ہمہ چیز کس   امیدش بفضل خدا ماند و بس
 بر مرد ہشیار دنیا خس است   کہ ہر مدستے ہائے دیگر کس است

حکایت

چنین گفت شوریدہ در عجم   کبیری کہ اسے وارثِ ملک جم
 از ملک برجم بماندے و بخت   ترا چوں میسر شدے تلج و تخت
 اگر گنجِ قاروں بدست آوری   نماند مگر انجسہ بخشی بری

حکایت

چو الپیر سلاں جان بجاں بخش داد   پسر تاجِ شاہی بس بر نہاد
 بہ تربت سپردنش از تلج و گاہ   نہ جائے نشستن نہ آما جگاہ
 جنس گفت دیوانہ ہوسہیار   چو دیدش پسر روز دیگر سوار

زبے ملک دورانِ سرورِ نشیب
 چین است گردین روزگار
 پدیدرینہ روزے سر آورِ عمد
 من بر جہاں دل کہ یگانہ است
 پدیدرفت و پاپے سپہ در کرب
 سیک سیر بد عمد نا پائدار
 جواں دوئے سر بر او دزمہ
 چو مطرب کہ ہر روز در خانہ است
 کہ سال دگر دیگرے وہ خداست
 نکوئی کن اسال چوں وہ تر است

حکایت

بزرگے بجا پیشہ در خد غور
 خراں زیر بارِ گراں زیر علف
 چو مخم کند سئلہ را روزگار
 چو بام ملتش بود خود پرست
 شنیدم کہ بارے بعزم فنکار
 پیایے بدبالِ صیدے براند
 یہ تہماند انت روے ور ہے
 خرے وید پر پیندہ کارگر
 گرتے خر و ستانی بزور
 بروزے دو مسکین خندنے تلف
 نند بر دل تنگ درویش بار
 کند بول و خاشاک بزم پست
 بروں رفت بیدادگر شہریار
 بٹش در گرفت از حشم دور ماند
 بیندخت ناکام شب در دے
 توانا و زور آور و بار بر
 چناں میزدش کاستواں می شکست
 یکے مرد کرد استواںے بست

شہنشاہِ آشفت گفت لے جاں
 چو زور آوری خود نمانی مکن
 پسندش نیامد نہر و مای قول
 کہ بیہودہ نگرستم این کار پیش
 بسا کس کہ پیش تو مندر نیست
 ملک را ورشت آمد از وسے خطا
 کہ پسندارم از بھستل بیگانہ
 بخندید کاکے ترک ناواں خوش
 نہ دیوانہ خواند کس اورا نہست
 جہاں جوے گفت لے شنگارو
 وراں کجبر مردے جفا پیشہ بود
 جزا ز کر و ابر او پر حسد و ش
 پس آں راز بہر مصالح شکست
 شکستہ متاعے کہ در حرزست
 بخندید و بہقان روشن ضمیر
 ز حد رفت جورت بریں بے نبال
 بر آفت اوہ زور آزمائی مکن
 یکے بانگ بر پادشہ زد بہول
 برو چون ندانی پس کار خویش
 پھر و اینی از بصلوت دور نیست
 بگفتا بیا تا چہ بنی صواب
 نہستی ہسانا کہ دیوانہ
 مگر مال حضرت نیامد بگوش
 چرا کشتی تا تواناں شکست
 چہ دانی کہ خضر آں براسے چہ کرد
 کہ ولما از دجبر اندیشہ بود
 بہانے زدستش چو دریا بگوش
 کہ سالارِ ظالم نگیسہ دہرت
 ازاں پہ کہ وردستِ دشمن دست
 کہ پس حق برست من ست امیر

نه از جمل می بشکنم پاسه خسر
 خراین جا نگه لنگ و تیمار کش
 تو آن را نگونی که کشتی گرفت
 تنو بر چنان فک و دولت که زان
 شکر حبا بر تن خویش کرد
 که نسر داد آن محفل نام و ننگ
 نهد بار او زار بر گردنش
 گرفتیم که خربارش اکنون کشد
 گر افاضت بر سی بر اختر کن است
 ما هم بجز بر دوش تن شوم بود
 اگر بر نخیزد به آل مرده دل
 شه این جمله بشنید و چه بیز گفت
 همه شب ز بیداری انتر شمره
 چو آواز مرغ سحر گوش کرد
 سواران همه شب یزک تا خفتند

که از جوهر سلطان همیشه را در
 ازاں که پیش فلک بار کشش
 که چون تا ابد نام زشتی گرفت
 که شفت بر دنا قیامت ساء
 نه بر زیر دستان در ویش کرد
 بگیرد گریبان در پیشش بچنگ
 نیار دوسر از غار بر کردنش
 دران روز با حشر ان چون کشد
 که در احنش بیج دیگر کن است
 که شادیش در رنج مردم بود
 که خسپند از مردم آزرده دل
 به بست اسپ و سر بر نم زین نخت
 ز سودا و اندیشه خوابش نسر و
 پریشانی شب فراموش کرد
 سحر که سپه اسپ پناختند

بران عرصه بر اسپ دیدند و شاه
 بخدمت نهادند سر بر زمین
 بزرگان نشستند و خوال خوانستند
 چو شور و طرب در نهاد آفرش
 بفرمود و جتند و بستند سخت
 سیه دل بر آهت شمشیر تیز
 شمر دآں دم از زندگی آخرش
 نه بینی که چون کار و بر سر بود
 چو دانست که خصم توان گرخت
 سر ناامیدی بر آورد و گفت
 ز نام سر بانی که در دورت
 زمین کردم از دست جورت نفیر
 عجب کز مت بردل آمد و رشت
 و گر سخت آمد نکو هاش ز من
 ترا چاره از نظم برگشتن است
 پیاد دودیدند کیس سپاه
 چو دریا شد از موج لشکر زمین
 بخوردند و محابس بیاراستند
 زد هقان دو شینه یاد آمدش
 بخواری فگندند در پای تخت
 ندانست بیچاره رو که گریز
 بگفت آنچه گردیده در خاطرش
 قلم را ز باننش روان تر بود
 بنا باکی او تیر ترکش برخت
 شب گور در ده محال است خفت
 همه عالم آوازه جور رشت
 که خلق ز خلق یک کشته گیر
 کیش گروانی همه خلق کشت
 بانضات پنج نکو هاش بکن
 نه بیچاره بگین کشتن است

چو بید او کردی توقع مدار
 که نامت بہ نیکی رود در دیار
 ندانم کہ چون خسپدت دیگان
 نختہ زدنت ستم دیدگان
 ہاں کے ستودہ شود بادشاہ
 کہ خلقش ستائند در بارگاہ
 چہ سود آنسریں بر سرانجمن
 پس چرخہ نقرہیں کناں مردوزن
 گرفت این سخن شاہِ ظالم گوش
 ز سرستیِ عقلت آمد بہ ہوش
 وراں وہ کہ طالع نمودش ہی
 وہی را بہ خشد منرماں وہی
 بیا موزی از عالمانِ عقل و غوی
 نہ چندانکہ از جاہل عیب جوے
 ز دشمن شنو سیرت خود کہ دوست
 ہرا نچہ از تو آید پیش نکوست
 ستائش سراپاں نہ یار تواند
 ملامت کناں دوستدار تواند
 تر شروے بہتر کند سرزنش
 کہ یاران خوش طبع شیرینش
 از میں بہ نصیحت نگویہر گست
 وگر عاقلی یک اشارت بس است

حکایت

شنیدم کہ از نیک مردے فقیر
 دل آزرده شد پادشاہے کبیر
 مگر ہرزبانش حقے رفتہ بود
 زگردن کشتی بروے آشفتم بود
 بزندان فرستادش از بارگاہ
 کہ زور آزمایست بازوے شاہ

زیاراں کے گنگش اندر نہفت
 رسائیدن امر حق طاعت ست
 ہماں دم کہ در خفیہ این راز رفت
 بخشند یہ کو ظن بیہودہ برو
 غلامے برویش بردایں پیام
 کہ دنیا ہمیں سامتے پیش نیست
 نہ گریستگیری کنی خستہ رسم
 ترا گر سپاہ است و فرمان و گنج
 بدروازہ مرگ چوں در شعویم
 مستردل بریں دولت پیروز
 نہ پیش از تو پیش از تو اندر خستند
 پناں زی کہ ذکر ت تجسین کنند
 سبایہ بر رسم بر آئین نہاد
 دگر سر بر آید حسد او ند زور
 بفرمود دل تنگ روے از خفا
 مصالح نبودایں سخن گفت گفت
 ز زنداں نترسم کہ یک ساعت ست
 حکایت گوش ملک باز رفت
 نماند کہ خواہد در ان حس مرد
 گفت با بخسر و گو اے غلام
 غم و غرمی پیش درویش نیست
 زگر سر بڑی وردل آید غم
 مرا اگر عیال ست و حرمان و رنج
 بیک ہفتہ باہم برابر شویم
 تن خویش تن را با آتش مسوز
 بہ سبیداد کردن جہاں بختند
 چو مردی نہ بر گور نفسیں کنند
 کہ گویند لعنت ہراں کیں نہاد
 نہ زیرش کند عاقبت خاک گور
 کہ بیرون کنندش زباں از قفا

چنین گفت مرد حقائق شناس
 من از بے زبانی ندارم غم
 ازیں ہم کہ گفتی ندارم ہراس
 کہ دانم کہ ناگفتہ و اندھے
 گرم عاقبت خیر ہاںست چہ غم
 گرت نیک روزی بود خانت
 عروسی بود نوشتہ ماتمت

حکایت

یکے مشت زن بخت روزی شدت
 ز جو رنگم گل کشیدے بہ پشت
 نہ اسباب شناس مینا نہ چاشت
 کہ روزی محال ست خوردن مشت
 و شس محنت آلود و تن سوگوار
 گہ از بخت شوریدہ رویش ترش
 فومی شدے آب تلخ بحسب خلق
 کہ کس دید ازیں صعب تر زیستے
 مرا روے ناں مے نہ میند ترہ
 بر منہ من و گرہ را پوستیں
 کہ گنجے بدست من انداختے
 ز خود گرد محنت بيفشاندمے
 کساں شمد نوشند و مرغ و برہ
 گرانصاف پُرسی نہ نیکوست این
 در بیغ ارفلاک شیوہ ساختے
 مگر روزگارے ہوس راندے

شنیدم کہ روزے زمینے بکافت
 بنجاک اندر شش عقد بسینتہ
 وہاں نے زباں پند میگفت و راز
 نہ این ست حال و ہن زیر گل
 غم از گردش روزگار ملر
 ہماں نخلہ کین خاطرش روی داد
 کہ اے نفس بے راس و تدبیر ہوش
 اگر بندہ بار برس برد
 در اں دم کہ حالش در گوں شود
 غم و شادمانی مانند و لیک
 کرم پایے دار دنہ و ہییم و تخت
 مکن تکبیر بر ملک و جاہ و حشم
 زرافشاں چو دنیا بخواہی گذشت
 عظام زخندان بوسیدہ یافت
 گہراے دندان فرو بختہ
 کہ اے خواجہ بابے مرادی بساز
 شکر خوردہ انخار یا خون دل
 کہ سبجا بگردے روزگار
 غم از خاطرش رخت کیونہا
 بکش بار تیسار خود را کمش
 وگر سر باو بج فلک برد
 برگ از سرش ہر دو بیرون شود
 جزاے عمل ماند و نام نیک
 بدہ کز تو ایس ماند اے نیکبخت
 کہ پیش از تو بود ست و بعد از تو ہم
 کہ سعدی در افتاد اگر ز رزداشت

حکایت

حکایت کنند از جہا گترے کہ فرماندہی داشت بر کشورے

در ایام اوروز مردم چوشام
 ہم روز نیکاں از دور بلا
 شب از نیم او خواب مردم حرام
 گرو ہے بر شیخ آں روزگار
 بشب دست پا کاں از و بردعا
 زدست ستمگر گستند زار
 بگو این جواں را بترس از خداے
 کہ ہر کس نہ در خور و پیغام اوست
 منہ بادے لے خواہد حق در میاں
 تو اں گفت حق پیش مرد خداے
 کہ ضائع کنم تخم در شورہ بوم
 بر خبہ بجان و بر خبا ندم
 دل مرد حق گوے ازینجا تو سیت
 کہ در موم گیر دنہ در تنگ سخت
 بر خجد کہ دزدست و من پاسباں
 کہ حفظ خدا را پاسباں تو باو
 خداوند را فضل دست پاس
 نہ چون دیگر انت معطل گداشت

کہ اے پیر داناے فرخندہ را
 بگفتا در بلیغ آیدم نام دوست
 کسے را کہ بینی ز حق بر کراں
 حقت گفتم اے خسرو نیک را
 بر مرد ناداں نہ ریزم علوم
 چو دروے نگر و عدو داند
 ترا عادت اے پادشہ حق رویت
 نگیس خصلتے وارد اے نیکبخت
 عجب نیت گر ظالم از من بجاں
 تو ہم پاسبانی با ضیاف و داد
 ترا نیت منت زروے قیاس
 کہ در کار خیرت بخدمت بداشت

ہمہ کس بیدان کوشش درند   دے گئے بخشش نہ ہر کس بند
تو حاصل کردی بکوشش بہت   خدا در تو خوں بہشتی سرشت
دلت روشن دوقت مجبور باد   قدم ثابت و پایہ مرفوع باد
حیات خوش و رفقت بر صواب   عبادت قبول و دعا استجاب
گفتار

ہمی تا بر آید بستہ بیدار کار   مزار اس دشمن بہ از کا زار
چون تو اں عدو را بقوت شکست   نصیحت بسیار و رفت نہت
گرا ندیشہ داری ز دشمن گزند   بہ تعویذ اسماں ز باننش بہ بند
عدو را بجائے خاک ز برہیز   کہ احسان کنند کند و نزلن تیند
بتدبیر شاہ جہاں خورد و پوس   پردہ سے نشاید گزیدن پوس
بتدبیر رستم در آید بہ بند   کہ افسند یا ریش نخت از کند
عدو را بفرصت تو اں کند پوست   پس اورا مراعت چنان کن کہ دست
سند کن ز پیکار کست رکے   کہ از قطرہ سیلاب زیرم بسے
مزن تا توانی ببار و گرہ   کہ دشمن اگر چہ ز بول دوست ہ
بود دشمنش تا دوست پیش   کے کش بود دشمن ناز دوست پیش

مزن با سپاهی ز خود بیشتر
 و گرز تو توانازی در نبرد
 اگر پیل زوری و گرشیر چنگ
 چو دست از همه جلعت در گست
 اگر صلح خواهد سردسره پیچ
 که گردے به میند در کارزار
 در او پایے جنگ آورد در کاب
 تو هم جنگ را باش چون فتنه خاست
 چه با سفله گوئی بلف و خوشی
 اچو دشمن در آمد مجب از درت
 چو ز سار خواهد کرم بنیسه کن
 ز تره سیر پیسر کن برگرد
 در آرند نیاید رویش ز پایے
 بنید لیش در قاب پیچا مندر
 چه بیفتی که لشکر ز هم دست داد
 که نتوان زد انگشت بر بیشتر
 یمردیت بر ناتوان زور کرد
 بنزد یک من صلح هبت که جنگ
 حلال ست بردن به شمشیر دست
 و گز چنگ جوید عسان بر پیچ
 ترا قدر و هبت شود یک هزار
 نخواهد بختر از تو داور حساب
 که بر کینه و رمس ربانی خطاست
 فزون گرددش کبر و گردن کشی
 بدرکن ز دل کین دشمن از سرت
 بخشاست و از کیش اندیشه کن
 که کار آزموده بود سال خورد
 جو انان بشمشیر و پیران براس
 چه دانی کز آنان که با شمشیر طفر
 به تنها مدد حسان شیرین باد

اگر بر کناری برفتن بکوشش
 وگر خود نهراری و دشمن دوست
 شب تیره پنج سوار از کین
 چه خواهی برین شب راهها
 میان دو لشکر چو یک روزه راند
 تو آسوده بر لشکر مانده زن
 چو دشمن شکستی میفکن علم
 بس در قفا هزیمت مرا
 هو اینی از گردنم چو منج
 بدنبال غارت زان سپاه
 سپه را گمبانی شهر بار
 به از جنگ در حالت کارزار
 گفتار

دلاور که بارے تهور نمود
 که بار دگر دل نهد بر هلاک
 بیایه مهبت دارش اندر نزود
 ندارد ز پیکار یا جوق باک
 که در حالت سختی آید بجار
 سپاهی در آسودگی خوشش برار

۵

کنوں دست مردان جنگی بپوس
 سپاهی که کارش نباشد بمرگ
 نواحی ملک از کف بدسگال
 ملک را بود در عهد دست چپید
 بهای سرخویشتن می خورد
 چو دارند گنج از سپاهی در بخت
 چه مردی کند در صف کارزار
 نه انگه که دشمن فزوکوفت کوس
 چرا دل نهد روزیجا بمرگ
 بشکر نگمدار و شکر بمال
 که لشکر دل آسوده باشند و سیر
 نه انصاف باشد که سختی برود
 در بخت آیدش دست بردن بر بخت
 چو دستش تهی باشد و کار نده

گفتار

به پیکار دشمن دلیران فرست
 به راه جهان دیدگان کارکن
 بتوس از جوانان شمیر زن
 جوانان پیل افکن شیرگیر
 خردند باشد جهان دیده مرد
 جوانان شایسته و بخت ور
 گرت مملکت باید آراسته
 هنربران بناورد شیران فرست
 که صید آمو دست گرگ کهن
 حذر کن ز پیران بسیار فن
 ندانند داستان رو باه پیر
 که بسیار گرم آمو دست و سرو
 ز گفتار پیران نه بچند سر
 مده کار معطلسم بنخواستنه

سپہ را مکن پیش و جہنم کے
 تا بد گاہِ صیدی رواز پلنگ
 چو پروردہ باشد پس در شکار
 بکشتی و نچسیر و آماج و گوسے
 گر ما بہ پروردہ عیش و ناز
 دو مردش نشانند بر پشت زین
 یکے را کہ دیدی تو در جنگ پشت

کہ در جنگ بودہ باشد بے
 ز رو بہ رمد شیر ناویدہ جنگ
 نترسد چو پیش آیدش کارزار
 دلاور شود مرد پر حشاش جوے
 بر خنجد چو بسند در جنگ باز
 بودکش زند کوو کے بر زمین
 بکش و عدو در مصافحہ نکشت

حکایت

چہ خوش گفت گر گیس بنفرزند خویش
 اگر چوں زمان حیت خواہی گریز
 سوار سے کہ بنود در جنگ پشت
 تموز نیاید مگر زان دو یار
 دو بجنس و ہم سفر و ہم زبان
 کہ نامک آیدش رفق از پیش تیر
 چو بینی کہ یاران نباشند یار

چو تیر بان پیکار بر بست و کدش
 مرو آب مردان جنگی مرید
 نہ خود را کہ نام آوران را کشت
 کہ افتند در حلقہ کارزار
 کہوشند در قلب سچا حبال
 برادر بچسپہ کمال دشمن اسیر
 ہزیمت بجائے نیت شمار

گفتار

دو تن پرور اے شاہِ کمتر نواز
 ز نام آوراں گوے دولت بریزد
 بر آن کو قتل را نور زید و تیغ
 قلم زن نگہدار و شمشیر زن
 نہ مرد بیت دشمن در اسباب جنگ
 بسا اہل دولت بازی نشست
 ہر آن سیکے اہل بازو دُوم اہل باز
 کہ دانا و شمشیر زن پرورند
 ہر گوے بیرون گدگے در بیغ
 نہ مطرب کہ مردی نیساید زن
 تو مدہوش ساقی و آواز چنگ
 کہ دولت بر رفتن بازی از دست

گفتار

گویم ز جنگ بر اندیش ترس
 بسا کس بروز آیت صلح خواند
 ز رو پوش خسپند مز اوڑھالی
 بجایہ نیاں جنگ را ساختن
 سذر کار مردان کار آگہ است
 در آوازہ صلح ازو بیش ترس
 پو خوب شد سپہ بر سرِ نختہ راند
 کہ بستر بود خواجگاہ زناں
 کہ دشمن نساں سہر و تاقین
 یک ستر زمین لشکر گہ است

گفتار

میان دو بر خواہ کو تاد دست
 نہ فرز انگی باشد ایمن نشست

که گر هر دو با هم گلاست دراز
 کیے را به نیزنگ مشغول دار
 اگر دشمنی پیش گیر دستیز
 بر دو دستی گیر با دشمنش
 چون در شکر دشمن افتد خلاف
 چون گرگان پسندند با هم گزند
 خود دشمن بدشمن شود شغل
 گفتار اندر ملاطفت دشمن
 چون شمشیر پیکار برداشتی
 که لشکر کشوان منفرد نکان
 دل مرد میدان نمائی بجوے
 چون سالارے از دشمن افتد بجنگ
 که افتد کزین نیمه هم سرورے
 وگر گشتی ایس بندی ریش را
 نترسد که دورانش بندی کند
 شود دست کوتا و ایشان دراز
 وگر را بر آوز، هستی و مار
 بشمشیر تیر نبیر خویش بریز
 که زندان شود پیس برهن برش
 تو بگذار شمشیر خود در غلاف
 بر آساید اندر میان گوسپندا
 تو با دوست بنشین آبرام دل
 از روی عاقبت اندیشی
 نگم در پنهان برداشتی
 نهان صلح جویند و پیدا مصاف
 که باشد که در پایت افتد چو گوے
 بکشتن برش کرد باید درنگ
 بماند گرفتار در چنبرے
 نه بیستی وگر بسندی خویش را
 که بر بسندی یا از زور بسندی کند

کہے بندیاں را بود دستگیر * کہ خود بودہ باشہ بہ بندے پیر
 اگر سر نہد بر خلت سرورے چو نیکش باری نہد دیگرے
 و گر غنیمت وہ دل بدست آوری ازاں بہ کہ صدرہ شہینوں بری
 گفتار اندر حذر کردن از دشمنی کہ در طاعت آید
 گرت خویش دشمن شود و مستداً ز بلیس این مشورہ ہمار *
 کہ گردد درونش بکین توریش چو یاد آیدش مہر و پو نہ خوش
 بر اندیش را لفظ شیریں ہیں کہ ممکن بود ہمد در انگیں
 کسے جاں از آسیب دشمن بہرہ کہ مردوستاں را بدشمن شہرہ
 نگہدار و آل شوخ در کیسہ فر کہ بسند ہمہ حنلق را کیسہ بر
 سپاہے کہ عاصی شود از ایسہ و را تا توانی بخدمت گیر
 ندانست سالار خود را پاس * ترا ہم ندانند ز عذرش ہراس
 بسوگند و عہد استوارش مدار نگہبان پنہاں برو بر نگار
 نو آموز را ر پاساں کن و راز نہ بگسل کہ دیگرہ پینیش باز
 چو تسلیم دشمن بجاگ و حصار بگیرہی بزندانیش سپار
 کہ بشدی چو دندان بچوں در بڑ ز حلقوم بسید اگر خون خورد

چو بر کشدی از دست دشمن دراز
 که گر باز کوچه در کارزار
 و گر شهسویان رارسائی گزند
 گو و دشمن تیغ زن برورست
 که هم باز دشمن بشهر اندرست
 مصالح بیندیش و نیت پیش
 که جاسوس همکاسه دیدم بستی
 در خیمه گویند در غرب داشت
 چپ آواز انگن و از راست شد
 بران راسه و دانش باید گریست
 که عالم بزیر نگین آوری
 چه حاجت به تندی و گرون
 دل در دستندال بر آوردند
 برو بهت از ناتوانان بخواه
 ز بازو سے مردی به آید بکار
 اگر با شریروں ز داز پیش بر

چو بر کشدی از دست دشمن دراز
 که گر باز کوچه در کارزار
 و گر شهسویان رارسائی گزند
 گو و دشمن تیغ زن برورست
 که هم باز دشمن بشهر اندرست
 مصالح بیندیش و نیت پیش
 که جاسوس همکاسه دیدم بستی
 در خیمه گویند در غرب داشت
 چپ آواز انگن و از راست شد
 بران راسه و دانش باید گریست
 که عالم بزیر نگین آوری
 چه حاجت به تندی و گرون
 دل در دستندال بر آوردند
 برو بهت از ناتوانان بخواه
 ز بازو سے مردی به آید بکار
 اگر با شریروں ز داز پیش بر

انتخاب شاهنامه فردوسی

بر تخت نشستن کیومرث اول ملوک عجم و رشک برین دیوانه من بر او

شکلوه دهقان چه گوید تخت	که نام بزرگی بگستی که حبت
که بود آنکه در سیم بر سر نهاد	نژاد کس از روزگار ان بیاد
مگر کز پدر یاد دارد پدر	بگوید ترا یک بیک از پدر
که نام بزرگی که آورد پیش	کرا بود زان بر تران پای پیش
پژوهنده نام پستان	که از پهلوانان زندواستان
چنین گفت کاین تخت و کلاه	کیومرث آورد کویود شاه
چو آمد به برج حمل آفتاب	جهان گشت با فرو آیین و آب
تا بید ز انسان ز برج بره	که گیتی جوان گشت زو یک بره
کیومرث شد بر جهان که خدای	نخستین بکوه اندر اول ساخت سجا

سر پخت و پختش برآمد ز کوه
 از دو اندر آمد، سہی پرورش
 بگیتی دروں سال سی شاہ بود
 یہی تافت از تخت شاہنشہی
 دو دو دام و ہر جانور کش بدید
 دو نامی شدند بر تخت او
 بر سہ نماز آمدندیش پیش
 پس ہر مرد او را کیے خوبروے
 سیاہک بدش نام و فرخندہ بود
 ز گیتی بدیدار او شاد بود
 بجانش پڑاز مسہ گریاں بے
 چنین ست آئین و رسم جہاں
 برآمد بریں کاریک روزگار
 بگیتی نبودش کسے دشمنان
 بر کھک اندر آہرمن بدسگال
 پلنگیت پوشید خود با گروہ
 کہ پوشیدنی نہ بدو نہ خورش
 بخوبی چو خورشید بر گاہ بود
 چو ماہ دو ہفت ز سر دوسہی
 ز گیتی بنزدیک او آرمید
 ازاں فترہ و بر شدہ نخت او
 ازاں جا نگہ برگرفتند کیش
 ہنرمند ہچوں پدرا نا محوے
 کیو مرث را دل بدوزندہ بود
 کہ بس بار و رشاخ بنیا بود
 ز بسیم جدا پیش بریاں بے
 پدرا یعنی زند باشد تو ان
 فروزندہ شد دولت شہریار
 جز اندر نہاں زمین آہرنا
 ہی راے زد تا بجا گندیال

دلاور شدہ باسیاہ بزرگ
 ہمیں تخت و دیہیم کے شاہِ جت
 زینتِ سیامک ہم ازینتِ شاہ
 جہاں کر دیکسہ پر آوازِ خویش
 کہ تختِ مہی راجز او شاہ بود
 بساں ہنر برسے پلنگینہ پوش
 کہ دشمن چہ سازد ہمیں باپس

یکے پچ بودش چو گرگِ سترگ
 سپہ کرد و نزد یک اوراہِ جت
 جہاں شد براں دیو پچ سیاہ
 ہمیں گفت باہر کسے رازِ خویش
 کیو مرث ازین خود کے آگاہ بود
 یکا یک بیادِ خستہ سردش
 گفتش براز این سخن در بدر

رفتنِ سیامک بچنگ دیو و کشتنِ او

ز کردارِ بدخواہ دیو پلید
 سپاہِ انجمن کرد و بکشا دگوش
 کہ جوشنِ نبرد آنکہ آئینِ جنگ
 سپہ را چوروے اندر آمد بروے
 بر آوینخت باپورِ آہرِ منسا
 دو تا اندر آورد بالاے شاہ

سخن چوں گوشِ سیامک رسید
 دلِ شاہ بچہ در آمد بگوش
 پوشید تن را بچہ رم پلنگ
 پذیرا شدہ دیو را جنگوے
 سیامک بیادِ برہنہ تن
 بز و چنگ و اژونہ دیو سیاہ

گفتند آن تن مشا ہزادہ بچاک
 سیاہک برائے خود دوست یو
 چو آگہ شد از مرگ فرزند شاہ
 فرود آمد از تخت و یاکن اس
 دور خسارہ پز خون و دل سوگوار
 خروشنے برآمد ز شکر ہزار
 ہمہ جامہا کردہ پیر ذرہ رنگ
 دو مرغ و پنج پیر گشتہ گروہ
 برفتند و با سوگوار ی و درد
 نشستند سائے چنیں سوگوار
 ورو و آو پیدش نجبتہ سروش
 سپہ سازو برگش بھسرمان بن
 ازاں بد کنش دیور و س زینیں
 کئے نامور سر سو آسماں
 بدان برتری نامم یزدانش را
 بچکال کروشس کمر گاہ چاک
 تپہ گشت و ماندا انجن بے خدیو
 ز تیسار گیتی برو شد سیاہ
 زناں برسرو دست و بازو کناں
 دژم کرد بر خویشتن روزگار
 کشیدند صف بردش ہسریار
 دو چشمہاں پر از خون رخ باد دنگ
 برفتند و یاکن اس سوئے کوہ
 ز در گاہ کے شاہ برخواست گرو
 پیام آمد از داوہ کردگار
 کزین پیش محشر و ش با زار ہوش
 بر آوری کے گرد زان انجن
 بہر دازو پر خستہ کن دل زکیں
 بر آورد و بدخواست بر ہنگماں
 بخواند و بپا لود مگر کانش را

وزان پس کین سیاهک ثنافت شب در در آرام و خفتن نیافت

رفتن هوشنگ کیومرث بجنگ دیوسیه کشته شدن دیو

ومردن کیومرث

سیاهک خجسته یکے پر داشت
 گرامن سایه را نام هوشنگ بود
 بنزد نیا یادگار پدر
 نیایش بجای پسر داشته
 چونبند دل کینه و جنگ را
 همه گفتینا بد و باز گفت
 که من لشکرے کرد خواهم مہمی
 ترا بود بایر بسی پیش رو
 پری و پلنگ اچمن کرد و شیر
 بفرمان شاه جہاں بد بوسه
 سپاہ و دودام و مرغ و پری
 که نزد نیا جاس و ستور داشت
 تو گفتی ہمہ ہوش و فرہنگ بود
 نیا پروریدہ مراد را بسرن
 جز او بر کے چشم نگماشته
 بخواند آن گرامن سایه ہوشنگ را
 ہمہ راز ہا بر کشاد از نہفت
 خروشنے بر آورد خواہم مہمی
 کہ من رفتنی ام تو سالار نو
 زوزندگان گرگ و بوسه دلیر
 سپاہی و وحشی و مرغ و روم
 سپہدار باگیر کنند آوری

پس پشت لشکر کیو مرث شاہ
 بیاد سیمہ دیو باترس دباک
 ز ہراسے دزدنگاں جنگ دیو
 ہبسم درفتا دند بہر دو گروہ
 بیازید ہوشنگ چون شیر جنگ
 کشیدش سراپا سے یکسر دوال
 پاپے انرا فگند و سپردن خوات
 چو آمد مرآں کینہ را خواستار
 برفت و جہاں مردے ماند ازو
 جہاں سر بہر چون فساد است نہیں
 جہاں فریب بندہ را گرد کرد

نہیرہ پہ پیش اندروں با سپاہ
 بھی آسماں بر بر آگندہ خاک
 شدہ سست بر تنچیم گیہاں خدیو
 شدہ نرا ز دو دو دام دیواں تنوہ
 جہاں کرد بر دیو ستوہ تنگ
 سپہبد برید آں سر بے تہاں
 دریدہ برو چرم و برگشتہ کار
 سر آمد کیو مرث را روزگار
 نگر تا کرا نزد او آبرو سے نہ
 ماند بدونیک رب سچ کس
 رہ سوو پیو دود مایہ نخورد

بر تخت نشستن ہوشنگ و بر آوردن آہن از سنگ
 جہاں زار ہوشنگ بارے دود
 بجائے نیا تاج بر سر نہاد
 پراز ہوش معن زو پراز دودل
 بگشت از برش چرخ ساسے پہل

چنین گفت بر تختِ شاهنشاهی
 بہر جاے فیروز و زونہر ماں روا
 باد و دہش تنگ بستہ کمر
 ہمہ روے گیتی پر از داو کرد
 بر آتش ز آہن جدا کرد سنگ
 کز ان سنگ تھارا کشیدش بروں
 کجا زد تبسراژہ و تیشہ کرد
 زور یا بر آورو ہاموں نواخت
 بعضہ کئی بیج کوتاہ کرد
 پراگندن تخم و کشت و درود
 بورزید و بشناخت سامان خویش
 بند خورد نہیسا جز از میوہ بیج
 کہ پوشیدنی شاں ہمہ بود برگ
 نیارا ہمیں بود آئین و کیش
 کز و روشنی در جہاں گتہ پدید

چون نشست بر جایگا و مہی
 کہ بر ہفت کشور ہم بادشا
 بفرمان یزدان پیروز و زگر
 وز ان پس جہاں یکسر آباد کرد
 تختیں یکے گوہر آمد بچنگ
 سرمایہ کرد آہن آنگوں
 چون شناخت آہنگری پیمہ کرد
 چون ایس کردہ شد چارہ آب ساخت
 بجوے انگہ آب را راہ کرد
 چون آگاہ مردم براں بر فرود
 بسیچید پس ہر کسے نان خویش
 از ان پیش کیں کار ہاشد بیج
 ہمہ کار مردم بودے برگ
 پرستیدن ایزدی بود ہمیش
 سنگ اندر آتش ازوشد پدید

بنیادِ نہادِ جنِ سدا

یکے روز شاہِ جہاں سو کے کوہ
 گزر کر دبا چن کر کس ہم گروہ
 پدید آمد از دور چیزے دراز
 سیہ رنگ و تیرہ تن و تیز تاز
 دو چشم از بر سر چو دو چشمہ خوں
 زد و دوا ہنش جہاں تیرہ گوں
 نگہ کر دہوشنگ با ہوش و سنگ
 گرفتش یکے سنگ و شد پیش جنگ
 بزور کیانی بیازید دست
 جہاں سوز مار از جہاں جو بخت
 بر آٹھ بسنگ گراں سنگ خرد
 بہان و بہین سنگ بنگست خرد
 فروغی پدید آمد از ہر دو سنگ
 دل سنگ گشت از فروغ آذنگ
 شد مار کشتہ و لیکن زراز
 پدید آمد آتش از ازاں سنگ باز
 ہر آنکس کہ بر سنگ آہن زدے
 ازوروشنائی پدید آمدے
 جہاں دار پیش جہاں آسریں
 نیایش ہی کر دو خواند آفریں
 کہ اورا فروغی چنیں ہدیہ داد
 ہمیں آتش آنگاہ قبلہ نہاد
 بگفتا فروغی ست این ایزدی
 پرستید باید اگر بخسروی
 شب آمد برافروخت آتش چو کد
 جہاں شاہ در گروہ او با گروہ

کیے جن کر آں شب بادہ خورد
 ز ہوشنگ ماندایں سدہ یادگار
 کز آباد کردن جہاں شاہ کرد
 بدال ایزدوی منہ و جاو کیاں
 جسہ اگر دگا و حشر و گو سپند
 جہاندار ہوشنگ باہوش گفت
 بدیشاں بورزید و زیناں خرید
 ز پویندگاں ہر کہ مویش نکوست
 چو سنجاب و قافتم چور و باہ نرم
 بدینگونہ از چہرم پویندگاں
 پرخشید و گستر و خورد و سپرد
 چہل سال با شاہ کامی و ناز
 بسے نیچ بردانراں روزگار
 چو پیش آمدش روزگار ہی
 زمانہ ندادش زمانے دنگ
 سدہ نام آں جشن فرخندہ کرد
 بسے بادچوں او دگر شہریار
 جہانے بہ نیکی از و یاد کرد
 زنجیسر گور و گوژن زیاں
 بورز آورد پراختہ بد سود مند
 برارید شاہ را جدا جفت جفت
 ہی خویشتن باج را پرورید
 کبشت وز ایناں بر آہنجت پوست
 چہارم سمورست کش موے گرم
 پوشید بالاے گویندگاں
 برفت و جبذ از نام نیکی نبرد
 براد و دہش بوداں سرفراز
 بافتوں و اندیشہ بے شمار
 از و مردے ماند تخت می
 شد آں شاہ ہوشنگ بار کوہنگ

نہ پورے خوابد جہاں با تو مہر نینسز آشکارا نامایت چہر
 پر تخت نشستنِ ظہور شہید اکرون آئینِ نشستنِ رام کردن

جانوراں

پہر بر ماورا یکے ہونستند گرا نسا یہ ظہور شہد دیو بند
 بیا مدتختِ پدر بر نشست بشاہی کمر بر میاں بر بست
 ہم موبداں راز لشکر بخواند بچربی چہ ماہی سخنا براند
 چنین گفت کامروز این تخت و گاہ مرا زیبہ و تاج و گرز و کلاہ
 جہاں از بدیسا بشویم براے پس انگہ کنم در گمے گرد پاسے
 زہر جاے کوتہ کنم دست دیو کہ من بود خواہم جہاں را خدیو
 ہر آں چیز کا ندر جہاں سو مند کنم آشکارا کشایم ز بند
 پس از پشت پیش و برہ پیشم و سو بریدہ بر شستن نہا و ندر وے
 بکوشش ازاں کرو پوشش بچا گبتر دنی بدہم اور ہناسے
 ز پویند گاہاں ہر کہ بد نیک رو خورش کردشاں سینزد و گاہ و جو
 رسندہ دواں راہم ہنگرید سید گوش ویوز از میاں برگزید

بچاره بیاوردش از دشت و کوه
 زمراں ہماں آنکہ بڑنیک ساز
 بیاورد و آموختن شاں گرفت
 بفرمود شاں تا نوازند گرم
 چو این کردہ شد ماکیان خرویں
 بیاورد یکسر چناں چون سزید
 چنین گفت کایں را نیایش کنسید
 کہ او داد ماں بردواں دشت گاہ
 مراد را یکے پاک دستور بود
 خنیدہ بہر جا کے و شیر اسپ نام
 ز خوردن ہمس روز بر بستہ لب
 ہماں بردل ہر کے بودہ دوست
 سر مایہ بڑ اختر شاہ را
 ہمہ راہ نیکی نمودے بہ شاہ
 چناں شاہ پا بودہ گشت از پدی
 بسند آمدند آنکہ ہرزاں گروہ
 چو بازو چو شاہین گردن فراز
 ہمانے بدو ماند اندر شکفت
 نخواستند شاں جز باوا ز زم
 کجا بر خروشد کہ ز جسم کوس
 نہفتہ ہمہ سوہ مندی گزید
 جہاں سریریں راستایش کنسید
 ستایش مراد را کہ بنود راہ
 کہ رایش ز کردار بدو بود
 نزد جسز بہ نیکی بہر جا کے گام
 بہ پیش جماندار بر پاکے شب
 نماز شب و روزہ آیین ادست
 وز وسند بڑ حیان بدخواہ را
 ہمہ از راستی خواستے پایگاہ
 کہ تا بید از دسترہ ایزدی

چو دستور باشد چنین کار دال
توشه راهنر نیز بسیار دال
برفت اهرمن را با فسون پست
چو بر تیسر و چهارگی بر پشت
زماں تا زماں زینش بر ساخته
هسی گرد گیش بر تاخته

بند کردن طهورت دیواں و مردن او

چو دیواں بریدن کردار او
کشیدند گردن ز گفتار او
شدند انجن دیو بسیار مر
که پر دست ماند از و تلج زر
چو طهورت آگه شد از کارشان
بر آشت و شکست بازارشان
بفریبان دار بسته میان
بگردن بر آورد و گردن گراں
هم نزه دیواں و فسون گراں
برفتند جا و سپاس گراں
دمند سید دیوشان پیش رو
همی با سماں بر کشیدند غو
بوا تیره فام وزین تیره گشت
دودیه در و اندرون نیر گشت
چنانندار طهورت با نسیرین
باید کرد بسته رزم و کین
آنگ سو غو آتش و دود و
زکیو دلیسران گیهاں خدیو
س بسیار است باد و جنگ
نه بد جنگ برشان را فراوان جنگ

از ایشان دو بہرہ با فسوں بہت
 کشیدند شاں خستہ و بستہ خوار
 کہ مارا کفش تا یکے نوہنہ نہ
 کئے نامور داد شاں زینہار
 چو آزاد شاں شد سر از بند اوے
 نوشتن بجز و بیا موختند
 نوشتن یکے نہ کہ نزدیک سی
 چہ ہندی و چینی و چہ پہلی
 جان نرسی سال ازیں پیشتر
 رفت و سر آمد بر روزگار
 جانا پس در چر خواہی درود
 بر آری یکے را بہ چسپنج بلند

بزخت نوشتن چہ شید و پیدا کردن آلات جنگ و آموختن دیگر سہرا ہر دم
 چو رفت از سیاں نامور شہریار
 پس شد بجائے پدر نامدار

دگر شاں بہر گرز گراں کرد پست
 بجاں خواستند انگے زینہار
 بیا موزی از ماکت آید بسر
 براں تانہائی کنند آشکار
 بختند ناسپار پیوند اوے
 دلش را بدانش برافروختند
 چہ روی چہ تازی و چہ پارسی
 نگاریدن آن کجا بشنوی
 چگو نہ پدید آوری دے ہنہ
 ہنہ رنج او ماند از یادگار
 چہے بدروی پروریدن چہ سود
 سپاریش باگہ بنجا کہ نشند

گرانمایه حبشید فرزند او سے
 برآمد بران تختِ فسرخ پدر
 کمر بست با ندر شاہنشی
 زمانہ بر آسود از داوری
 جہاں را فروز دہ بدو آبرو سے
 منم گفت با ندرہ ایزوی
 پیاں راز بردست کوتہ کنسم
 تختِ آلتِ جنگ را دست برد
 لبستر کئی نرم کرد آہنسا
 چو خفتاں و چوں درع و برگستوں
 بدین اندرون سال پنجاہ پنج
 و گویہ خبہ اندیشہ جاسہ کرد
 ز کتاں و زابریشم و موسے و قز
 بیا سوخت شاہن رشتن و تافتن
 چو شد یافتہ سشتن و دوشتن
 کمر بستہ دول پر از بند او سے
 برسہم کیاں برسرتش تلج زر
 جہاں سر بسر گشتہ اورا رہی
 بفرمان او دیو و مرغ و پری
 فروزاں شدہ تختِ شاہی برو سے
 ہم شہر یاری و ہمسم موبدی
 رواں را سو سے روشنی رہ کنتم
 ورنام جستن بگرداں سپرد
 چو خود وزرہ کرد و چوں چو شننا
 ہمہ کرد پیدا بہ روشن رواں
 برود از صں ساز ہنہاد گنج
 کہ پوشند ہنگام ننگ و نہرو
 قصب کرد پرمایہ دیبا و خز
 بتار اندرون پود را بافتن
 گرفتہ از ویکسر آموختن

چو ایس کرده بشد سازِ دیگر نهاد
 ز ہر پیشہ و را خبسن گرد کرد
 گرو ہے کہ کا تو زیاں خویش
 جدا کرد شاں از میانِ گروہ
 ہاں تا پرستش بود کار شاں
 صفی بود کز دست بنشانند
 کجا شیر مردان جنگ آورند
 کز ایشان بود تخت شاہی بجائے
 سودی سہ دیگر کہ را شناس
 بکار نڈور زند و خود بدروند
 ز فرماں سر آزادہ خود زندہ پوش
 بر آسودہ از داو رو گفت گوے
 چہ گفت آن مٹلوے آزاد مرد
 چہارم سگہ خوا سنہ آہنو خوشی
 کجا کار شاں ہنگناں پیشہ بود
 زمانہ ہر و شاہ او نینز شاہ
 بدیں اندروں نینز پنجاہ خورد
 بر سہم پرستندگان دانش
 پرستندہ را حیا گہ کرد کہ
 نواں پیش روشن جہاندار شاں
 ہسی نام نینار یاں خواندند
 فسرو زندہ لشکر و کشورند
 وز اینتاں بود نام مردی بپاے
 کجا نیست بر کس از اینتاں پاس
 بگاہِ خوش سر ز نش نشونند
 ز آوازِ بچنارہ آسودہ گوش
 تن آباد و آباد گیتی بروے
 کہ آزادہ را کاہلی بستہ کرد
 ہماں دست و زرانی با سر کشی
 رواں شاں ہمیشہ پر اندیشہ بود

بدین اندرون سالن خجباد نیز
 ازین هر یکے را یکے پایگاه
 که تا هر کس اندازه خویش را
 ازاں پس که اینها شد آراسته
 بفسر مود دیوان ناپاک را
 هر آنچه از گل آمد چو بشناختند
 سنگ و بونگ و دیو دیوار کرد
 چو گر ما به و کاخهای بلند
 ترخارا گهر جست یک روزگار
 بچنگ آمدش چند گونه گهر
 زحما را با فسوں بروں آورد
 و گریه های خوشش آورد باز
 چون و چه کافور چون مشکناپ
 پزشکی و درمان هر درد مسند
 هم رازها نسیز کرد آشکار
 بخورد و به بخشید بسیار چنین
 سزاوار بگزید نمود راه
 به بسند بر اند کم و بیش را
 شهنشاه بادانش و خواسته
 بآب اندر آمیختن خاک را
 سبک نشت را کالبد ساختند
 نخت از برش بسند سی کار کرد
 چو ایوان که باشد پناه از گزند
 همی کرد زور و دشمنی خواستار
 چو یاقوت و بیجا ده و سیم وزر
 شد آراسته بند بار اکیب
 که دارند مردم بویش نیاز
 چو عود و چو عنبر چو روشن گلاب
 در تندرستی و راد گزند
 جهان را نیاید چو خواستار

ز کشور بکشور برآمد شتاب
 ندید از ہنر بر خروستہ چہیز
 بگیتی جسز از خویشتن راندید
 زجاے مہی برتر آورد پایے
 چہر مایہ بدو گوہر اندر شناخت
 زہاموں بگردوں برافراشتے
 نشستہ بروشاہِ مہرمان روا
 ازاں بر شدہ قرۃ بخت اوسے
 مراں روز را روز نو خواندند
 برآمدہ از بیچ تن دل زکیں
 براں تخت بنشت فیروز روز
 مے و رود را منکران خواستند
 بماندہ ازاں خسرواں یادگار
 ندیدند مرگ اندراں روزگار
 نہ بڑ درد مستدی و بیماریے

گزر کردہ ازاں پین کشتی بر آب
 چہین سال پنجہ روزید نیز
 ہمہ کردنہسا چو آمد پرید
 پچو آں کار ہائے مے آمد بجایے
 بفر کیانی کیے تخت ساختہ
 کہ چوں خواستے دیو برداشتے
 پچو نور شید تاہاں میان ہوا
 جہاں انجمن شد بر تخت اوسے
 بہ جمشید بر گوہر افشا نند
 سر سال نو ہر مہر منتر ووس
 بہ نوروز نوشاہ گیتی منروز
 بزرگاں بشادی بیاراستند
 چہین جشن منسخ ازاں روزگار
 چہین سال سہ صد ہی رفت کار
 نیارست کس کرد پیکار سیے

زرنج و زبرشان نبود آنگی
 میان بستہ دیوانِ بانِ روی
 یکے تخت پُر مایہ کردہ پاپے
 برو برنشستہ جہاں کہ خدا کے
 نشستہ بر آں تختِ جمید کے
 بچنگ اندروں خسروی جامے
 مرآں تختِ را دیو برداشتہ
 ز پاموں بایر اندر انبراشتہ
 ہر اسر ز مرغان ہمہ صفت زده
 بر افرازِ تختِ سپید زده
 یفرمانش مردم نہادہ دو گوش
 ز رامش جہاں پُر ز آواکے نوش
 چہیں تا بر آمد بریں سالیان
 بھی تافت از شاہِ فرکیان
 جہاں بد بآرام زان شاہ کام
 ز یزدان بدو نو بند بجر پیام

گشتنِ جمشیدِ فرمانِ خدا و برگشتنِ روزگار از نو

چو چندین برآمد بریں روزگار
 نزدیک جز خون از شہر یاد
 جہاں سہ بہر گشتہ اورا رہی
 نشستہ جہاں از بارانِ رہی
 یکا یک بہ تختِ مہی بنگرید
 بگیتی جہاں از خویشتن کس نہی
 منی کرد آن شاہِ یزدان شناس
 ز یزدان پہ پیچید و شدنا پاس
 گر انہا یکجاں راز شکر بخواند
 چہ مایہ سخنِ پیشِ ایشان براند

چہن گفت با ساخوروہ ہماں چہ
 ہنہر در ہماں از من آمد پدید
 ہماں را بخوبی من آراستم
 خور و خواب و آرام تاں از من است
 بزرگی و وہیم و شاہی مرہت
 بارو و درماں ہماں گشت راست
 جز از من کہ بڑداشت مرگ از بکے
 شمار از من ہوش و جاں در تن است
 گر ایدوں کہ دانید من کہ دم میں
 ہنہ سو بدال سر گنندہ نگوں
 چو میں گفتم شد فریزداں ازوے
 سہ و سبت سال از در بار گاہ
 منی چوں بہ پوہست باکر و گلار
 چہ گفتم آن سخلو سہ باتر من ہوش
 بہ یزداں ہر آنکس کہ شد ناسپاہ

کہ جسز نوشتن را ندانم جہاں
 چون تا جورتختِ شاہی ندید
 ز روے ز میں رنج من کاستم
 ہماں پوشش و کام تاں از من است
 کہ گوید کہ جز من کسے بادشاہت
 کہ بیماری و مرگ کس را نہماست
 و گر بر ز میں شاہ باشد بے
 بن ننگد ہر کہ آہر من است
 مرا خواند باید ہماں آہنہ میں
 چرا کس نیارست گفتن نہ چوں
 گمت و جہاں شد پر از گفت و گے
 پراگندہ گشتند یکسر سپاہ
 شکست اندر آورد و برگشت کار
 چو خسرو شد ہی بندگی را بکوش
 بدش اندر آید ز ہر سو ہراس

بہ جمشید بر تیرہ گون گشت روز
 از و پاک یزدان چو شد خشناک
 بجی کاست زونہ گیتی فروز ہ
 بدانت و شد شاہ باترس و باک
 کہ آزرده شد پاک یزدان از فی
 ہی راند جمشید خون در کنار
 بر آوردہ بروے نشکو و بدی
 ہی کرد پوزشش پر کردگار
 ہی کاست زونہ ایزدی

داستان مرواس تازی پر ضحاک

یکے مرد بود اندران روزگار
 گرانمایہ ہم شاہ و ہم نیک مرد
 کہ مرواس نام ہم گرانمایہ بود
 برابر آرزو شد فی چار پاسے
 بزود مشر و میش را ہم چنیں
 ہماں کار و دو مشا بفرماں ہری
 بشیراں کسے را کہ بودے نیاز
 پس بہ مراں پاک دیں را یکے
 زدشت سوزان نیرہ گزار
 ز ترس جہا زار با باد سرد
 بباد و دہش برترین پایہ بود
 ز ہر یک ہزار آمدندے بجاست
 بدوشندگان دادہ بر پاک دیں
 ہماں تازی اسپ رمنده فری
 برداں خراستہ دست بردے فرار
 کش از مسر بہرہ نیوواند کے

جہاں جوے را نام صُحاک بود
 ہماں بیور اسپش ہمی خوانند
 کجا بیور از ہپلائے شمار
 از اسپان تازی بزرگ ستا
 شب در روز بودے دو بہرہ بریں
 چنان بد کہ ابلیس روزے پگاہ
 دل مہتر از راہ نیسیکی بہرہ
 ہمانا خوش آمدش گفتار اوے
 برو داد ہوش و دل و جان پاک
 چو ابلیس دانست کہ دل برد
 فراوان سخن گفت زیبا و نضر
 ہمی گفت دارم نمنہا بے تہ
 جواں گفت برگوے چندیں سپا
 بد گفت پیمانہت خواہم نخت
 جواں سادہ دل بود فرمانش کرد
 دیسرو سیکار و ناپاک بود
 چمنیں نام بر ہپسوی رانند
 بود بر زبان وری دو ہزار
 در او بود بیور چو بردند نام
 ز راہ بزرگی نہ اند ہسبر کیس
 بیامد ہسان یکے نیک خواہ
 جواں گوش گفتار او را سپرد
 نبود آگہ از زشت کردار اوے
 پراگندہ بر تارک خویش خاک
 برافسانہ اش گشت نہمار شاد
 جواں راز دانش تہی بود مغز
 کہ آن را جسرا ز من نہاند کہے
 بیاموز ما را تو اسے نیک راے
 پس انکہ سخن بر کشایم درست
 چنان کہ بفسر نمود سوگت خورد

کہ راز تو با کس نگویم ز بن
 بد گفت جز تو کسے و سر اسے
 چہ باید پدر چون پسر چون تو بود
 زمانہ بریں خواجہ سہ سال خورد
 بگیر این سہ ریاہ در گاہ اسے
 بریں گفتہ من چو داری وفا
 چو سخاک بشنید اندیشہ کرد
 بایس گفت این سزاوار نیست
 بدو گفت اگر بگذری زیں سخن
 ماند گردنت سوگند و پسند
 سہ مرد تازی برام آورید
 پی رسید گاہیں چارہ با من گوے
 بدو گفت من چارہ سازم ترا
 تو در کار خاموش مے باش و بس
 چنان چون بسیار بسازم تمام
 ز تو بشنوم ہر چہ گوئی سخن
 پرا باید اسے نامور کہ خداے
 یکے پندت از من باید شنود
 ہمسہی ویر مانہ تو اندر نورید
 ترا ز یہہ اندر جہاں جاہ اسے
 جہاں را تو باشی ہی کہ خدا
 ز خون پدر شد دلش پر زورد
 دگر گوے کیس از در کار نیست
 بتابی ز پیار و سوگند من
 شوی خوار ماند پدرت از جہت
 چنان شد کہ فرمان او برگزید
 چہ رویت این را بہانہ مجھے
 بخور شنید سہ بر من سازم ترا
 نیاید مرا یاری از ہر کس
 تو تیغ سخن برکش از نیام

مراں پادشاہ را در اندر مراں
 گرامنایہ شہگیر برخاستے
 سروتن بستے نمنفہ بمباغ
 برآں راے واژونہ دیو ترزند
 پس ابلیس بیره سر ژونہ چاہ
 سر تازیان نامور نامجوے
 چو آمد بنزد یک آل ژونہ چاہ
 بچاہ اندر افتاد و شکست پست
 بہرنیک و بدشاہ آزاد مرد
 ہمی پروریدش بنادو برج
 چخان بدکنش خورش فرزندکے
 بخون پدر گشتہ ہمداستان
 کہ فرزند بدگر بود زہ شیر
 مگر در نسانی سخن دیگر است
 پسر کور ہا کرد رسم پدر

کیے بوستان بوہیں دکناسے
 زہر پستش بیاراستے
 پرستندہ باوے ہر دسے چراغ
 کیے ژونہ چاہے برہ بر کند
 بچا شاک پو مشید و بسپر و راہ
 شب آمد سو باغ بہادر وے
 یکا یک نگوں شد سر نخت شاہ
 شد آل نیک دل مرد یزداں پست
 ہر ز زند بر نازدہ باد سرد
 پرو بود شاد و پرو داد گنج
 نخت از دہم ہر ہیوندکے
 ز داناشنید ستم این داستاں
 بخون پدر ہم نباشد دلیر
 پزد ہندہ راز با ما در دست
 تو بیگانہ خوان و مخوانش پسر

یک مایہ ضحاک بیدادگر
 پسر بر نسا و افسر تازیان
 چو اہلین پیوستہ دید آں سخن
 بدو گفت چوں سوے من تافتی
 اگر ناچنین نیند نسرمان کنی
 جہاں سہر بادشاہی تراست
 چو این گفتہ شد ساز دیگر گرفت
 جوانے بر آراست از خویشتن
 ہمیدوں بضحاک بناہاروسے
 بدو گفت اگر شاہ را در خورم
 چو بشنید ضحاک بزواختش
 کلید خورش خانہ بادشا
 فراوان بود آں زماں پرورش
 پس آہر من بر کنش راے کرد
 خورش زردہ مرغ دادش تخت
 بدین چارہ گرفت گاؤ پر
 برایشان بہ بخشود سود زیاں
 یکے بسند نو دیگر انگسندہ بن
 ز گیتی ہبہ کام دل یافتی
 تیچی ز نسرمان و پیمان کنی
 دو در دم و مرغ و ماہی ترست
 دیگر گونہ چارہ دیگر اے گفت
 سخنگوے و بینا دل پاک تن
 بودش بجز آفرین گفت و گوے
 یکے نامور مرد خوالی گرم
 ز بہر خورشس جاگیکہ ساختش
 بدو داد دستور نسرمان روا
 کہ کمتر بد از خوردنسا خورشس
 بدل کشتن جانور جاے کرد
 بدال دانش یک زمان تندرت

زہر گوشت از مرغ و از چارپایے
 بخونش پیور در برسان شیر
 سخن ہرچہ گویدش فرماں کند
 بخورد بدو آنسریں کرد سخت
 چنین گفت ابلیس نیز نگ سازد
 کہ فردات زمین گوید سازم خورش
 برفت و ہم شب سگالش برفت
 و گروز چون گنجد لا جورد
 خورشماز کبک و تدر و سپید
 شہ تازیان چون بخول دست برد
 سوم روز خوان را بہ مرغ و برد
 بروز چہارم چونہ ساد خوان
 بدو اندرون زعفران و گلاب
 چو ضحاک دست اندر آورد و خورد
 بدو گفت بسگر کہ تا آرزوی

خورش کردہ آورد یک یک بجای
 بدان تا کند پادشہ را دلیر
 بفسرمان او دل گردو کال کند
 مزہ یافت زان مہتر شور بخت
 کہ جادید می شاہ گردن فرزند
 کمز و آیدت سر بسر پرورش
 کہ فردا چہ سازد ز خوردن شکفت
 بر آورد و بنود یا قوت زرد
 بسازید و آمد دل پراسید
 سر کم خسر و مہر اورا سپید
 بیاراستش گوناگون یکدہ
 خورش ساخت از پشت گاو جوان
 ہماں سال خوردہ سے و مشکناہ
 شکفت آمدش زان بشوار مرد
 چہ خواہی بخواہ از من اسے نیک

خورش گریز گشت کله بادشا
 مرادل سراسر پراز مهرنت
 یکے تا حجت استم بنز و یک شاه
 که فرماں دهد تا سر کتف اوسے
 پروضحا کک بشنید گفتار اوسے
 بدو گفت داد من این کام تو
 پچو بوسید شد بر زمین اپریه
 دو مار سید از دو کتف برست
 سر انقبیام برید از مهر دو گفت
 چو شاخ درخت از دو مار سیاه
 پزیشکان من روانه گرد آمدند
 زهر گونہ نیز نگه ساختند
 یسان پزیشکے پس اہلیس تفت
 بدو گفت کیں بودنی کار بود
 خورش ساز و آرام شان دہ بخور

ہمیشہ بزی شاد و غریباں روا
 ہمہ توستہ جانم از چہرنت
 و گر چہ درایت آن پایگاہ
 بوسم بالہم برو چشم و روسے
 نہانی نہ انت بازیر اوسے
 باندی بگیرد گر نام تو
 کس اور جہان میں گھنٹے نہید
 نہیں گشت زہر بوسے چار حجت
 نر و گر اسانی امیں در گفت
 برآورد گر بارہ از گفت شاه
 ہمہ یک یک داستانہا زوند
 مرآن ز در احبار دنتا خستند
 بفرزانی نزد ضحا کک رفت
 ہماں تا چہ گرد و نہاید رود
 نشاید تیبہ نہا میں سچارہ نہیز کرد

بجز مغز مردم مدہ مشاں غورث
 دو اسے تو جز مغز آدم چو نیت
 بروزے دو کس بایرت گشت زو
 سر نژدہ دیوال ازین جست و جوی
 مگر تا کیے چاره ساز و نهان
 مگر خود بسیر نوازیں بنورث
 بریں ورد و درماں بیاید گریست
 پس از مغز سر مشاں بیاید درود
 چه حسنت و چه دید از درین گفت و گو
 کہ پر دستم مانده مردم جهان

تباہ شدن روزگار جمہ شیدا ز دست ضحاک

ازاں پس بر آمدہ ایراں نوردش
 سیه گشت رختنزدہ روز سپید
 برو تیسرہ شد فرہ ایزدی
 پدید آمد از ہر سوے خسروے
 سپہ کردہ و جنگ را ساخت
 یکایک از ایراں بر آمد سپاہ
 شنیدند کا نجا کیے ہتر است
 سواران ایراں ہمہ شاہ جوے
 پدید آمد از ہر سوے جنگ پوش
 گشتند بی چونند از نمشید
 بکزی گرایند و ناخبر و فوی
 یکے نام جوے ز ہر پہلوے
 دل از مہر جمہ شیدا ہر داختر
 سوے تازیان برگرفت مندراہ
 پراز ہول آں اژدہا یکے است
 نہادند یکسر بنجاک روسے

بر شاہی برو آفریں خوانند
 کئے اژدہ پائش سیاہ چو باو
 از ایراں و از مازیاں لشکرے
 سوے تخت جمشید نہاد روے
 چو جمشید را بخت شد کند رو
 یہ رفت و بدوداد تخت و کلاہ
 نماں گشت و گیتی برو شد سیاہ
 پڑھد سانش اندر جہاں کس نہیہ
 نمود سال روزے بریایے ہیں
 چو ضحاک کش آورد ناگہ بچک
 بازہ مراورا بدو نیم کرد
 نمان بود چند از دم اژدہا
 شد آں تخت شاہی و آں دشتک
 از من پیش بر تخت شاہی کہ بود
 گذشتہ برو سالیان ہفت صد
 و راستا و ایراں زمین خوانند
 با ایراں زمین تاج بر سر نہاد
 چو گزین کردہ گران ہر کشورے
 چو انگشتی گرد گیتی بروے
 بہ تنگ آورد پیش جہاں دار نو
 بزرگی و دہیم و گنج و سپاہ
 سپردش بضحاک تخت و کلاہ
 ز چشم ہمہ مردمان نا پدید
 پدید آمد آں شاہ و نا پاک دین
 یکا یک ندادش زمانے و رنگ
 جہاں را از و پاک و بے بیم کرد
 بفرجام ہم زونیا در را
 زمانہ برو دش چو بیجاہ گاہ
 ازاں رنج بردن چو آتش سود
 پدید آورد بے نیک و بد

چه باید ہستی زندگانی دراز
 کہ گیتی نخواہد کثادت راز
 ہی پروراندت باشم و نوش
 جز آوازِ زمت نیاید بگوش
 یکایک چه گوئی کہ گستر دہر
 نخواہد نمودن بہ بدنہ سز چہر
 ہمہ شاد باشی و شادی بدو
 ہمہ راز دل بر کثادی بدو
 یکے نفس بازی بروں آورد
 بدلت اندر از درد غول آورد
 چنین ست گیسانِ ناپائدار
 تو دروے بجز تخمِ نیکی نکار
 دلم سیر شد زیں سرے پنج
 خدا یا مرا زود برہاں زرنج

نیشنل پریس آلہ آباد میں ہاتھام رمضان علی شاہ چھپا